

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор _____ С.В. Іванов

« ___ » _____ 2012 р.

**О. І. ДРАГАН
Л. Г. ЦИМБАЛЮК**

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для студентів спеціальності «Управління персоналом та економіка праці» галузі знань «Економіка і підприємництво»
денної форми навчання

Всі цитати, цифровий та фактичний матеріал, бібліографічні відомості перевірені. Написання одиниць відповідає стандартам
Підпис(и) автора(ів) _____
« ___ » _____ 2012 р.

СХВАЛЕНО
на засіданні кафедри управління персоналом та економіки праці
Протокол № 2 від 19.09.2012 р.

Реєстраційний номер електронного конспекту У НМВ _____

Київ НУХТ 2012

Драган О.І., Цимбалюк Л.Г. Соціальна політика: Конспект лекцій для студентів спеціальності 7.03050501, 8.03050501 «Управління персоналом та економіка праці» галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» денної форми навчання. – К.:НУХТ, 2012. – 116 с.

Рецензент: **Харчишина О.В.**, д-р екон. наук

О.І. ДРАГАН, д-р екон. наук
Л.Г. ЦИМБАЛЮК, канд. ек. наук

© О.І. Драган,
Л.Г. Цимбалюк,
2012

© НУХТ, 2012

Анотація

Конспект лекцій підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Соціальна політика», яка входить до навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю «Управління персоналом та економіка праці». У конспекті висвітлено основні закономірності, характеристики, властивості формування та виникнення соціальних потреб людини на різних рівнях їх прояву, систему способів їх забезпечення в соціально-політичному житті суспільства на певних ступенях його розвитку.

Вступ

Змістовна частина конспекту лекцій побудована за окремими темами, які в цілому охоплюють робочу програму курсу:

- соціальна політика як функція державного управління
- моделі соціальної політики в різних економічних системах;
- нормативно-правове забезпечення соціальної політики в Україні;
- планування та фінансування розвитку соціальної сфери;
- система соціального захисту людини;
- соціальний захист економічно активного населення;
- соціальний захист вразливих верст в населення. Соціально-трудова реабілітація інвалідів;
- сучасний стан і проблеми пенсійної системи України;
- формування соціальної політики підприємства.

Ринкова трансформація економіки України передбачає новий підхід до розуміння соціальної політики, яка передбачає створення умов для задоволення соціальних потреб шляхом реалізації конституційних прав і свобод людини, які забезпечують її існування та розвиток як соціальної істоти. Сучасні управлінці повинні мати достатньо навичок і знань для здійснення організаційно-управлінської, планово-економічної, аналітичної, науково-дослідницької та навчально-методичної діяльності. Дисципліна формує знання для забезпечення раціонального використання трудових ресурсів та підвищення ефективності їх організації на принципах урахування матеріальних і нематеріальних потреб та інтересів співробітників; доступність і гласність видатків підприємства; скорочення конфліктів; поліпшення відносин між роботодавцями і найманими працівниками; залучення нових працівників; створення сприятливого іміджу підприємства в очах громадськості; «прив'язка» персоналу до даної організації.

Предмет дисципліни – є закономірності й процеси формування та забезпечення соціальних потреб людини, як на рівні підприємства (організації), так і на рівні держави, характеристика сучасних процесів, що протікають у соціальній сфері.

Мета дисципліни – надати можливість майбутнім фахівцям опанувати сучасні знання в галузі соціальної політики, з державного регулювання соціальними процесами, реалізації моделей соціальної політики з урахуванням

досвіду розвинутих країн, управління соціально-політичними процесами, здійснення соціального захисту і соціального розвитку на макро- та мікрорівні.

В результаті вивчення та засвоєння основних положень дисципліни «Соціальна політика» студент повинен

знати:

- сутність і значення соціальної політики;
- моделі соціальної політики в різних економічних системах і механізм їх застосування;
- основні напрями соціальної політики в Україні;
- нормативно-правове забезпечення соціальної сфери;
- форми соціального захисту населення;
- механізм реалізації соціальної політики держави;
- форми планування та фінансування соціальної сфери;
- проблеми пенсійної системи України та її етапи впровадження;
- формування соціальної політики підприємства.

вміти:

- орієнтуватися у моделях соціальної політики;
- оцінювати сучасний рівень соціально-політичного становища в Україні;
- характеризувати рівень захисту економічно-активного населення і соціально вразливих верств населення;
- орієнтуватися у нормативно-правових документах, що регламентують соціальну політику в Україні;
- виявляти переваги та недоліки існуючого пенсійного забезпечення з урахуванням зарубіжного досвіду;
- формувати соціальну політику підприємства (організації);
- планувати соціальний розвиток персоналу;
- визначати ефективність соціальних заходів соціально-економічного розвитку підприємства.

Зв'язок з іншими дисциплінами. «Соціальна політика» базується на вивченні економічних і соціальних дисциплін: «Економіка праці та соціально-трудові відносини», «Соціальна економіка», «Демографія», «Ринок праці», «Організація праці», «Державне і регіональне управління», «Управління персоналом», «Управління розвитком персоналу», «Стратегічне управління трудовими ресурсами», «Управління конфліктами».

ТЕМА 1. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

- 1.1. Об'єкт, предмет, методи і завдання соціальної політики.
- 1.2. Держава та її роль в реалізації соціальної політики.
- 1.3. Соціальна політика і соціальна справедливість.
- 1.4. Соціальне партнерство, його роль у вирішенні соціальних проблем.

1.1. Об'єкт, предмет, методи і завдання соціальної політики

Об'єкт дисципліни «Соціальна політика» – це сукупність соціальних потреб людини, які вона має реалізувати в різних сферах свого життя і які повинні бути захищені з боку держави і суспільства.

Предметом дисципліни є характеристики, властивості, закономірності формування та виникнення соціальних потреб людини на різних рівнях їх прояву і складна система способів їх забезпечення в соціально-політичному житті суспільства на певних ступенях його розвитку.

Соціальна політика – це важлива складова внутрішньої політики держави, яка втілюється в життя через соціальні програми і на практиці реалізує відносини в суспільстві в інтересах і через інтереси основних соціальних груп населення.

Визначальною у **соціальній політиці** є діяльність держави, спрямована на регулювання, стабілізацію і розвиток соціальних відносин у суспільстві та реалізацію (задоволення) соціальних потреб людини.

Соціальна політика має завдання з розробки заходів щодо збереження та укріплення існуючого суспільного устрою, або заміни його новим (прогресивним або регресивним).

Згідно Конституції України «Завдання соціальної політики — це діяльність державних та громадських інститутів, суспільних груп та окремих осіб (суб'єктів соціальної політики), спрямована на реалізацію соціальних потреб людини, що забезпечують її життєдіяльність та розвиток як соціальної істоти на основі відносин принципу соціальної справедливості при беззастережному дотриманні її громадянських прав та свобод»[18].

Соціальна політика будучи складною системою, включає в себе такі підсистеми: органи управління, нормативно-правову базу, науково-дослідні установи, освітні заклади, служби профорієнтації та зайнятості, управління праці та соціального захисту населення, процедури управління, програми та організаційні заходи їх реалізації, матеріально-технічну базу, відповідні комп'ютерні технології, інформаційне забезпечення тощо.

Для успішного дослідження такої складної системи не обійтися без сукупності різноманітних методів: формально логічних; економіко-математичних; статистичних; структурно-функціональних; порівняльного аналізу; функціонально-вартісного аналізу та інших.

Соціальна політика як навчальний предмет тісно пов'язана з цілим рядом дисциплін економічного і соціального характеру: філософією, політекономією, сучасними економічними теоріями, макроекономікою, менеджментом, соціологією, психологією.

1.2. Держава та її роль в реалізації соціальної політики

У соціальній політиці сучасної соціальної держави ключову роль відіграє держава, завдячуючи якій виникають, існують і діють інші суб'єкти, як-то об'єднання, громадські, благодійні організації тощо.

Соціальна політика за своєю суттю і повинна бути спрямована на побудову держави загального добробуту.

«Держава загального добробуту» – широке поняття, і сутність його полягає в тому, що держава взяла на себе обов'язок забезпечувати повний добробут населення. До сфери діяльності згаданої держави входять такі соціальні сфери, як охорона здоров'я, освіта, соціальні служби і розгалужені програми соціального страхування, а також політика, що сприяє повній зайнятості чи допомагає найменш захищеним працівникам. В останні роки передові держави загального добробуту пропонують політику, що домагається рівності людей за популяційними групами та статтю.

На сьогодні поняття «держава загального добробуту» ще академічно не визначене, але для його концептуального розкриття потрібно, за словами канадського вченого Теренса Ганслі, враховувати як мінімум чотири підстави, що включають програми, служби та заходи, які переслідують соціальні цілі. Сюди також можна включити програми, чий первинні цілі інші — це, зокрема, оподаткування та фінансова політика, адже все економічне одночасно є соціальним.

Перша підстава полягає в пошуку альтернативи державному забезпеченню приватної діяльності, отриманню при цьому доходів та винагород і забезпечення цим самим її захисту й самозахисту.

Отже, функції надання громадських послуг, як і збільшення обсягу їх регулювання та планування, все більше передаються приватному сектору. Грані між громадським і приватним стираються. Необхідність націлювати приватних роботодавців і приватну ініціативу на те, що може принести певні соціальні здобутки.

Другою підставою такої концепції є важливість суспільної та добродійної діяльності.

Третя підстава такої концепції – глобальна економічна трансформація, що протидіє ефективності та масштабам національних заходів урядів. Така трансформація включає падіння торговельних бар'єрів між країнами і поступову локалізацію кожного компонента виробництва та розподілу в країні, де найкраще поєднуються витрати та винагороди. Означені процеси розвитку обмежують потенціал традиційної національної соціальної політики при визначенні природи й характеристик національних ринків праці.

Четвертою підставою такої концепції є наявна в багатьох зонах світу тенденція децентралізації до рівня місцевого уряду тих обов'язків, що так чи інакше можуть бути централізовані на національному та адміністративних рівнях. У цілому ця тенденція означає, що місцеві рішення можуть не вимагати загальнонаціональної узгодженості, яка характеризує основний напрям соціальної політики, і що може статися чимала плутанина заходів і методів надання послуг.

Відтак застосовуваний підхід засвідчує чільне місце держави і визначає параметри сфери соціальної політики, але залишає відкритими межі дій та методів надання послуг.

Отже, *соціальна політика є функцією державної діяльності й відповідальності:*

- за використання громадських ресурсів;
- за регулювання приватної діяльності;
- за підтримку приватно-індивідуальної та колективної поведінки з метою максимізації соціальної вигоди та умов життя населення.

Сюди входять:

- заходи й програми, безпосередньо спрямовані на забезпечення соціальних винагород у формі прибутку або послуг, включно з освітою, здоров'ям, соціальним захистом та персональними соціальними службами (догляд за людиною, розвиток людини, реабілітація та профілактика);

- заходи, що регулюють приватну поведінку для потреб досягнення соціальних цілей, як-то права та обов'язки громадян, забезпечення прав людини та правосуддя, заходи працевлаштування, заходи для захисту споживачів, заходи стосовно сім'ї включно із сімейним правом;

- соціальні та інші місцеві заходи, як, приміром, заходи з метою перерозподілу податків, фінансові заходи для надання робочих місць, забезпечення доступності перевезень, заходи з забезпечення прав орендарів.

У рамках соціальної політики існує конкретна мета — надання **особливого захисту й допомоги** бідним і слабозахищеним групам населення. Спеціальна увага приділяється також розв'язанню або полегшенню соціальних проблем, що їх можуть спричинити економічні обставини або несподівані природні катаклізми.

1.3. Соціальна політика і соціальна справедливість

Ключовим принципом у реалізації соціальної політики виступає забезпечення соціальної справедливості.

Соціальна справедливість – це соціально-психологічне сприйняття принципів і форм організації суспільства, що відповідає інтересам людей і соціальних груп, тобто узагальнена моральна оцінка суспільних відносин.

Соціальна справедливість – це і узагальнена моральна оцінка суспільних відносин, і один з основних загальнолюдських соціальних ідеалів, конкретне розуміння і зміст якого змінювалося протягом історії. При визначенні соціальної справедливості найчастіше співвідносять із соціальною рівністю.

У науковій літературі мають місце чотири погляди на соціальну справедливість. Ми розглянемо найбільш відомі концепції справедливості чи справедливого розподілу доходів: егалітаристську, утилітаристську, роулсіанську й ринкову.

Егалітаристська концепція (фр. *egalite* — рівність) вважає справедливим *зрівняльний розподіл доходів*, тобто коли всі члени суспільства отримують рівні блага. Логіка міркувань тут така: якщо потрібно розділити визначену кількість благ між людьми, які однаково цього заслуговують, то справедливим був би розподіл порівну.

Другий концептуальний принцип – **роулсіанський** – пов'язаний з ім'ям Джона Роулса, сучасного американського філософа. На його думку, справедливою вважається така диференціація доходів, при якій відносна економічна нерівність припустима лише тоді, коли вона сприяє досягненню більш високого абсолютного рівня життя найбільш біднішими членами суспільства

Третій концептуальний принцип – **утилітарний** – походить своїми коренями із вчення Ієремії Бентама, англійського економіста, основоположника доктрини утилітаризму. Бентам вважав, що головним завданням держави є забезпечення найбільшого щастя для можливо більшої кількості членів суспільства. Однак Бентам виходив із того, що функції корисності в різних людей неоднакові. Інакше кажучи, здатність до насолоди в результаті володіння якоюсь кількістю благ у кожній людини своя. Одержувати при цьому більшу частку суспільного багатства має той, хто корисніший для суспільства.

Четвертий концептуальний принцип – **ринковий** розподіл доходів припускає відповідність доходу кожного власника фактора виробництва граничному продукту, отриманого від даного фактора. Соціальна справедливість при цьому встановлюється ринком і його регуляторами. Таким чином, у цьому випадку припустима значна нерівність при розподілі доходів.

Вибір принципів соціальної справедливості в перерозподілі доходів визначається в кожному суспільстві по-своєму, виходячи з духовних підвалин і вироблених національних стандартів, що формувалися протягом усього попереднього історичного розвитку даної країни.

Для реалізації економічних реформ, відновлення суспільства необхідний пошук компромісу, що відповідає національним особливостям, духовному настрою суспільства і враховує економічну ситуацію в країні.

Рівень економічного розвитку країни визначає рівень і масштаби споживання, а, значить, багато в чому — й умови формування потреб людей.

Система соціального захисту реалізується через регламентацію праці у законодавчій формі (тривалість робочого тижня, тривалість і порядок надання відпусток, охорони праці й ін.) та її оплати (установлення мінімальних ставок заробітної плати й ін.), а також визначення прав працівників при прийомі на роботу і звільненні. Ця сторона системи соціального захисту також зумовлена рівнем економічного розвитку країни, співвідношенням у ній політичних сил і рівнем суспільної самосвідомості.

Реалізація принципу соціальної справедливості у суспільстві означає, що при цьому здійснюється справедливий розподіл:

- 1) діяльності, доходів, праці;
- 2) соціальних благ (прав, можливостей, влади, винагород, визнання);
- 3) рівня та якості життя;
- 4) інформації та культурних цінностей.

1.4. Соціальне партнерство, його роль у вирішенні соціальних проблем

Соціальне партнерство – це механізм регулювання соціально-трудових відносин, тобто ключових суспільних відносин, включає державу, підприємців і профспілки. Воно спрямоване на укладення багатосторонніх угод, колективних договорів.

Соціальне партнерство здійснюється на 3 рівнях:

- 1 — національний;
- 2 — галузевий (регіональний);
- 3 — підприємства.

Їх суб'єкти:

- **на національному рівні** : уряд, підприємства, профспілки;
- **на галузевому**: підприємці, галузеві профспілки;
- **на рівні підприємства**: адміністрація або власник підприємства,

комітет профспілок.

Предмети переговорів:

- на національному рівні: загальні умови заробітної плати, робочий час, соціальні гарантії мінімальної заробітної плати;
- на галузевому рівні: тарифні умови оплати праці, норми праці, питання умов та оплати праці;
- на рівні підприємства : тарифні умови, форми системи оплати праці, робочий час, норми праці, її охорона.

Соціальне партнерство передбачає виконання таких **функцій**:

а) **захисна** — захист кожної зі сторін партнерства, вирівнювання переваг економічного положення підприємців при визначенні умов найму;

б) **організуюча** — створення можливостей для типізації трудових відносин;

в) **примирна** — досягнення миру та згоди на час дії тарифної угоди.

Нормативно-правове забезпечення соціального партнерства:

- на національному рівні: державні закони та нормативні акти уряду;
- на галузевому рівні: відповідно галузеві нормативно-методичні матеріали (умови, норми праці);
- на рівні підприємства: статут підприємства, нормативи та норми підприємства, включаючи положення про функціонування різних відділів підприємства. Колективні договори (відповідно до ст. 17 Закону «Про підприємства в Україні», «Господарський кодекс України) повинні укладатись на підприємствах, які використовують найману працю, або державних підприємствах [20]. Обов'язково укладаються між власником та колективом підприємства.

Література [1, 18, 20, 32, 34, 37]

Питання для самоперевірки:

1. Яка сутність соціальної політики?
2. У чому полягає зв'язок соціальної політики з економічною політикою держави?
3. Яка роль соціальної політики у становленні соціально орієнтованої ринкової економіки?
4. Який зв'язок соціальної політики і соціальної справедливості?
5. Які Ви знаєте наукові погляди на соціальну справедливість?
6. Що є об'єктами й суб'єктами соціальної політики в економічній системі країни?
7. У чому полягають принципи і механізми реалізації соціальної політики?
8. Яка роль держави та її інститутів у розробці й реалізації соціальної політики?
9. Яка роль соціального партнерства у вирішенні соціальних проблем країни?

ТЕМА 2. МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РІЗНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

2.1. Соціальна політика у ринковій системі.

2.2. Характеристика моделей соціальної політики в країнах з розвинутою ринковою економікою.

2.3. Досвід Японії, США, Швеції в формуванні соціального забезпечення.

2.4. Проблема вибору моделі соціальної політики в Україні.

2.5. Стратегії, цілі й пріоритети в соціальній політиці України в ринковій економіці.

2.1. Соціальна політика у ринковій системі

В умовах розвинутої ринкової економіки існують два напрямки соціальної політики держави:

- 1 — соціальне вирівнювання через розподіл доходів;
- 2 — забезпечення соціальних гарантій за нормальних умов життя.

Основний закон (Конституція) орієнтує державу на ряд головних соціальних цінностей:

- 1) повага та захист людської гідності;
- 2) гарантування мінімального прожиткового мінімуму;
- 3) захист шлюбу, сім'ї, материнства;
- 4) підтримка розвитку умов праці та господарювання;
- 5) свобода об'єднань;
- 6) захист інтересів власності;
- 7) захист від ймовірних збитків.

Соціальна політика в ринковій системі формується з урахуванням конкретно історичних умов країни. Основні напрямки соціальної політики, що відбивають її специфіку:

I. Політика доходів населення (життєвий рівень, споживчий кошик, добробут).

II. Політика у сфері праці й трудових відносин (оплата праці, охорона праці та соціальне страхування, зайнятість населення та ін.).

III. Соціальна підтримка і захист непрацездатних і незаможних прошарків населення (пенсійне забезпечення, соціальне обслуговування, соціальні гарантії та ін.).

IV. Основні напрямки розвитку галузей соціальної сфери (охорона здоров'я, освіта, наука, культура, фізична культура і спорт).

V. Соціально-екологічна політика.

VI. Політика у сфері сучасної інфраструктури (житло, транспорт, дороги, зв'язок, торговельне і побутове обслуговування).

VII. Міграційна політика (вимушена міграція, захист прав та інтересів співвітчизників за кордоном, зовнішня трудова міграція).

VIII. Політика стосовно окремих категорій населення (сімейна, молодіжна політика, політика відносно літніх людей, інвалідів та ін.).

Соціальну політику в сучасному світі проводять різні суб'єкти і насамперед держава, партії, суспільні рухи й об'єднання, а також самі громадяни (цивільні ініціативи).

Соціальна політика тісно взаємозв'язана із соціальним захистом населення, що передбачає систему законодавчих, економічних, соціальних, соціально-психологічних гарантій населенню та забезпечення соціальної справедливості різним його категоріям (з урахуванням соціального стану і соціально-психологічних властивостей).

Особливу роль у сфері соціальної політики ринкової економіки із соціальною орієнтованістю відіграє розробка системи соціального захисту людей похилого віку, інвалідів, сім'ї, молоді.

Важливе місце займає проблема соціального партнерства, яка розглядається насамперед як спосіб досягнення згоди в суспільстві, а також як інструмент спільного вироблення рішень по соціальних питаннях з боку держави і громадських організацій.

2.2. Характеристика моделей соціальної політики в державах з ринковою економікою

Серед моделей соціальної політики в державах з ринковою економікою можна виділити три основні моделі: **ліберальну, корпоративну і суспільну.**

В основі **ліберальної** моделі соціальної держави лежить індивідуальний принцип, що припускає особисту відповідальність кожного члена суспільства за свою долю і долю своєї родини.

У даному випадку роль державних структур мінімізована. Її основними суб'єктами є особистість і різні недержавні організації – соціально-страхові фонди й асоціації. При ліберальній моделі соціальної політики держава бере на

себе відповідальність за збереження лише мінімальних доходів громадян і за благополуччя найменш знедолених прошарків населення.

Друга модель соціальної держави – **корпоративна**. В її основі лежить корпоративний принцип, який допускає, що максимум відповідальності за долю своїх працівників несе корпорація (підприємство, установа). Створюючи систему довічного найму, підприємство стимулює працівників до внесення максимального трудового внеску, за що пропонує йому різні види соціальних гарантій у вигляді пенсійного забезпечення, часткової оплати медичних, рекреаційних послуг і освіти.

Фінансовою основою даної моделі соціальної держави є в першу чергу страхові внески корпорацій. При корпоративній моделі значну роль у здійсненні соціальної політики відіграють організації роботодавців — істотний елемент системи управління трудовими ресурсами.

І остання модель соціальної держави – **суспільна**, в основі якої лежить *принцип солідарності*. Він означає відповідальність усього суспільства за долю своїх членів. Це перерозподільча модель соціальної політики, при якій багатий платить за бідного, здоровий — за хворого, молодий — за старого. Основним суспільним інститутом, що здійснює такий перерозподіл, є держава. Саме вона в даному випадку бере на себе велику частину відповідальності за соціальне благополуччя своїх громадян. Фінансовими механізмами перерозподілу служать державний бюджет і державні соціально-страхові фонди, кошти яких йдуть на забезпечення широкого спектру державних соціальних гарантій.

Кожна країна з урахуванням своєї специфіки формує власну модель соціальної політики. У той самий час Європейський Союз, завданням якого є розробка уніфікованої модифікації соціальної політики для «Загальноєвропейського дому», виділяє дві основні моделі:

Перша модель, часто її називають «**бісмарківською**» (по імені родоначальника — канцлера Бісмарка), установлює твердий зв'язок між рівнем соціального захисту й тривалістю професійної діяльності. Соціальні права зумовлюються тими відрахуваннями, що виплачуються протягом усього активного життя, тобто соціальні виплати набувають форми відкладених доходів (страхових внесків). Тут соціальний захист повинен бути принципово незалежним від «фінансових ін'єкцій» з боку держбюджету.

Друга модель, що Комісія ЄС має назву «**беверіджської**», бере за базу, що будь-яка людина, незалежно від того, відноситься чи не відноситься вона до економічно активного населення, має право на мінімальну захищеність у випадку захворювання, втрати здоров'я, на старість, та з інших причин, що спричиняють зниження або втрату доходів. У державах, що вибрали цю модель, діють системи страхування на випадок захворювання, прикріплення до таких систем є автоматичним, а пенсійні системи забезпечують мінімальні доходи всім старим незалежно від їхніх минулих відрахувань від заробітної плати (так звані «соціальні» пенсії — на відміну від «професійних»). Такі системи соціального захисту фінансуються через податки з державного

бюджету. У даному випадку переважає *принцип національної солідарності*, заснований на концепції розподільчої справедливості.

В науковій літературі використовуються різні назви моделей соціальної політики залежно від певних класифікаційних ознак. Так, зокрема, на основі спроможності (здатності) подолання бідності, використання механізмів податкового перерозподілу і вирішення проблем зайнятості виділяють **соціал-демократичну, консервативну, ліберальну і католицьку** моделі соціальної політики.

Американська модель соціальної політики є найбільш лібералізованою. Основний її принцип – відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеження захисту лише тих, хто не має інших доходів, крім соціальних виплат. При цьому забезпечується досить високий рівень і якість життя основної частини населення. Така модель відповідає головним ідеям американського суспільства: свобода, справедливість, незалежність. Вона достатньо ефективна та дієва. Установлення та врегулювання соціальної рівноваги забезпечується через функціонування різноманітних фондів соціального страхування.

Шведська модель (Швеція, Норвегія, Фінляндія та інші країни) соціальна політика – найбільш соціалізована, тобто економіка найбільшою мірою працює на задоволення потреб членів суспільства. Вона відзначається надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50%), акумулюванням у руках держави значних фінансових ресурсів, домінуванням ідеї рівності та солідарності у здійсненні соціальної політики, активною упереджувальною політикою, профілактичними заходами у сфері зайнятості, жорсткою політикою доходів, високим рівнем соціального захисту населення, що забезпечується в основному за державні кошти. Тут соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, яке має чітко виражену соціальну спрямованість, тобто соціальна політика виступає як мета економічної діяльності держави.

Німецька модель (ФРН, Франція, Австрія) соціальної політики, яка характеризується високими обсягами ВВП, що перерозподіляється через державний бюджет (близько 50%), створенням розвиненої системи соціального захисту на основі залучення коштів держави та підприємців.

Англосаксонська модель (Велика Британія, Ірландія, Канада) соціальної політики виступає як проміжна між лібералізованою американською та соціально орієнтованою шведською та німецькою моделями. Для неї характерним є активніше, ніж для першої моделі, регулювання соціальних процесів з боку держави, проте нижчий, ніж в останніх двох моделях, рівень оподаткування та перерозподіл ВВП через держбюджет (не більше 40 %). Крім того, має місце приблизно рівний розподіл витрат на соціальне забезпечення між державою та приватним сектором, пасивна державна політика на ринку праці.

Японська модель соціальної політики передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливе використання робочої сили (система довічного найму з певними сучасними модифікаціями), домінування психології

колективізму, солідарності в доходах, досягнення консенсусу між різними суб'єктами у вирішенні соціально-економічних проблем, виділення питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів.

2.3. Досвід Японії, США, Швеції: формування соціального забезпечення

Досвід соціального забезпечення Японії

Японія пізніше ніж за західні країни вступила на демократичний шлях розвитку, і, відповідно, система соціальної політики довгий час була не на належному рівні.

Демократичні реформи, які почали здійснюватися в Японії в 70-х роках, були спрямовані на посилення соціального забезпечення населення. Саме в даний період була розроблена Перша Концепція соціального забезпечення, яка гарантувала мінімальний рівень і стабільне життя для всіх членів суспільства.

Хоч в соціальній сфері сьогодні Японія має ще багато проблем, проте японці відчують себе досить соціально захищеними. Були прийняті закони по соціальному забезпеченню, а саме: 1) закон про національну допомогу потребуючим, 2) закон про добробут дітей, 3) закон про забезпечення непрацездатних, 4) закон про профспілки, 5) закон про трудові стандарти, Закон про страхування після безробіття та страхування найнятих робітників. Прийняття цих нормативних актів гарантувало працівникам мінімальні умови життя.

У 80-х роках стійкий економічний стан Японії забезпечив початок реформування всієї системи соціальної політики країни. Необхідність цих змін була викликана демографічними причинами:

- 1) старінням населення;
- 2) вихід жінок на ринок праці.

Тому, реформуючи систему соціальної політики, уряд уніфікував різні форми страхування здоров'я і пенсійного забезпечення, з метою створення приблизно однакових умов для різних категорій населення Японії. Найбільша увага була приділена особам похилого віку і дітям.

Першим елементом системи соціального захисту в Японії є захист дитинства і створення належних умов для підвищення народжуваності. Низький рівень народжуваності мав багато причин, серед яких бажання багатьох японських жінок здобути вищу освіту, відкласти створення сім'ї на пізніший термін, кар'єрного росту в роботі, а не лише підвищення свого матеріального рівня. Ось чому необхідною для вирішення стала соціальна проблема щодо забезпечення жінці умов, що б дозволяли їй народжувати і виховувати дітей, не залишаючи роботи.

Був прийнятий Закон щодо забезпечення рівних можливостей найму для чоловіків і жінок, який формально створив юридичну базу для вирішення цього питання і покращення.

В 1991 році був прийнятий закон про відпуски з догляду за дітьми, в якому передбачалося надання такої відпустки або батьку, або матері до

досягнення дитиною одного року і виплати в розмірі 25% заробітної плати. Також працівники звільнялися від внесків у страхові фонди на період відпустки з догляду за дітьми, що складало 12 % загальної суми заробітної плати робітників.

Пріоритет в суспільній взаємодопомозі віддається *захисту материнства і дитинства*, для чого існують спеціальні центри. Крім того ця система призначена і для розумово відсталих дітей, а також дітей з фізичними вадами – інвалідів.

Другим вагомим елементом соціальної політики є розроблення на державному рівні програми вдосконалення *системи соціальної політики і забезпечення гідних умов життя людей похилого віку*. Були створені спеціальні центри перепідготовки для людей, яким стало необхідно змінити свою професію у зв'язку з віком. Багато літніх людей після перекваліфікації знаходять роботу на малих підприємствах, сфері громадського харчування, роздрібній торгівлі, в ремонтних майстернях.

З 90-х років уряд розробляє *стратегію покращення медичного забезпечення і підвищення добробуту осіб похилого віку*, так званий "золотий план", який планується на кожні 10 років. Дана стратегія направлена на створення системи обслуговування громадян цього віку як вдома, так і будівництво будинків-пансіонатів з повним комплексом соціальних послуг.

При міністерстві охорони здоров'я та соціального забезпечення для створення відповідної юридичної бази був утворений Дослідницький центр вироблення комплексної системи надання допомоги особам старшого віку. Також у Японії святкують **День людей похилого віку**.

Високі пенсії отримує незначна кількість людей. В середньому пенсія складає \$770 (наприклад, у Данії середня пенсія складає \$2800), решта виплат на надання допомоги людям старшого віку, дітям, по безробіттю є не великими в порівнянні з іншими європейськими країнами.

В Японії *двошарова система пенсійного забезпечення*, яка складається з національної пенсійної системи (основна пенсія), що охоплює все населення країни, і пенсій, що виплачуються найманим робітникам компаніями за контрактом.

Основна пенсія виплачується у зв'язку зі старістю, інвалідністю, а також всім потребуючим. Третина її забезпечується з державного бюджету, інша частина – різними страховими пенсійними фондами (такими як, наприклад, фонд базової пенсії через старість або фонд тих, що втратили годувальника). Для створення відповідних пенсійних фондів працює практично все населення Японії у віці від 20 до 70 років.

Для отримання основної пенсії у зв'язку зі старістю необхідно мати 25-річний страховий стаж і 65-річний вік. Розмір такої пенсії може бути скорочений до 58% встановленого рівня в разі виходу на пенсію в 60 років і збільшений до 188% при виході на пенсію в 70 і більше років

88% загальної суми, яка виділяється на соціальне забезпечення населення, спрямовувалось **на соціальне страхування**, яке в себе включає

страхування здоров'я, страхування осіб похилого віку при повторному наймі, пенсії найманих працівників і компенсації при нещасних випадках.

Наступний елемент системи соціального забезпечення Японії – **страхування здоров'я**. Існують шість альтернативних систем, які охоплюють все населення країни: страхування здоров'я найманих робітників приватного сектора; страхування моряків; асоціації взаємодопомоги по страхуванню працівників державних підприємств і установ; асоціації взаємодопомоги по страхуванню працівників муніципальних підприємств і установ; асоціації взаємодопомоги по страхуванню вчителів і інших працівників приватних шкіл; національне страхування здоров'я осіб, які зайняті індивідуальною працею, а також непрацюючих, що здійснюється муніципалітетами.

Наступний елемент системи – **суспільна взаємодопомога**. Вона поширюється на тих, хто сам не може забезпечити собі мінімального рівня життя. Така допомога надається на основі Закону про гарантії прожиткового мінімуму, і виплачується по семи пунктах: на щоденні потреби, освіту, житло, медичне обслуговування, материнство, по безробіттю, на похорон. В середині 90-х років її отримували 0,7% населення в 2011 році. Кошти для виплат надаються державними -75% і місцевими органами влади в пропорції – 25%.

Фінансова база витрат на соціальне забезпечення складається із таких компонентів: 60% - страхові внески найнятих робітників і підприємців, 20% - державні кошти, 20%- доходів від активних фінансових операцій, та ін. Така структура фінансових практично не змінилася за останні десять років, окрім збільшення доходів від активних фінансових операцій (за рахунок збільшення пенсійного фонду) і зменшення частини коштів державного бюджету.

II. Досвід соціального забезпечення США

Сполучені Штати Америки (США) – це не тільки одна з найбільших країн світу. Сьогодні США – це країна з найбільшою в світі економікою, найбільшою кількістю емігрантів і переселенців і достатньо незвичайним адміністративним поділом. Економічно США вважається сильною країною в світі за рахунок величезної кількості природних ресурсів та високотехнологічного виробництва. У складі США знаходиться 50 штатів. Кожен штат має свою конституцію, законодавчу, виконавчу і судову влади.

Американську економічну систему засновано на приватному, вільному підприємстві., цінується у людях здатність розраховувати на власні сили. У той самий час тим, хто опинився тимчасово або постійно у скрутному становищі, держава пропонує різні форми допомоги. Федеральний уряд встановив загальнонаціональні стандарти, що визначають мінімальний почасовий заробіток і офіційний рівень бідності, він фінансує та організовує такі загальнонаціональні програми, як "Соціальне забезпечення", "Допомога сім'ям з дітьми-утриманцями (AFDC)", "Видавання продуктових талонів", "Страховка із безробіття та компенсації працівникам", "Додатковий дохід із соціального забезпечення", "Медичне обслуговування" і "Медична допомога". Ці програми полегшують матеріальні труднощі людей похилого віку, непрацездатних та ін.

У США соціальна допомога виявляється в рамках федеральних і регіональних програм боротьби із бідністю. Її отримують близько 15 відсотків населення, багатодітні та неповні сім'ї, іммігранти, безробітні, інваліди, чий доходи нижчі за прожитковий мінімум (15 доларів в день). Форми допомоги можуть бути грошовими (пенсії, соціальна допомога, разові виплати) і натуральні (талони на харчування або придбання продуктів із знижками). Талони виділяються сім'ям, сукупний дохід яких перевищує рівень бідності не більше ніж на 30 відсотків. Безробітні, іммігранти та інваліди мають право на отримання грошової основної (welfare) і додаткової допомоги (supplemental security income, SSI).

У США всі громадяни старші 65 років мають право на медичну допомогу за федеральною програмою Medicaid (Медікейд) безкоштовно або з великими знижками.

Програма "Медікейд" здійснюється спільно федеральним урядом і урядами штатів і забезпечує фінансування надання медичного обслуговування бідним верствам населення. Умови для отримання допомоги за цією програмою і сам обсяг допомоги значно різняться від штату до штату. "Медікейд" обходиться в 156 мільярдів доларів на рік і є найбільшою програмою надання соціальної допомоги в країні.

Пільги із соціального забезпечення отримують всі громадяни, які легально перебувають у країні. У кожної особи, народженої або яка легально прибула до країни, обов'язково є картка з номером соціального страхування.

Зарплату у США отримують у чеках з відривними талонами, на яких детально пояснюються всі нарахування і відрахування за відпрацьований час. Всі зобов'язані платити податки. Якщо особа працює за наймом, вона платить податок на соціальне забезпечення – 6,2% і на медичну страховку – 1,45%. Роботодавець платить таку ж саму суму – 7,65%. Весь податок (15,3%) йде до податкового управління. Є ліміт на податок на соціальне забезпечення (у 2011 році він становив 6826 доларів). Якщо ж особа займається приватним підприємництвом, вона має платити податок із свого доходу у розмірі 15,3%, але вона може виключати з прибутку певні бізнес-витрати для того, щоб зменшити суму податку (витрати на телефон, бензин тощо).

На транспорті пенсіонер показує картку "Медікейд" і автоматично одержує знижку на проїзд 50,0%. Програма забезпечує медичні потреби осіб, що досягли віку 65 років і старших, незалежно від рівня їх доходу. Дія цієї програми останніми роками стикалася з критикою з боку пенсіонерів: через постійне зростання цін на ліки їм ставало все складніше придбавати їх. В результаті, у 2003 році було внесено доповнення до цієї програми і частку коштів, необхідних для придбання медикаментів, пенсіонерам почав надавати федеральний уряд.

Ті, хто отримує допомогу за програмою для малозабезпечених або у зв'язку із хворобою, теж мають знижку на проїзд – 50,0%. Крім того, малозабезпечені отримують продуктові талони. І ще існує так звана "восьма програма", що допомагає людям з обмеженим доходом оплачувати квартиру, а також спеціальні будинки, квартири в яких спонсоруються з міського бюджету.

У 2010 році федеральну допомогу отримали 7,6 млн. мешканців США, у тому числі 1,1 млн. – за віком (65 років і старші), 6,5 млн. – сліпих та інвалідів. Загальні фонди програми SSI склали \$46,6 млрд., у тому числі, на федеральні допомоги – \$43,3 млрд., на штатні надбавки – \$0,2 млрд., на інші потреби – \$3,1 млрд., куди входять адміністративні витрати, реабілітація інвалідів за програмою "Ticket-to-Work", оплата послуг представників клієнтів, наукові дослідження, аналіз і тестування пропозицій щодо реформування програми.

Протягом останніх 40 років уряд проводить щорічно автоматичний перегляд величини пенсій соціальної безпеки і допомоги з програми SSI відповідно до рівня інфляції.

На початку поточного десятиріччя федеральні витрати на подібні програми, у тому числі малозабезпеченим пенсіонерам, інвалідам, сім'ям із дітьми, склали близько 20,0% загальної суми витрат федерального бюджету на допомогу. На програми негрошових видів допомоги припадає 80,0%. Уряд штату має право виділяти за рахунок свого бюджету допомогу певним групам інвалідів, які не підпадають під федеральні вимоги.

У США певні переваги надаються громадянам, які закінчили несення військової служби або виконання військових обов'язків, що включають такі складові: пенсійне забезпечення осіб, звільнених за віком і вислугою років; пенсії ветеранам з інвалідності внаслідок проходження військової служби; надання допомоги у здобутті цивільної освіти самими військовослужбовцями, а також членами їх сімей; надання позик, страховок на будівництво житла або його ремонт; страхування життя; медичне забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей; психотерапевтична допомога; надання допомоги у працевлаштуванні; виплати допомоги з безробіття після звільнення з військової служби.

Деякими пільгами у США користуються студенти. Так вони мають знижки на оплату проїзду у міському транспорті. Ці знижки залежать від штату і міста, але є скрізь. Наприклад, у місті Портленд штату Мен знижка стандартна – 50,0% на проїзд. Ціни для студентів понижені і при поїздках на літаках або автобусах. Студенти також можуть розраховувати на освітні кредити до 7,5 тисяч доларів на рік, аспіранти – до 54 тисяч доларів на рік із поверненням протягом 10 років. Відсотки за кредитами складають 5-10 відсотків річних. Під час навчання та на протязі першого півроку після закінчення ВНЗ студент не виплачує кредит, а відсотки оплачуються федеральним урядом. Після закінчення навчання виплати для сплати кредиту, наприклад, у 10 тисяч доларів, складуть від 106 до 127 доларів щомісяця.

У США розглядається можливість відмови від грошових виплат і повернення до системи послуг. Особа, яка отримує послуги замість грошових компенсацій, більш захищена – її не можуть пограбувати на вулиці, і члени власної сім'ї не можуть відібрати у неї гроші. Подібні негативні наслідки виплати грошових компенсацій характерні перш за все для мешканців соціально неблагополучних районів американських міст.

III. Досвід соціального забезпечення Швеції

Соціальний захист у Швеції забезпечується у відповідності з європейським соціальним стандартом. Це значить, що при будь-яких життєвих негараздах кожна сім'я може розраховувати на життєвий рівень, який був у цій сім'ї до появи тих негараздів.

Швецька модель *соціального забезпечення* передбачає:

- високий відсоток національного прибутку, акумульованого у держави, місцевих органів влади чи спеціальних інститутів;
- високий рівень ефективності національної економіки;
- високий рівень зайнятості та інвестицій, спрямованих на одночасне забезпечення певної зайнятості і стабілізації цін.

Медичне страхування передбачає:

- система охорони здоров'я на 95% є державною;
- збереження доходів у розмірі 75-85% від зарплати у випадку хвороби дорослого або за відпусткою для нагляду за хворою дитиною;
- безкоштовна стоматологічна допомога до 19 років і 25-70% компенсація витрат, що перевищують 5 тис. крон у рік, для інших вікових категорій;
- 100% компенсація доходу в результаті отриманого на виробництві важкого каліцтва або повної втрати працездатності.

Страхування від безробіття передбачає:

- при втраті роботи компенсація до 80% від заробітної плати на необмежений термін за умови активного пошуку роботи;
- у середньому допомога фонду профспілкових страхових кас по безробіттю складає 9 тис. крон (при максимумі в 12 тис.) на місяць;

Загальне пенсіне забезпечення передбачає:

- пенсії нараховуються при досягненні 65 років і складаються з основної і додаткової частки;
- пенсія складає 60-65% від колишнього доходу (2/3 усередненої зарплати працюючого за 15 років його самої високооплачуваної роботи).

Частка валового внутрішнього продукту, яку Швеція виділяє на догляд за людьми похилого віку, майже в 5 разів більша ніж середній показник по Європейському Союзу (ЄС).

Соціальні пільги родинам з дітьми:

- при народженні дитини батьки одержують 12-місячну оплачувану відпустку;
- не оподатковувану податками щомісячну допомогу до досягнення дитиною 16 років;
- аліменти на утримання дітей до 18 років (половина оплачується державою);
- родини, що мають дохід нижче 25 тис. крон, одержують житлову дотацію, а малозабезпечені – ще і соціальну допомогу;

- комунальні органи влади субсидіюють дитячі сади, цілком оплачують початкову і середню шкільну освіту;
- для одержання вищої освіти держава надає пільгові позики тощо.

2.4. Проблема вибору моделі соціальної політики в Україні

Проблемою є, що Україна знаходиться в процесі пошуку найбільш адекватної для себе моделі соціально орієнтованої держави і механізму реалізації соціальної політики. У статті 1 Конституції України сказано, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Це означає, що вона виконує своє суспільне призначення, проводячи політику, спрямовану на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини.

Соціальна політика формується в умовах поєднання процесів корінного відновлення як суспільства, так і держави в умовах формування соціальних позицій і соціального стану громадян.

Іншою проблемою України є різкий перехід від максимально одержавленої соціальної політики до цілком лібералізованої, демократичної. Причому цей перехід здійснюється в умовах відсутності спеціальної інфраструктури, падіння життєвого рівня населення і, як наслідок, – у ситуації значного збільшення в населення потреб і попиту на соціальні послуги держави. Саме тому в основу економічних перетворень і відповідних програмних заходів необхідно закласти органічне поєднання політики фінансової стабілізації та економічного зростання з активною соціальною політикою – «Реформи заради добробуту».

2.5. Стратегії, цілі й пріоритети в соціальній політиці України в ринковій економіці

Для подолання соціальної кризи необхідна розробка єдиної і цілісної стратегії соціальної політики. Стратегією соціальної політики є корінне вирішення системи соціальних проблем на конкретному історичному етапі розвитку суспільства. Стратегічні цілі соціальної політики визначаються комплексом умов ринкової економіки, станом соціально-трудової сфери, обсягом фінансових ресурсів, змінами функцій держави.

Основні пріоритетні напрямки соціальної політики у ринковій економіці на сучасному етапі:

- по-перше, відповідною стану економіки;
- по-друге, сприяти виходу з кризи;
- по-третє, забезпечувати задоволення мінімально необхідних стандартів життєвого рівня населення.

Весь комплекс заходів соціальної політики спрямовуватиметься на

- збереження та відтворення трудового потенціалу продукуючої праці;
- запобігання масовому безробіттю;

- запобігання прогресуючому розпаду соціальної сфери (охорони здоров'я, освіти, культури, інших галузей сфери соціальної інфраструктури).

Стратегічними цілями соціальної політики на державному рівні має бути:

- ▲ інтеграція суспільства навколо національної ідеї, відтворення соціальних цінностей, соціальне партнерство, розвиток демократичних інститутів самоврядування у суспільстві, формування державної стратегії для зупинення тенденції моральної та духовної деградації суспільства;

- ▲ досягнення відчутного поліпшення матеріального добробуту й умов життя людей;

- ▲ забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, підвищення якості й конкурентоспроможності робочої сили;

- ▲ гарантування конституційних прав громадян на працю, соціальний захист населення, освіту, охорону здоров'я, культуру, житло;

- ▲ переорієнтація соціальної політики на сім'ю, забезпечення прав і соціальних гарантій, що надаються сім'ї;

- ▲ забезпечення соціальної підтримки соціально найвразливіших верств населення;

- ▲ вплив на демографічну ситуацію в напрямі підвищення народжуваності та зниження смертності населення, особливо дитячої, підвищення тривалості життя;

- ▲ значне поліпшення соціальної інфраструктури.

Реалізація цього комплексу заходів та стратегічних цілей здійснюватиметься по таких основних напрямках:

- 1) основний захист працездатного населення зводиться до створення необхідних умов підвищення кожним працівником свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу, підприємництва та ділової активності;

- 2) поетапне здійснення глибокої структурної реформи зарплати, механізм індексації зарплати;

- 3) реформування системи оплати праці з переорієнтацією її рівня на високу ціну робочої сили;

- 4) нагромадження коштів для здійснення допомоги по безробіттю, збереження робочих місць у процесі роздержавлення та приватизації;

- 5) відшкодування витрат на оплату житла з урахуванням матеріального стану населення (щоб оплата за житло та послуги не перевищувала 15 % середньомісячного доходу сім'ї);

- 6) проведення глибокої пенсійної реформи;

- 7) реалізація принципу адресної соціальної допомоги на диференційній основі, у грошовій та натуральних формах – у вигляді медичної допомоги, комунальних та побутових послуг, фінансових пільг, розширення діяльності територіальних організацій соціальної підтримки та розвиток благодійних організацій;

- 8) сприяння державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства, його ефективному використанню та примноженню;

9) забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери — освіти, науки, культури;

10) активна молодіжна політика — підтримки сім'ї, материнства та дитинства;

11) запровадження системи платних соціальних послуг для високооплачуваних верств населення;

12) проведення активної екологічної політики.

Соціальна політика уряду України у середньостроковій перспективі (до 2020 р.) передбачає такі напрями:

- забезпечення ефективної зайнятості населення, підвищення якості і конкурентоспроможності робочої сили;

- здійснення всеохоплюючої реформи соціального страхування та пенсійного забезпечення;

- вдосконалення системи адресної допомоги найбільш вразливим верствам населення;

- забезпечення гарантованості та своєчасності виплати заробітної плати, пенсій, стипендій, допомог та інших соціальних виплат;

- подолання тенденції подальшого розшарування суспільства за рівнем доходів.

Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування буде проводитись перерозподіл відповідальності за соціальне забезпечення громадян між державою, роботодавцями та працівниками.

В Україні застосовуватимуться такі види страхування:

1) пенсійне;

2) медичне;

3) у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, з витратами, зумовленими народженням та похованням;

4) від нещасних випадків і професійного захворювання, які спричиняють втрату працездатності;

5) на випадок безробіття.

Соціальну політику держави необхідно розглядати в єдиному контексті з економічною та фінансовою політикою країни.

Література [1, 2, 3, 26, 27, 29, 30, 36, 37]

Питання для самоперевірки:

1. Які особливості соціальної політики у ринковій системі?

2. Які існують моделі соціальної політики в державах з ринковою економікою?

3. Які проблеми вибору моделі соціальної політики в Україні?

4. Які пріоритетні напрями соціальної політики України в ринковій економіці?

5. У чому полягають напрями соціальної політики України у середньостроковій перспективі (до 2020 р.)?

6. Які види страхування започатковуються в Україні?

7. Якими нормативно-законодавчими актами забезпечується розвиток соціальної політики в Україні?

ТЕМА 3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Соціальні нормативи як відправна точка соціальної політики

3.2. Державні соціальні стандарти — основа нормативно-правового забезпечення соціальної політики

3.3. Базовий державний мінімальний соціальний стандарт

3.4. Принципи, цілі й завдання соціальної стандартизації

3.5. Система державних соціальних стандартів і нормативів в Україні

3.6. Основні та додаткові види державних соціальних гарантій

3.7. Правове і нормативно-методичне забезпечення соціальної політики

3.8. Міністерство соціальної політики як суб'єкт реалізації соціально-політичних завдань країни

3.1. Соціальні нормативи як відправна точка соціальної політики

Соціальні нормативи – це регламентовані соціальні показники, що виражають систему типових вимог соціальних суб'єктів до соціальних об'єктів з метою забезпечення відтворення і розвитку суспільства як цілого, та вирішення його соціальних проблем.

Соціальні нормативи пов'язані з процесами соціального управління і використовуються у розробці основ соціальної політики.

Найбільш важливі групи соціальних нормативів:

I група – нормативи, що мають «природничо-наукове» обґрунтування і є найбільш об'єктивними (норми харчування, одягу, медикаментів, витрат на комунальні послуги). Ці норми покладено в основу мінімального споживчого бюджету людини, закон про який прийнятий з липня 1991 р. Цей бюджет включає витрати на:

1 — продукти харчування;

2 — одяг, білизну, взуття;

3 — предмети санітарії, гігієни, ліки та медикаменти;

4 — меблі, посуд, культтовари та інші предмети культурно-побутового господарювання;

5 — житло та комунальні послуги;

6 — культурно-освітні заходи;

7 — побутові послуги (транспорт, зв'язок);

8 — перебування дітей у дошкільних закладах;

9 — ведення особистого підсобного господарства (в межах, що забезпечують задоволення особистих потреб).

Склад мінімального споживчого бюджету (кошика) повинен затверджуватися урядом і час від часу переглядатись з урахуванням економічного стану та стандартів споживання.

II група – це нормативні показники по визначенню рівня допомоги у разі нестандартних ситуацій (на поховання, травматизм, при втраті годувальника, нормативи допомог багатодітним сім'ям тощо). Ця група нормативів залежить від рівня розвитку економіки.

III група – це нормативи, що важко нормувати, але можна планувати:

1 — нормативи рівня здоров'я;

2 — нормативи рівня життя;

3 — нормативи тривалості життя;

4 – нормативи рівня травматизму (виробничого й побутового).

3.2. Державні соціальні стандарти – основа нормативно-правового забезпечення соціальної політики

Система нормативно-правового регулювання соціальної політики представлена різними видами нормативно-правових актів. Істотне місце серед них займають державні соціальні стандарти. В Україні система стандартизації соціальної політики знаходиться в процесі становлення.

Процес стандартизації соціальної політики базується на визначенні «соціального стандарту» і «соціальної гарантії» згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії».

Цей Закон установлює лише загальні правові основи державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій, які застосовуються до всіх об'єктів соціальної політики.

Основою формування системи соціальних стандартів і державних соціальних гарантій є Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», який містить концептуальні поняття і терміни у такому значенні:

➤ **державні соціальні стандарти** – встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій;

➤ **державні соціальні гарантії** – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного за забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, установлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму;

➤ **прожитковий мінімум** – величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості;

➤ **соціальні норми і нормативи** – показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами;

➤ **нормативи витрат (фінансування)** – показники поточних і капітальних витрат із бюджетів усіх рівнів на забезпечення задоволення потреб не нижчому від державних соціальних стандартів і нормативів.

Соціальні стандарти відбивають характер і рівень задоволення сукупності соціальних потреб населення.

Соціальні потреби і відповідні соціальні нормативи в Україні класифікують за рядом ознак. Зокрема:

- ◆ за характером задоволення соціальних потреб;
- ◆ за рівнем задоволення соціальних потреб;
- ◆ за рівнем розповсюдження та дії соціальних потреб.

За характером задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються:

- на нормативи споживання — розміри споживання в натуральному виразі за певний період часу (рік, місяць, день) продуктів харчування непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг;

- нормативи забезпечення — визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг;

- нормативи доходу — розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обраховується на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

За рівнем задоволення соціальних потреб соціальні нормативи поділяються:

- на нормативи раціонального споживання — рівень, що гарантує оптимальне задоволення потреб;

- нормативи мінімального споживання — соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, виходячи із фізіологічних потреб;

- статистичні нормативи — нормативи, що визначаються на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення окремих соціально-демографічних груп.

Соціальні стандарти і нормативи приймаються і діють на різних рівнях:

- ▲ державні соціальні стандарти і нормативи формуються, встановлюються та затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства, діють на всій території України і є обов'язковими для всіх

державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності;

▲ регіональні соціальні стандарти і нормативи формуються і затверджуються органом державної влади певного регіону України (27 регіонів — 24 області, АР Крим, м. Київ і м. Севастополь) і діють у межах даного регіону;

▲ місцеві соціальні стандарти і нормативи формуються органами місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм і можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок коштів місцевих бюджетів;

▲ соціальні стандарти і нормативи галузі соціальної сфери затверджуються відповідним міністерством чи відомством, діють у межах компетенції та сфери діяльності даної галузі;

▲ соціальні стандарти і нормативи підприємства затверджуються керівними органами підприємства, діють тільки в його межах.

3.3. Базовий державний соціальний стандарт

В Україні в процесі реформування соціальної сфери і розвитку системи соціальної стандартизації затвердилося поняття базовий державний соціальний стандарт (БДСС).

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» *«базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти».*

Уведення БДСС припускає, що держава бере на себе фінансування лише мінімальних соціальних гарантій, необхідних для задоволення основних потреб людини. Задоволення ж інших соціальних потреб передбачається забезпечувати за рахунок недержавних джерел фінансування. БДСС установлюється на певний строк, тому що при збільшенні фінансових можливостей держави може бути збільшений і його рівень. Істотною функцією системи БДСС є те, що вона являє собою основу для розрахунку видаткової частини бюджетів усіх рівнів, а її застосування робить прозорим розрахунок бюджетних потреб.

3.4. Принципи, цілі й завдання соціальної стандартизації

В ст. 3 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» зазначено, що формування державних соціальних стандартів і нормативів здійснюється за такими принципами:

- забезпечення визначених Конституцією України соціальних прав та державних соціальних гарантій достатнього життєвого рівня для кожного;

- законодавчого встановлення найважливіших державних соціальних стандартів і нормативів;
- наукової обґрунтованості норм споживання та забезпечення;
- гласності та громадського контролю при їх визначенні та застосуванні;
- урахування вимог норм міжнародних договорів України у сфері соціального захисту та трудових відносин.

Основними цілями процесу соціальної стандартизації є

- 1) забезпечення в повному обсязі рівнодоступних і якісних соціальних послуг для різних категорій населення відповідно до досягнень науки, практичного вітчизняного і закордонного досвіду;
- 2) забезпечення взаємозв'язку систем стандартизації, сертифікації, ліцензування і контролю якості у сфері соціального обслуговування населення;
- 3) використання соціальних стандартів при формуванні бюджетів різних рівнів і аналізу щодо їх виконання.

Завдання соціальної стандартизації:

- удосконалення механізму реалізації основних конституційних прав, гарантованих громадянам;
- задоволення найважливіших потреб людини, збереження єдиного соціального простору держави на основі вирівнювання умов доступності споживання матеріальних благ і послуг у різних регіонах України;
- підвищення обґрунтованості формування бюджетів, насамперед на рівні регіонального і місцевого самоврядування;
- концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціальної політики;
- встановлення науково обґрунтованих вимог до обсягу і якості соціальних послуг;
- ліцензування діяльності суб'єктів, залучених у процес соціального обслуговування.

3.5. Система державних соціальних стандартів і нормативів України

Згідно із Законом України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (ст. 7—15) система державних соціальних стандартів і нормативів в Україні включає:

- 1) державні соціальні стандарти у сфері доходів населення;
- 2) державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування;
- 3) державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування;
- 4) державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку;
- 5) державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я;
- 6) державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами;

7) державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури;

8) державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту;

9) державні соціальні нормативи у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування

1. Державні соціальні стандарти у сфері доходів населення встановлюються з метою визначення розмірів державних соціальних гарантій у сфері оплати праці, виплат за обов'язковим державним соціальним страхуванням, права на отримання інших видів соціальних виплат і державної соціальної допомоги та їх розмірів, а також визначення пріоритетності напрямів державної соціальної політики.

2. Державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування встановлюються для визначення розмірів державних гарантій соціальної підтримки інвалідів, осіб похилого віку, дітей, які залишилися без піклування батьків, та інших осіб, які потребують соціальної підтримки.

З цією метою визначаються:

- перелік послуг, які надаються закладами соціального обслуговування і фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів і соцфондів;

- норми соціального обслуговування пенсіонерів, інвалідів та дітей, які перебувають на утриманні держави;

- норми харчування та забезпечення непродуктовими товарами у державних і комунальних закладах соціального обслуговування.

3. Державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування встановлюються з метою визначення державних гарантій щодо надання житлово-комунальних послуг та розмірів плати за житло і житлово-комунальні послуги, які забезпечують реалізацію конституційного права громадянина на житло. До їх числа належать:

- гранична норма оплати послуг з утримання житла, житлово-комунальних послуг залежно від отриманого доходу;

- соціальна норма житла та нормативи користування житлово-комунальними послугами, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії малозабезпеченим громадянам;

- показники якості надання житлово-комунальних послуг.

4. Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку включають:

- норми забезпечення транспортом загального користування;

- показники якості транспортного обслуговування;

- норми забезпеченості населення послугами зв'язку.

5. Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я включають:

- перелік та обсяг гарантованого рівня медичної допомоги громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я;

- нормативи надання медичної допомоги, що включають обсяг діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур;

- показники якості надання медичної допомоги;
- нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими засобами та іншими спеціальними засобами;
- нормативи забезпечення стаціонарною медичною допомогою;
- нормативи забезпечення медикаментами державних і комунальних закладів охорони здоров'я;
- нормативи санаторно-курортного забезпечення;
- нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

6. Державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами включають:

- перелік та обсяг послуг, що надаються державними і комунальними закладами дошкільної, загальносередньої, професійно-технічної та вищої освіти;
- нормативи граничного наповнювання класів, груп та співвідношення вихованців, учнів, студентів і педагогічних працівників у навчальних закладах;
- норми матеріального забезпечення навчальних закладів та додаткових видів соціального і матеріального забезпечення учнів.

7. Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури включають:

- перелік та обсяг безоплатних послуг які надаються населенню закладами, підприємствами, організаціями та установами культури;
- показники якості надання населенню послуг закладами, підприємствами, організаціями та установами культури;
- нормативи забезпечення населення закладами, підприємствами, організаціями та установами культури.

8. Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами фізичної культури та спорту включають:

- перелік та обсяг безоплатних послуг, які надаються населенню закладами фізичної культури, спорту, а також дитячо-юнацькими спортивними школами;
- нормативи забезпечення населення закладами фізичної культури та спорту.

9. Державних соціальних нормативів у сфері побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування включають:

- нормативи забезпечення населення побутовими послугами;
- показники якості надання побутових послуг;
- нормативи забезпечення торговельною площею та місцями у закладах громадського харчування;
- показники якості та безпеки товарів і послуг підприємств громадського харчування.

Держава гарантує забезпечення основних потреб громадян на рівні встановлених законом державних соціальних стандартів і нормативів.

3.6. Основні та додаткові види державних соціальних гарантій

Основні державні соціальні гарантії встановлюються законами з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень.

До числа основних державних соціальних гарантій включаються:

- ◆ мінімальний розмір заробітної плати;
- ◆ мінімальний розмір пенсії за віком;
- ◆ неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- ◆ розміри державної соціальної допомоги та інших соцвиплат.

Основні державні соціальні гарантії, які є основним джерелом існування, не можуть бути нижчими за прожитковий мінімум, установлений законом.

Законами України з метою надання соціальної підтримки населенню України в цілому та окремим категоріям громадян встановлюються інші державні соціальні гарантії, додаткові державні гарантії щодо:

- рівня життя населення, що постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС;
- рівнів оплати праці працівників різної кваліфікації в установах та організаціях, які фінансуються з бюджетів усіх рівнів;
- стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних навчальних закладів;
- індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін.

Порядок визначення та застосування державних соціальних гарантій у реалізації державної соціально-економічної політики базується на законодавчій основі. Проте виключно законами України визначаються:

- ▲ мінімальний розмір заробітної плати;
- ▲ мінімальний розмір пенсії за віком;
- ▲ неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- ▲ величина порогу індексації грошових доходів громадян;
- ▲ пільги щодо оплати житлово-комунальних, транспортних послуг і послуг зв'язку та критерії їх надання.

Державні соціальні гарантії є обов'язковими для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності.

Органи місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економічних програм можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок коштів місцевих бюджетів.

3.7. Правове і нормативно-методичне забезпечення соціальної політики

Система управління соціально-політичними процесами в Україні має досить різноманітну правову основу і ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Кодексу законів про працю та законів, прийнятих

Верховною Радою. Першочергове значення мають наступні закони і нормативні акти, що регулюють соціальні відносини: Закони України «Про межу малозабезпеченості», «Про мінімальний споживчий бюджет», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про оплату праці», «Про зайнятість населення», «Про освіту», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про охорону здоров'я», «Про колективні договори і угоди», «Про підвищення соціальних гарантій для трудящих» та Конвенції МОП. Правовою та нормативною базою служать також постанови уряду, укази Президента, положення та інструкції з питань соціальної політики.

Правове забезпечення системи управління соціально-політичними процесами направлене:

- на регулювання соціальних і трудових відносин, що складаються між роботодавцями та найманими працівниками;
- захист прав та інтересів працівників, що виходять із трудових відносин;
- дотримання, виконання та використання норм чинного законодавства у сфері праці, її охорони, пенсійного та соціального забезпечення;
- підготовку пропозицій щодо зміни діючих або відміни застарілих, що фактично втратили чинність нормативних актів з питань соціальної політики.

Здійснення правового забезпечення соціально-політичних проблем в організації покладається на її керівника та інших посадових осіб також на керівника системи управління персоналом та її працівників з питань, що входять до їх компетенції. Крім правової бази, управління соціально-політичними процесами здійснюється на матеріалах нормативно-методичного характеру.

Нормативно-методичне забезпечення системи управління соціально-політичними процесами — це сукупність документів організаційного, організаційно-методичного, організаційно-розпорядчого, технічного, нормативного, техніко-економічного та економічного характеру, які встановлюють норми, правила, вимоги, характеристики, методи, що використовуються при вирішенні завдань щодо соціального управління, соціального захисту і затверджені в установленому порядку компетентними відповідними органами.

Нормативно-методичне забезпечення створює умови для ефективного процесу підготовки, прийняття та реалізації рішень з питань соціального управління. Відповідальність за забезпечення нормативно-методичними документами несуть відповідні органи державного рівня з питань реалізації соціальної політики.

Нормативно-методичні документи можуть бути такі: нормативно-довідкові; організаційного, організаційно-розпорядчого та організаційно-

методичного характеру; технічного, техніко-економічного та економічного характеру. Сюди входять:

- комплексні цільові програми;
- положення з формування регіональних соціальних програм;
- програм профорієнтаційної роботи;
- положення про врегулювання трудових взаємовідносин;
- положення про оплату, охорону та стимулювання праці;
- положення про надання допомоги, пільг, соціальних послуг окремим категоріям населення;
- інструкції про визначення розмірів тих чи інших платежів, субсидій, пільг окремим категоріям населення.

Розробку цих документів здійснюють працівники відповідних ланок системи управління соціально-політичними процесами.

3.8. Міністерство соціальної політики як суб'єкт реалізації соціально-політичних завдань країни

Центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення єдиної державної політики у сфері соціальних питань і соціального захисту є Міністерство соціальної політики України, а також відділи праці й соціальних питань обласних і районних Рад народних депутатів.

Основними завданнями Міністерства соціальної політики є:

- 1) розробка політики в соціально-трудої сфері;
- 2) координація всієї роботи соціально-трудої сфери країни;
- 3) розробка основних напрямів соціальної політики уряду;
- 4) формування нормативно-правової бази регулювання соціально-трудої відносин;
- 5) участь у підписанні Генеральної та галузевої угод;
- 6) регулювання ринку праці та зайнятості населення.

Основні сфери діяльності Міністерства соціальної політики наведені в табл.3.1.

Таблиця 3.1

Основні сфери діяльності Міністерства соціальної політики

Сфера діяльності	Напрямки діяльності
1	2
Оплата й мотивація праці працівників у виробничих галузях та в бюджетній сфері	Вивчення перспективних і міжгалузевих проблем оплати праці в різних виробничих галузях; підготовка пропозицій про мінімальний рівень оплати праці; встановлення тарифних ставок та посадових окладів для працівників бюджетної сфери
Рівень життя і соціальний захист населення	Проведення моніторингу рівня життя, доходів, умов і охорони праці, аналіз структури й динаміки доходів, розробка мінімальних споживчих бюджетів та соціальних пільг, компенсацій; вивчення загальних питань пенсійного забезпечення

1	2
<p>Організація праці</p> <p>Підготовка і перепідготовка кадрів</p> <p>Охорона та умови праці</p> <p>Соціальне страхування</p>	<p>Розробка форм і методів організації та нормування праці, тарифікація праці</p> <p>Розробка видів і методів підготовки і перепідготовки кадрів для ринкової економіки, прогнозування ринку професій та профорієнтації населення, розробка міжрегіональних і міжгалузевих програм у цій сфері</p> <p>Розробка та узгодження норм і правил охорони та умов праці</p> <p>Розробка методичного й нормативного забезпечення соціального страхування, розвиток страхування від нещадних випадків, професійних захворювань, планування пільгових пенсій</p>
<p>Трудові відносини й соціальне партнерство</p>	<p>Розробка порядку укладання Генеральних галузевих угод, організація соціального партнерства, вирішення трудових конфліктів; розробка нормативно-методичних документів з питань трудових відносин і соціального партнерства</p>
<p>Правове регулювання праці і соціальних питань</p>	<p>Підготовка та експертиза проектів нормативних актів, систематизація і аналіз трудового законодавства</p>
<p>Міжнародне співробітництво</p>	<p>Розробка пропозицій з питань двостороннього співробітництва, координація робіт з МОП, вивчення проектів зарубіжної технічної допомоги</p>

Підвідомчими організаціями Міністерства соціальної політики є Державна служба зайнятості, Національна академія праці, Науково-дослідний інститут праці і зайнятості населення в м. Києві, Науково-дослідний інститут соціально-трудова відносин в м. Луганську, Центральне бюро нормативів з питань праці, Інститут підготовки та підвищення кваліфікації кадрів та ін.

Література [1, 3, 4, 8, 10, 18, 25, 27]

Питання для самоперевірки:

1. У чому полягає сутність соціальних нормативів?
2. Які існують види державних соціальних стандартів?
3. Чим викликане існування базового державного мінімального соціального стандарту?
4. Яке завдання соціальної стандартизації?
5. Яка структура системи державних соціальних стандартів і нормативів в Україні
6. Які основні функції Міністерства соціальної політики?

ТЕМА 4. ПЛАНУВАННЯ І ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

- 4.1. Поняття соціальної сфери та її галузі
- 4.2. Рівні управління соціальною сферою
- 4.3. Джерела фінансування соціальної сфери
- 4.4. Напрямки покращення фінансування соціальної сфери в Україні

4.1. Поняття соціальної сфери та її галузі

У науковій літературі поняття «**соціальна сфера**» використовується в різних значеннях. Нас дане поняття буде цікавити у двох аспектах:

- 1) як певна сфера суспільної системи;
- 2) як сукупність галузей народного господарства, а також галузей державного, регіонального і місцевого управління.

Як підсистема суспільного організму соціальна сфера характеризується:

- специфічними процесами взаємодії та відтворення людини, особистості, соціальних груп і населення в цілому;
- особливого виду відносинами, що складаються з приводу відтворення людського потенціалу і дотримання соціальної справедливості в суспільстві;
- тільки їй властивими функціями диференціації та оформлення соціальних груп.

Функції і відносини соціальної сфери реалізуються через діяльність двох груп соціальних інститутів :

1. Інститути малого рівня формалізації, що діють на основі внутрішньої саморегуляції (суспільні об'єднання, сім'я).

2. Інститути великого рівня формалізації, регулювання яких здійснюється через спеціальні органи управління (організації й установи соціальної сфери і відповідні органи їх управління).

Саме друга група інститутів утворює соціальну сферу як сукупність народногосподарських і управлінських галузей.

Соціальну сферу можна визначити як сукупність галузей, програм і заходів, спрямованих на досягнення соціальних цілей і результатів, покликаних підвищити суспільний добробут і поліпшити якість життя населення.

Реалізується соціальна сфера через надання соціальних послуг, забезпечення соціальних гарантій, пільг і виплат.

Соціальна сфера містить у собі ряд самостійних галузей і напрямів діяльності державних органів влади. Кожна галузь має свою структуру, органи управління, правову і фінансову основу.

Освіта – галузь, що забезпечує найважливішу соціальну гарантію розвитку суспільства. Її метою є соціалізація, залучення громадян до всієї накопиченої культури, розвиток кадрового потенціалу економіки. У структуру галузі входять підприємства й освітні установи всіх рівнів, а також державні, регіональні та місцеві органи управління освітою.

Охорона здоров'я – галузь, метою якою є підтримка здоров'я нації, збереження і розвиток людського потенціалу суспільства. Включає підприємства й установи охорони здоров'я, фонди обов'язкового і добровільного медичного страхування, регіональні та місцеві органи управління.

Культура і мистецтво – галузь, що забезпечує поширення культурних традицій, підвищення духовної культури населення, розвиток творчого потенціалу і культурної активності громадян. Включає підприємства й установи культури, а також органи управління.

Соціальний захист населення – галузь соціальної сфери, що зараз активно розвивається, її метою є соціальна підтримка і захист незапрацюючих і малозабезпечених прошарків населення. Галузь розвивається по трьох основних напрямках:

- 1) соціальне забезпечення;
- 2) соціальна допомога і соціальне обслуговування;
- 3) соціально-страхові фонди.

Крім перерахованих галузей, соціальна сфера охоплює напрями діяльності органів державного, регіонального і місцевого управління, які не є галуззю, але регулюють особливу сукупність значущих соціальних процесів. До таких напрямів державного регулювання відносяться державна, регіональна і місцева політика доходів, політика у сфері праці та трудових відносин, політика зайнятості, міграційна, житлова, молодіжна політика, політика у сфері міжнаціональних відносин. Дані напрями соціальної політики реалізуються відповідними органами державного і місцево місцевого управління через систему заходів адміністративного впливу, розвиток законодавчої бази, систему соціально-культурних заходів і виконання цільових соціальних програм.

4.2. Рівні управління соціальною сферою

Державне управління соціальною сферою здійснюється всіма гілками влади. Сьогодні реалізація соціальної політики здійснюється на державному, регіональному і місцевому рівні. Відповідно до чинного законодавства розмежуються повноваження державних і регіональних органів влади в реалізації соціальної політики.

До **повноважень державних органів влади** відноситься:

- прийняття законодавчих актів, що регулюють загальні процеси соціальної політики в Україні;
- установлення єдиної системи державних мінімальних соціальних стандартів;
- розробка і реалізація державних цільових програм, формування позабюджетних державних соціально-страхових фондів;
- фінансування державних об'єктів соціальної інфраструктури;
- надання методичної допомоги регіональним і місцевим органам управління соціальною сферою.

До **повноважень регіональних і місцевих органів влади** відносяться:

- розробка і реалізація регіональних соціальних програм;
- пошук можливостей для підвищення регіональних мінімальних соціальних стандартів;
- забезпечення установ соціальної інфраструктури, що знаходяться в підпорядкуванні місцевої влади;
- нормативне оформлення й організація адресної соціальної допомоги населенню;
- перевірка потреб у визначенні й реалізації соціальної допомоги слабозахищеним прошаркам населення.

Розподіл повноважень свідчить про те, що на державному рівні задаються стратегічні орієнтири соціальної політики держави, а на регіональному і місцевому рівні здійснюється конкретна її реалізація, забезпечення функціонування 80 % соціальної інфраструктури, безпосередня реалізація соціальних послуг населенню. У цілому сьогоднішній період характеризується процесами децентралізації керування соціальною сферою, передачею все більшого обсягу повноважень у реалізації соціальної політики регіональним і місцевим органам влади.

4.3. Джерела фінансування соціальної сфери

У сучасних умовах в Україні здійснюється перехід на використання нових механізмів змішаної фінансової участі в реалізації соціальних програм, тобто механізмів залучення позабюджетних коштів для фінансування соціальної сфери. У соціальну сферу направляється кілька фінансових потоків.

Бюджетні джерела:

- державний бюджет;
- бюджети регіонів;
- місцеві бюджети;
- ресурси міжбюджетного перерозподілу.

Позабюджетні джерела:

- державні соціально-страхові фонди, позабюджетні фонди регіонів;
- недержавні соціальні фонди;
- кредитні ресурси, залучення коштів фірм і домашніх господарств (територіальні позики);
- використання потенціалу некомерційних неурядових організацій.

Зовнішні джерела:

- кредити, позики міжнародних фінансових організацій;
- гуманітарна допомога з-за кордону.

Витрати на соціальну сферу від ВВП становлять в Україні в середньому близько 18 %, однак основна вага соціальних витрат лежить сьогодні на бюджетах регіонів та їх місцевих структур, з яких фінансується приблизно 80 % усієї соціальної сфери.

До державної соціально-страхової системи відносяться:

- Фонд зайнятості;
- Пенсійний фонд;

- Фонд соціального страхування;
- Фонди обов'язкового медичного страхування (проект). Вони формуються за рахунок страхових платежів підприємств усіх форм власності, обов'язкових страхових внесків працюючих громадян, асигнувань з державного бюджету.

Зробити висновок, що соціальну сферу необхідно розглядати з погляду двох взаємозалежних сторін:

- як підсистему суспільства;
- як сукупність галузей суспільного господарства, програм і заходів, спрямованих на поліпшення якості життя населення.

Кожна галузь соціальної сфери має свою структуру, органи управління, правову й фінансову основу. Відповідно до чинного законодавства здійснюється розмежування повноважень між державними і регіональними органами влади в реалізації соціальної політики.

Сьогодні здійснюється змішане фінансування соціальної сфери з бюджетних, позабюджетних і зовнішніх джерел, що супроводжується процесами децентралізації її управління.

4.4. Напрямки покращення фінансування соціальної сфери в Україні

Сьогодні фінансування соціальної сфери є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку будь-якої країни, а тому проблеми її фінансового наповнення є важливим питанням сьогодення. Зважаючи на ситуацію, що склалась на цей час існує чимало таких проблем, до яких відносять: недостатні обсяги бюджетних коштів для фінансування соціальної сфери, фінансування практично всіх статей соціальних видатків у меншому обсязі, ніж це необхідно для діючої соціальної підтримки населення (зокрема недофінансування системи охорони здоров'я, освіти), відсутність механізмів забезпечення якості соціальних послуг, що надаються.

Зазначені проблеми не втрачають своєї актуальності і у вітчизняній практиці фінансового забезпечення соціальних витрат. Крім того, не завжди можна погодитися з запропонованими напрямками вирішення вищезазначених проблем. Наприклад, замість скорочення об'єктів фінансування соціальної сфери в окремих випадках можна орієнтуватися на можливість залучення до їх фінансування приватного капіталу у вигляді інвестицій. Але головною проблемою залишається дефіцит бюджетних коштів для фінансування соціальної сфери.

Оскільки держава не може задовольнити у повному обсязі потреби у фінансуванні соціальної сфери, виникає потреба у залученні недержавних ресурсів (інвестицій та кредитів). Розглядаючи загальну структуру державних видатків, проаналізуємо стан фінансування соціальної сфери станом на 2011 р. на прикладі освіти та охорони здоров'я. Питома вага видатків на охорону здоров'я в загальному обсязі ВВП станом на 2011 р. становила 2,7 % (2010 р. – 2,3 %).

Для України цікавим є досвід країн, які пройшли або проходять шлях розвитку, аналогічний нашому (Угорщина, Польща, Чехія, Словаччина та ін.). Він свідчить про те, що держава, яка не в змозі належною мірою фінансувати соціальну сферу, повинна рішуче реформувати соціальну політику за трьома головними напрямками: по-перше, це роздержавлення соціальної сфери і максимальне звільнення держави від функцій безпосереднього надання громадянам соціальних послуг з перекладенням цих обов'язків на некомерційні структури; по-друге, формування ринку соціальних послуг з реальною конкуренцією їх надавачів, внаслідок чого підвищується якість і знижуються витрати на виробництво цих послуг; по-третє, впровадження комплексної системи соціального замовлення. Така форма взаємодії держави з некомерційними організаціями поширена в усіх цивілізованих країнах. Основою механізму соціального замовлення є принцип переважного використання бюджетних та позабюджетних коштів, призначених для соціальних потреб, не на фінансування відомств і бюджетних установ, а цільових соціальних програм і соціальних проектів [2].

Система освіти в Україні, яка включає дошкільне виховання, загальну середню освіту, заклади й заходи позашкільної роботи з дітьми, дитячі будинки, професійно-технічну та вищу освіту. Кожний із цих напрямів має характерні особливості функціонування й фінансування. Однак спільною рисою у сучасних умовах є зниження рівня бюджетного фінансування і розширення залучення позабюджетних коштів.

Так, у дитячих дошкільних закладах і школах-інтернатах частина витрат фінансується за рахунок плати батьків та різних надходжень у вигляді спонсорської допомоги. Однак ці доходи мають другорядний характер, наприклад, у дитячих дошкільних закладах вони становлять лише 13 %. Окремі заклади — палаци дитячої творчості, станції юних техніків, натуралістів, туристів та інші — отримують певні доходи від платних послуг, але вони теж мають підпорядковане значення. Професійно-технічні та спеціальні училища отримують фінансову допомогу від базових підприємств. Розширюють платний набір державні вищі заклади освіти, створено приватні школи, ліцеї, гімназії, коледжі, вузи.

Основною ланкою освітньої галузі є загальна середня освіта. У сучасному світі вона повинна бути обов'язковою, що передбачає її бюджетне фінансування. Однак у цілому вона має забезпечуватися за рахунок бюджету, що не заперечує наявності приватних шкіл, ліцеїв, гімназій.

Аналогічно на бюджетному забезпеченні мають залишитися спеціалізовані школи-інтернати і дитячі будинки. Це визначається винятковою соціальною значущістю даних закладів, у яких утримуються сироти і діти з різними вадами здоров'я та розвитку. Необхідно розробити систему особливих пільг для юридичних і фізичних осіб, які надають цим закладам спонсорську допомогу. Водночас слід визначити, що нинішній стан фінансування названих закладів украй незадовільний.

Держава не в змозі забезпечити достатньо надійного фінансування вищих закладів освіти. Важко за нинішніх умов оцінити реальні потреби у фахівцях вищої кваліфікації. Але є очевидний факт – працевлаштування випускників стало великою проблемою навіть для престижних університетів, академій та інститутів.

Становлення, розвиток та ефективність сімейної медицини

Одним із найбільш перспективних напрямків удосконалення системи охорони здоров'я населення України є становлення і розвиток сімейної і страхової медицини.

В Україні в 2011 році витрати на охорону здоров'я одного жителя країни становлять 920 грн., або трохи більше 115 дол., в середньому по Європейському регіону цей показник становить 1546 дол., а в середньому по світу – 478 дол. За рівнем державного фінансування охорони здоров'я наша країна перебуває на рівні країн з низьким рівнем доходу. І це, незважаючи на те, що за останні 10 років витрати на охорону здоров'я збільшилися майже в 6 разів.

Стратегічним напрямком у поліпшенні фінансового стану галузі є багатоканальність фінансування. Основний шлях його реалізації – це запровадження *загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування і цільових медичних зборів*, створення керованого ринку платних медичних послуг. Важливо також широке залучення коштів територіальних громад та окремих осіб. З витрат на охорону здоров'я у розрахунку на одного мешканця Україна займає 111 місце у світі серед 191 країни та 8 місце серед країн колишнього Радянського Союзу. За цим показником нас випереджають країни Балтії, Білорусь, Росія, Молдова і навіть Вірменія з її значно біднішими ресурсами.

Ще один важливий принцип – *обов'язкова участь громадян у покритті витрат на підтримку власного здоров'я*. Така участь стимулює здоровий спосіб життя, робить здоров'я важливим елементом конкуренції на ринку праці. Система фінансування соціально визначеного об'єму допомоги повинна бути побудована за принципом громадської солідарності – багатий платить за бідного, здоровий – за хворого.

Систему охорони здоров'я необхідно перевести на фінансування за результатами діяльності. Вільний вибір лікаря та лікувального закладу за бажанням клієнта, розподіл бюджету охорони здоров'я у середині кожної території дозволить створити здорову конкуренцію, забезпечить розвиток охорони здоров'я на основі раціонального поєднання державного контролю і ринкової саморегуляції.

Головною метою реформи охорони здоров'я є зміна характеру стосунків між системою охорони здоров'я, суспільством та державою. Треба створити необхідні мотивації та включити в орбіту охорони здоров'я інтереси держави, виробників, окремих громадян, повернувши їм активну роль у формуванні соціального замовлення на охорону здоров'я. Реалізацією такого замовлення на основі ринкової економіки будуть займатися лікарняні кооперативи, спортивні, оздоровчі організації, а також сімейні лікарі.

Впровадження сімейної медицини в Україні відбувається у складних соціально-економічних умовах, що значно сповільнює цей процес. Різне скорочення бюджетного фінансування на медико-санітарне забезпечення населення в умовах катастрофічного погіршення стану здоров'я народу України вимагає зміни ставлення керівництва держави до медицини та принципів фінансування у системі охорони здоров'я.

Докорінне реформування такої розвиненої галузі вимагає кількаразового збільшення фінансування з наближенням його до рекомендованої Всесвітньою організацією охорони здоров'я відповідної частки валового національного доходу, що дозволило б на належному рівні гарантувати медико-санітарне забезпечення громадян України. Очевидно, що нині життєво важливо як задіяти додаткові джерела фінансування галузі – системи добровільного та обов'язкового медичного страхування, так і раціоналізувати використання наявних коштів.

Найефективнішою можливістю покращення їх використання є встановлення пріоритету фінансування первинної медико-соціальної допомоги. Адже за даними країн з розвиненими системами охорони здоров'я (Великобританія, Канада, США, Японія та ін.) вартість медичної допомоги, наданої на рівні первинної ланки, коштує у десять разів дешевше, ніж на наступних рівнях. До того ж на цю ланку покладено і здійснення всього комплексу профілактики та раннього виявлення захворювань, що дозволяє спеціалістам сімейної медицини, як найефективнішої форми організації первинної медико-соціальної допомоги за сімейним принципом, забезпечити 80-90 % звертань пацієнтів.

Головним напрямком реформування є первинна медико-санітарна допомога на засадах сімейної медицини. Перші підсумки її впровадження свідчать про високу ефективність. Сімейний лікар бере на себе до 60 % обсягу діагностичної роботи і, відповідно, у 2...3 рази зменшується рівень госпіталізації та кількість направлень до вузьких спеціалістів. Крім того, на 20 % знижується кількість викликів швидкої допомоги. За прогнозними оцінками

лише ці заходи дадуть змогу отримувати щорічну економію близько 900 млн. грн.. Впровадження сімейної медицини як інноваційний процес в охороні здоров'я, супроводжується розробкою та апробацією різноманітних моделей, кожна з яких має свою специфіку.

Економічні витрати на впровадження інституту сімейної медицини складається з витрат на розробку нормативно-правових документів; підготовку відповідних спеціалістів (лікарів, медсестер та менеджерів); переобладнання лікувально-профілактичних закладів та їх структурних підрозділів; дообладнання лікарських амбулаторій, створення мікроамбулаторій сімейної медицини і відділень сімейних лікарів у поліклініках; наукові дослідження; апробацію в експерименті науково-розроблених моделей впровадження сімейної медицини, формування програм підготовки та перепідготовки спеціалістів сімейної медицини; розробку і апробацію економічних методів управління сімейною медициною (стандарти надання медичної допомоги, нормативні навантаження, тарифікація, система контролю якості і оплати праці, прейскурант цін на лікувально-оздоровчі, діагностичні, реабілітаційні та інші види медпослуг); агітацію та пропаганду сімейної медицини серед населення.

Процес розвитку сімейної медицини обумовлює формування нормативно-законодавчої бази та належного фінансово-економічного забезпечення. Надалі необхідне подальше їх вдосконалення з тим, щоб забезпечити залежність оплати праці спеціалістів сімейної медицини як від обсягу та якості наданих профілактичних, діагностичних та лікувально-оздоровчих і реабілітаційних послуг, так і від кількості населення, що на добровільній основі обрало собі певного сімейного лікаря.

Матеріальна винагорода спеціалістів сімейної медицини має залежати певним чином від реалізації та ефективності заходів первинної медико-соціальної допомоги на сімейно-територіальних ділянках з врахуванням певних показників стану здоров'я та їх динаміки. Оплата за якість надання медичних послуг має визначатися з врахуванням коефіцієнтів складності виконаних процедур і видів роботи, передбачених розробленими прейскурантами, класифікаторами, тарифікацією. Оплата праці менеджерів сімейної медицини також має визначатися ефективністю діяльності сімейних лікарів, середнього і додаткового медичного персоналу, що перебувають під його керівництвом.

Фінансово-економічне забезпечення сімейної медицини може здійснюватись як неекономічними – адміністративними, так і економічними, ринковими методами. Принципи фінансування визначаються суспільними

можливостями та державною політикою у галузі охорони здоров'я. Вона має бути спрямованою на децентралізацію управління, розвиток самоврядування у лікувально-профілактичних закладах та самостійність працівників охорони здоров'я на правовій, договірній основі.

Вільний вибір сімейного лікаря та розділення функцій дозволить створити умови для здорової конкуренції, що сприятиме здешевленню вартості медичних послуг та більш раціональному використанню коштів. При переході на господарський розрахунок і нові умови господарювання медичні заклади і зокрема, сімейні лікарі, можуть за угодами отримувати як бюджетне фінансування, так і позабюджетне від працедавців і організацій, підприємств та страхових фондів. Крім того, вони, оговоривши це в угодах, можуть також надавати платні послуги населенню.

Причому, очевидно, що у зв'язку зі скороченням бюджетного фінансування та обмеженням коштів підприємств через кризу і скорочення виробництва має на перспективу зростати частка платних медичних послуг. Господарський розрахунок і комерція – це два взаємопов'язаних види діяльності. За змістом господарський розрахунок – це внутрішні, а комерція – зовнішні зв'язки медичного закладу в нових умовах господарювання. Нині найбільша увага приділяється розвитку внутрішніх зв'язків – госпрозрахунку, оренди і т.д., спрацьовують форми і моделі забезпечення господарської самостійності.

У нинішніх реальних умовах практично значну частину діяльності сімейного лікаря (як галузі в цілому) зростаючою мірою буде скерувати і оцінювати ринок медичних послуг, тобто сукупність тих обставин, які складаються при задоволенні ринкових потреб, господарських витрат та отриманні прибутку. У сімейного лікаря з ринком медичних послуг поступово проявляться чіткі системно-комунікативні зв'язки (прямі та зворотні).

На ринок медпослуг він буде надавати свої медпослуги та інформацію про них (ціна, властивості, переваги і т.д.), ринок буде повертати сімейному лікарю гроші за надані медпослуги та інформацію про те, як споживач їх сприйняв (ставлення до якості, ціни, культури і т.д.). На ці зв'язки мають активно впливати державні органи охорони здоров'я, що мають встановлювати нормативно-законодавчі акти щодо діяльності сімейного лікаря. Важливе значення має надаватись впливу споживачів медпослуг - їх вимоги щодо якості, асортименту, умов надання медпослуг, ставлення до ціни, культури, якості.

Створення ринку медпослуг у зв'язку з перетворенням медицини з сфери обслуговування у галузь народного господарства ставить проблему організації системи контролю якості та медико-економічних стандартів роботи спеціалістів. Причому до різної діяльності мають застосовуватись різні підходи. Так, якість профілактичної діяльності має оцінюватись передовсім органами охорони здоров'я, які оплачують цю діяльність через досягнення кінцевих результатів закладу сімейної медицини.

Якість наданих медпослуг і допомоги оцінюється передовсім самими пацієнтами, що їх отримали (та їх страховими установами в умовах страхової медицини) в трьох аспектах: терміни (своєчасність), результативність та вартість (обґрунтованість) комплексу виконаних процедур та призначень. При невдоволенні пацієнтів здійснюється експертна оцінка як менеджером сімейної медицини, так і органом охорони здоров'я.

Оплата праці сімейного лікаря має бути пов'язана з його іміджем, кількістю обслуговуваного населення. Найбільш доцільними нині є бригадні форми організації та оплати праці, при яких спеціалісти сімейної медицини об'єднуються в мікроколективи. Реалізація різних економічних моделей сімейної медицини визначається державною політикою та формами власності в галузі охорони здоров'я.

Виконані наукові дослідження свідчать про ефективність впровадження сімейної медицини як для громадян та медичних закладів, так і для держави в цілому. Широке впровадження економічних методів в управління сімейною медициною дозволить домогтись значних успіхів у підвищенні якості медико-санітарного забезпечення населення, зміцненні та збереженні його здоров'я.

На сьогоднішній день в амбулаторно-поліклінічній службі до лікарів первинної ланки звертається 40% хворих, а до лікарів-спеціалістів – 60%, обслуговування сімейним лікарем показує, що це співвідношення змінюється. Очікується, що до лікарів первинної ланки буде звертатися 60-70% хворих, а до лікарів-спеціалістів 30-40%, що наблизить нас до раціонального використання ресурсів, коли на первинному рівні за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я обслуговується 90% хворих.

При формуванні сімейно-територіальної дільниці виконується право пацієнта на вільний вибір лікаря. Графік роботи складений так, що 50 % часу лікарі проводять на прийомі, 50 % – в сім'ях. На одного сімейного лікаря припадає від 6065 до 8962 відвідувань, для порівняння у поліклініці від 3913 до

5859. Фінансування закладів сімейної медицини здійснюється із загального бюджету та індивідуальної або адресної гуманітарної допомоги.

Економічні показники діяльності амбулаторії сімейного лікаря підтверджують положення, що сімейна медицина рентабельна за рахунок зменшення направлень на консультації, аналізи, госпіталізацію. Прийом сімейного лікаря дешевший за прийом лікаря-спеціаліста в 2 рази. Отже, сімейно-медична практика є соціально, медично та економічно обґрунтованою, але ефективність її функціонування залежить від впливу соціально-економічних та правових чинників.

Література [1, 3, 4, 5, 18, 26, 37]

Питання для самоперевірки:

1. Які галузі відносяться до соціальної сфери?
2. Перелічить джерела фінансування соціальної сфери в Україні?
3. У чому полягає покращення фінансування соціальної сфери, його причини?
4. Які напрямки поліпшення сучасного стану фінансування освіти?
5. Які напрямки поліпшення сучасного стану фінансування охорони здоров'я?
6. Які переваги надає запровадження сімейної медицини населенню?
7. Які недоліки надає запровадження сімейної медицини населенню?

ТЕМА 5. СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ

5.1. Сутність категорій «соціальний захист», «соціальне забезпечення»

5.2. Принципи побудови системи соціального захисту в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки.

5.3. Соціальний захист як система.

5.4. Пріоритетні напрямки розвитку соціального захисту в Україні

5.1. Сутність категорій «соціальний захист», «соціальне забезпечення»

Соціальний захист – це система законодавчих, економічних, соціально-психологічних гарантій, яка надає працездатним громадянам рівні умови для покращання свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу в конкретних економічних умовах, а непрацездатним та соціально вразливим верстам населення — перевагу в користуванні суспільними фондами споживання, пряму матеріальну підтримку, зниження податків.

Заходи соціальною захисту мають подвійну спрямованість:

- активну;
- пасивну.

Активні заходи покликані запобігти ситуаціям, які загрожують добробуту людини, стимулюванню активності особи. Ця система соціального захисту включає програми зайнятості, соціального страхування, охорони здоров'я та ін.

Пасивні заходи спрямовані на підтримку членів суспільства, які опинилися у скрутному становищі. Пасивна підтримка надається у вигляді *соціальної допомоги — допомоги суспільства особі або сім'ї, яка не має достатніх засобів для існування.*

Соціальна допомога за своєю суттю є адресною. Через соціальну допомогу соціальний захист виконує свою *лікувально-реабілітаційну функцію*, яка полягає в тому, щоб допомогти людям, котрі потрапили у скрутну життєву ситуацію, вберегтися від зuboжіння та не опинитися на узбіччі суспільства.

Активними заходами є соціальне страхування (забезпечення доходів на випадок втрати працездатності чи роботи), лікування та профілактика хвороб, а також сприяння освіті й підвищенню кваліфікації.

Пасивними заходами є соціальна допомога.

Теза соціальної політики **«свобода сильним і підтримка слабких»** — досить добре віддзеркалює суть соціального захисту та його складових.

В умовах ринкової економіки людину захищають:

- її знання, досвід, професіоналізм, активна трудова діяльність;
- власність, якою вона володіє;
- державні гарантії та різновиди соціальної допомоги.

До системи соціального захисту слід віднести також *соціальні нормативи — гарантовані державою мінімальні рівні винагороди за працю, стипендіальне та соціальне забезпечення.*

Соціальне забезпечення – це поліпшення умов життя тих груп населення, котрі з різних причин перебувають у гіршому становищі, ніж переважна більшість суспільства.

Соціальне забезпечення — це створення умов для захисту населення у класичних випадках небезпеки для його життя (хвороби, інвалідність, старість, смерть близьких).

Соціальне забезпечення поширюється на дві життєві ситуації, пов'язані з погіршенням умов життя:

- 1 — у випадку народження у сім'ї дітей;
- 2 — у випадку, коли громадяни зазнали збитків на державній службі.

До цієї категорії осіб, що мають право на соціальне забезпечення, відносяться решта осіб, які через життєві обставини самі не можуть подбати про себе.

Соціальне забезпечення включає пенсії і різного роду допомоги (у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, вагітністю й пологами, по догляду за дитиною до 3 років, по догляду за хворою дитиною, на поховання,

допомога непрацевдатним особам, дохід яких менший за встановлену межу малозабезпеченості та ін.). Соціальне забезпечення включає також надання допомоги в натуральному вигляді — у формі обслуговування інвалідів, людей похилого віку в спеціалізованих установах (будинках-інтернатах) та вдома. Тому *соціальне забезпечення включає заходи матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави і суспільства.*

Для отримання виплати за соціальним забезпеченням в одних випадках людина має *довести ступінь своєї потреби.* Це стосується передусім адресної соціальної допомоги, яка надається тільки після перевірки доходів або засобів існування. В інших випадках для отримання соціальних виплат людина не мусить нічого доводити, тому, що ці виплати належать їй **по праву**. Таке право набувається або через систему соціального страхування, або через приналежність до певної соціально-демографічної групи, якій згідно з чинним законодавством належать ті чи інші соціальні виплати.

Соціальна допомога – це система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, що надаються окремим особам чи групам населення соціальною службою для подолання життєвих труднощів, повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві.

Соціальна підтримка – це система заходів щодо надання допомоги певним категоріям громадян, які тимчасово опинились у важкому економічному становищі (частково або повністю безробітні, молодь, що навчається, та ін.), шляхом надання їм необхідної інформації, фінансових коштів, кредитів, навчання, права захисту і запровадження інших пільг.

5.2. Принципи побудови системи соціального захисту в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки

Система соціального захисту в Україні, яка відповідає б умовам соціально орієнтованої економіки, проходить етап свого становлення.

Принципи, на яких вона має бути побудована, включають:

- ◆ диференційований підхід до різних соціально-демографічних прошарків і груп населення;
- ◆ комплексність гарантій;
- ◆ принцип інтеграції;
- ◆ принцип суттєвої ролі особистих доходів у підвищенні рівня життя населення та його захищеності.

Перший принцип: **диференційований підхід до різних соціально-демографічних прошарків і груп населення.** Економічні, правові й соціальні гарантії охоплюють усіх без винятку громадян, тому потрібен диференційований підхід до різних прошарків і груп населення при виборі цілей, форм, методів і джерел фінансування механізмів соціального захисту залежно від ступеня економічної самостійності людини, рівня її працевдатності та способів одержання доходів.

Другий принцип – **комплексність гарантій (норм)** – означає, що система соціального захисту повинна формуватися як сукупність гарантій (норм), наданих суспільством кожному своєму членові, забезпечуючи при цьому дотримання його найважливіших соціальних прав.

Третій принцип – **інтегрованість системи** – означає, що система соціального захисту повинна діяти на рівні держави, регіону, трудового колективу з чітким визначенням функцій, прав і відповідальності кожного з них.

Четвертий принцип – **істотне зростання ролі особистих доходів у підвищенні рівня життя населення**, у тому числі задоволенні соціально значущих потреб. Активність людини у сфері праці, заповзятливість та ініціатива не можуть бути задіяні ринковими факторами при збереженні зрівняльності в розподілі суспільних фондів споживання. Останні варто розглядати як мінімальний гарантований рівень соціальних благ для всіх прошарків населення. При цьому значну частину суспільних фондів повинні одержувати головним чином непрацездатні члени суспільства.

Принципи **соціального забезпечення** включають:

1) **принцип страхування** (виплата певних внесків як роботодавців, так і працівників). Це дає можливість отримувати кошти в разі негараздів;

2) **принцип допомоги або опікунства** (кошти одержують ті, що терплять нестатки у будь-чому — здоров'ї, матеріальні, в обслуговуванні). Виплати гарантуються незалежно від минулих заслуг (жертв) та розміру страхових внесків;

3) **принцип забезпечення** означає, що потерпілі від втрат на службі державі або від стихійних лих отримують необхідну фінансову та іншу матеріальну підтримку для відновлення свого житла, реабілітації здоров'я тощо.

5.3. Соціальний захист як система

Сучасні системи соціального захисту охоплюють весь життєвий цикл людини, передбачаючи заходи і соціальні гарантії, форми та способи соціальної допомоги, соціального страхування, що забезпечують певний рівень життя населення щодо підтримання його на належному рівні.

Соціальний захист може здійснюватися в грошовій формі у вигляді пенсій і допомог, у натуральній формі, а також шляхом надання різного роду послуг особам, які є об'єктом соціального захисту. Він може мати як компенсаційний, так і попереджувальний профілактичний характер.

Однієї з державно-правових форм соціального захисту є безпосередньо державне забезпечення непрацездатних осіб. Основні ознаки безпосереднього державного забезпечення — фінансування витрат за рахунок державного бюджету і встановлення категорій забезпечуваних осіб і рівня їхнього забезпечення відповідно до пріоритетів, обумовлених органами державної влади.

Іншою організаційно-правовою формою соціального захисту є **соціальне страхування**, що широко використовується в абсолютній більшості країн з

ринковою економікою відносно багатьох видів соціального захисту. В його основі лежить поняття соціальних ризиків і вимога їх обов'язкового і добровільного страхування.

Фінансування виплат з соціального страхування здійснюється за рахунок виплачуваних, як правило, у рівних частках страхових внесків працюючих громадян і їхніх роботодавців. У фінансуванні систем соціального страхування іноді бере участь і держава.

У країнах з ринковою економікою активно також використовується така організаційно-правова форма соціального захисту, як **соціальна допомога**. Вона носить адресний характер і надається особам після перевірки їхньої нужденності, якщо підтверджується, що вони не мають інших джерел існування.

Іншими організаційно-правовими формами соціального захисту можуть бути фонди у вигляді **обов'язкових нагромаджень коштів** на випадок виникнення деяких непередбачуваних обставин. Фонди мають за мету забезпечити індивідуальну відповідальність кожного працюючого за свій добробут у майбутньому.

Характерною рисою **приватних форм** соціального захисту є те, що вони створюються не в обов'язковому порядку в силу прийняття відповідного законодавства, а в силу приватної ініціативи окремих суб'єктів відносин, які беруть на себе зобов'язання по здійсненню додаткового соціального захисту себе і інших осіб.

Приватні форми можуть застосовуватися в таких видах соціального захисту, як забезпечення тимчасової непрацездатності, медичної допомоги, у пенсійному забезпеченні та ін.

В Україні законодавчими і нормативними актами передбачено, що елементами соціального захисту на сучасному етапі є:

- державні гарантії в оплаті праці найманих працівників;
- утримання непрацездатних і підтримка життєвого рівня малозабезпечених громадян і сімей з дітьми;
- державні гарантії у сфері зайнятості, підготовки і перепідготовки кадрів;
- компенсація населенню збитків у зв'язку з разовим підвищенням цін на товари і послуги при проведенні комплексної реформи цін;
- індексація грошових доходів населення при поточному підвищенні цін на товари і послуги, запровадження механізму перегляду мінімальної заробітної плати, пенсій, стипендій;
- індексація внесків населення в Ощадбанку у зв'язку зі зростанням цін і розвитком інфляційних процесів.

Рівень життя людей, не спроможних брати участь у суспільному виробництві, цілком залежить від держави, до них відносяться:

- особи, що не досягли повнолітнього віку, серед яких більшість складають діти в сім'ях, а також діти, що перебувають у спеціалізованих дитячих установах;

- інваліди з дитинства; особи, що досягли непрацездатного віку (пенсіонери, а також особи, які з різних причин не мають права на пенсійне забезпечення);

- тимчасово непрацездатні внаслідок захворювання, вагітності й пологів, догляду за дитиною і хворими членами родини.

Разом з пенсійним забезпеченням до складу соціальної допомоги непрацездатним, а також малозабезпеченим громадянам входять:

- надання матеріальної допомоги і пільг родинам, що виховують дітей; надання натуральної допомоги малозабезпеченим громадянам (забезпечення безкоштовними обідами, безплатним проїздом у транспорті, одягом, паливом, оплата житла і т. ін.);

- обслуговування пенсіонерів, інвалідів, самотніх непрацездатних громадян у будинках-інтернатах, територіальних центрах соціального обслуговування, а також відділеннями соціальної допомоги на дому.

5.4. Пріоритетні напрями розвитку соціального захисту в Україні

Основними пріоритетами в політиці соціального захисту населення повинні стати:

- зміщення акценту державної політики в боротьбі з інфляцією на тіньовий обіг грошей, запобігання падінню рівня життя населення темпами, що випереджають падіння виробництва продукції;

- стримування зростання споживчих цін відносно грошових доходів населення;

- скорочення розриву між вартістю життя і трудовими доходами населення;

- пошук економічних можливостей для підтримки купівельної спроможності пенсій.

Для реалізації соціальних програм потрібні значні ресурси, створення яких – справа економіки. В умовах ринкової економіки джерелом підвищення добробуту громадян має стати ефективна праця й підприємницька ініціатива.

Для поліпшення соціальної підтримки малозабезпечених верств на першому етапі реформування системи соціального захисту населення України передбачається зосередити функції призначення і надання всіх видів допомоги в єдиному органі — підрозділі соціальних компенсацій і гарантій малозабезпеченим громадянам, який згідно з Указом Президента і розпорядженням Кабінету Міністрів України зараз створюється у складі управлінь соціального захисту населення.

Функціонування єдиної служби підтримки малозабезпечених громадян та їх сімей дозволить у період економічних реформ об'єднати всі програми надання державної допомоги, уникнути їх дублювання, акумулювати кошти державного і місцевого бюджетів, визначити найвразливіші верстви населення, які особливо потребують соціального захисту.

Для покращення соціальної підтримки малозабезпечених необхідно:

- створити єдину адміністративну систему реалізації державних та регіональних програм;
- забезпечити адресність допомог з метою уникнення розпорошення незначних матеріальних ресурсів та коштів на зазначені цілі;
- організувати натуральну допомогу малозабезпеченим групам населення та самотнім літнім громадянам;
- удосконалити статистичне обстеження доходів громадян.

Для реформування системи соціального страхування потрібні розробка й поступове запровадження прогресивних систем соціального страхування, в основу яких повинно бути покладено перерозподіл економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, роботодавцями і громадянами, як це передбачено Концепцією соціального захисту населення в Україні. Реалізація цієї Концепції передбачає розробку і прийняття таких законодавчих актів:

- основи законодавства про соціальне страхування громадян;
- про добровільне соціальне страхування громадян;
- про соціальне страхування громадян на випадок безробіття;
- про соціальне страхування громадян на випадок хвороби;
- про соціальне страхування громадян від нещасного випадку на виробництві;
- про медичне страхування громадян;
- про пенсійне страхування громадян;
- про матеріальне забезпечення громадян, що потерпіли від техногенно-екологічних та природних катастроф.

Література [1, 3, 6, 8, 16, 18, 28]

Питання для самоперевірки

1. Яка сутність категорій «соціальний захист» та «соціальне забезпечення»?
2. Яка сутність категорій «соціальна допомога» і «соціальна підтримка»?
3. У чому полягає необхідність соціального захисту в умовах ринкової економіки?
4. Доведіть, що соціальний захист – це важлива складова соціальної політики.
5. Доведіть, що соціальний захист – це система.
6. Які принципи, побудови системи соціального захисту та соціального забезпечення?
7. Надайте характеристику основних складових соціального захисту населення.
8. Які пріоритетні напрямки соціального захисту на сучасному етапі розвитку економіки України?

ТЕМА 6. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ

- 6.1. Характеристика категорії «економічно активне населення»
- 6.2. Система соціального захисту економічно активного населення
- 6.3. Захист населення від безробіття та захист безробітних
- 6.4. Мінімальна заробітна плата та її індексація в умовах інфляції
- 6.5. Досвід надання допомоги для безробітних у розвинутих країнах

6.1. Характеристика категорії «економічно активне населення»

Економічно активне населення (ЕАН) – це населення певного віку (звичайно 16 або 18 років), яке бере активну участь у трудовій діяльності або прагне реалізувати свою працездатність за винагороду. В економічно розвинутих країнах ЕАН визначається як сума зайнятого і незайнятого зареєстрованого у відповідних службах населення, що активно займається пошуком роботи.

ЕАН визначається достатньо тривалим періодом (наприклад, рік). Припускається, що протягом цього періоду особа визнається трудоактивною, якщо у визначений період (наприклад, протягом 12 тижнів з минулого календарного року або з минулих 12 місяців) вона мала статус працюючого або безробітного (тобто мала роботу, активно її шукала або була зареєстрована як безробітний).

Частка економічно активного населення (ЕАН) залежить від кількості людей працездатного віку в Україні (приблизно 62,6%), а також від рівня зайнятості людей у допенсійному та післяпенсійному віці.

Причин зсоціального захисту ЕАН:

1) реалізація конституційного права на працю працездатному громадянинуві сьогодні досить важко, а інколи і неможливо, високий рівень безробіття (близько 6 % офіційно і близько 12 % реально, не враховуючи прихованого безробіття);

2) рівень оплати праці понад 70 % зайнятих є нижчим від прожиткового мінімуму, що потребує захисту доходів працюючих і відповідно підвищення мотиваційної функції заробітної плати;

3) потребує вдосконалення нормативно-правова база щодо зайнятості населення, адже ефективність працевлаштування на сьогодні є ще невисокою;

4) неефективною залишається підтримка власного бізнесу або самозайнятості;

5) не є соціально справедливою та недостатньо високою підтримка тих, хто втратив своє здоров'я на виробництві.

6.2. Система соціального захисту економічно активного населення

Соціальний захист ЕАН здійснюється передусім державою і включає різні напрями.

Найважливіша ланка соціального захисту населення — **система ефективної зайнятості (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації)**, працевлаштування та перекваліфікації працівників. Цей напрям реалізується через програми зайнятості, що включають працевлаштування, підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів.

Друга складова — **макроекономічне регулювання процесу диференціації доходів** (наукове планування, професійна мобільність, соціальна мобільність). Завдяки цьому напрямку здійснюється реалізація соціальної функції заробітної плати стосовно справедливості розміру винагороди залежно від характеру, змісту, важкості, привабливості, інтенсивності (тощо) праці.

Одним із елементів захисту населення є **встановлення рівня прожиткового мінімуму на основі споживчого кошику з подальшою індексацією**, враховуючи інфляцію. Прийняті Верховною Радою України закони «Про мінімальний споживчий бюджет» та «Про індексацію грошових доходів населення» забезпечують правові основи і гарантії громадянам України щодо забезпечення формування доходів, які б сприяли нормальному відтворенню робочої сили.

Державним бюджетом на 2013 рік **встановлено прожитковий мінімум:**

в середньому на одну особу з 1 січня 2013 року в розмірі 1 110 гривень, з 1 квітня – 1 123 гривень, з 1 липня – 1 123 гривень, з 1 жовтня – 1 146 гривень, з 1 грудня – 1 160 гривень;

для дітей віком до 6 років з 1 січня 2013 року в розмірі 980 гривень, з 1 квітня – 991 гривень, з 1 липня – 991 гривень, з 1 жовтня – 1 012 гривні, з 1 грудня – 1 025 гривень;

для дітей віком від 6 до 18 років з 1 січня 2013 року в розмірі 1 250 гривень, з 1 квітня – 1 266 гривень, з 1 липня – 1 266 гривні, з 1 жовтня – 1 290 гривень, з 1 грудня – 1 306 гривень;

для працездатних осіб з 1 січня 2013 року в розмірі 1 176 гривень, з 1 квітня – 1 190 гривень, з 1 липня – 1 190 гривень, з 1 жовтня – 1 215 гривень, з 1 грудня – 1 230 гривень;

для непрацездатних осіб з 1 грудня 2012 року в розмірі 884 гривень, з 1 січня 2013 року в розмірі 907 гривень, з 1 квітня – 918 гривень, з 1 липня – 918 гривень, з 1 жовтня – 936 гривень, з 1 грудня – 948 гривень.

Формою соціального захисту працівників в умовах ринкової економіки є **страйк**, але страйкові процеси мають носити економічний характер, а не політичний. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» визначає правові та організаційні засади функціонування системи заходів по вирішенню колективних трудових спорів (конфліктів) і спрямований на здійснення взаємодії сторін соціально-трудова відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними.

Важливим елементом захисту економічно активного населення є система соціального захисту від безробіття та соціальна підтримка безробітних.

Соціальний захист населення від безробіття в даний момент здійснюється на основі Законів України «Про зайнятість населення» і «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» через систему заходів, а саме:

➤ надання особливих гарантій працівникам, вивільненим з підприємств, установ, організацій;

➤ виплату стипендій у період профпідготовки, перепідготовки і включення його до загального трудового стажу;

➤ виплата у встановленому порядку допомоги по безробіттю з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

➤ надання додаткової матеріальної допомоги безробітному та членам його сім'ї з урахуванням їх кількості (якщо вони перебувають на його утриманні).

Закон України «Про зайнятість населення» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.

Закон «Про зайнятість населення» містить як стимулюючі пункти для прийому різних категорій персоналу, так і досить суворі регулятивні пункти.

До категорій громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці, згідно до закону, належать:

- один з батьків або особа, яка замінює їх та має на утриманні дітей віком до 6-ти років (виховує без одного з батьків дитину віком до 14-ти років або дитину-інвалід) утримує без одного з батьків інваліда з дитинства;
- діти-сироти;
- молодь, яка закінчила навчання або звільнилася із строкової військової служби і яка вперше приймається на роботу;
- особи, звільнені після відбуття покарання;
- особи, яким до настання права на пенсію за віком залишилося 10 та менше років;
- інваліди.

Для регулювання працевлаштування вищезгаданих верств населення, держава вводить жорсткі регулятивні інструменти, а саме – встановлює квоти на підприємствах, установах та організаціях. Для юридичних осіб з чисельністю від 20 до 50 осіб квота складає одну особу, для юридичних осіб з чисельністю від 51 особи – квота становить 2% від середньооблікової чисельності працівників за попередній календарний рік. Закон також передбачає подання роботодавцями звітів встановленого зразка до Державної Служби Зайнятості стосовно працевлаштування незахищених верств населення.

Стимулюючими чинниками, які пропонує Закон «Про зайнятість населення», є наступні:

- роботодавцям, які працевлаштували на нове робоче місце вищезгаданих громадян, терміном не менше, ніж на 2 роки, щомісячно компенсувати витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну працевлаштовану особу. У разі звільнення працівника з ініціативи роботодавця сума наданих коштів повинна повернутися до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування у повному обсязі;

- суб'єктам малого підприємства, які так само працевлаштовують строком не менше ніж на 2 роки, за направленням Державної Служби Зайнятості, щомісячно компенсуються фактичні внески на сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у розмірі, що не перевищує розміру мінімального страхового внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу. Так само, у раз звільнення працівника з ініціативи роботодавця сума наданих коштів повинна повернутися;

- надається можливість прийому студентів ВУЗів та учнів професійно-технічних закладів на стажування терміном до 6 місяців, з можливістю (за згодою сторін) не виплачувати заробітну плату або виплачувати її в розмірах, встановлених за згодою сторін. Цей пункт надасть змогу роботодавцям надати професійний досвід молодим фахівцям, що зробить їх подальше працевлаштування більш конкурентним. При цьому, період стажування заноситься до трудової книжки працівника, на нього (неї) розповсюджуються всі права і пільги, а також трудовий розпорядок, як і на інших працівників.

Закон фіксує право роботодавця укладати з працівниками договори про їх направлення на навчання та обов'язок працівника відпрацювати після закінчення навчання, але не більше 3-х років. Звісно, що більшість компаній і раніше сплачували за навчання персоналу за умови відпрацювання, але дуже часто на умовах договору позики грошей на навчання.

Підвищення уваги з боку держави до приватних агентств зайнятості, які тепер зобов'язані досить тісно співпрацювати з державою та дотримуватися нових правил. Одним з найбільш вагомих нововведень є заборона приватним агентствам зайнятості отримувати від фізичних осіб плату за їх працевлаштування. Всі витрати, пов'язані з працевлаштуванням повинні покриватися виключно роботодавцями. Це посилює захист громадян на ринку праці. Окрім цього, для підвищення конкурентоспроможності громадян, так громадяни передпенсійного віку мають право на одноразове отримання ваучера, який використовується на перепідготовку та підвищення кваліфікації, і сума якого не перевищує 10-ти кратний розмір прожиткового мінімуму.

6.3. Захист населення від безробіття та захист безробітних

Основою соціального захисту від безробіття та безробітних є обов'язкове соціальне страхування в комплексі з державними допомогам.

Принцип *соціального страхування* – перерозподіл економічної відповідальності за реалізацією соціальних гарантів між державою, роботодавцями та громадянами.

Страхування у разі безробіття – це система правових, економічних та організаційних заходів щодо компенсації ризику безробіття.

До головних принципів організації страхування у разі безробіття можна віднести:

- *особисту відповідальність* — самі працівники беруть участь у фінансуванні страхування, розмір виплат залежить від попередніх внесків працівників і їхнього страхового полісу;

- *солідарність* — роботодавці, працівники і держава беруть фінансову участь у формуванні страхових фондів;

- *загальність* — страхування у разі безробіття поширюється на всі верстви населення, які потребують його, що відображається в законодавчому закріпленні гарантій реалізації прав застрахованих, порядку проведення відповідних виплат і надання послуг;

- *обов'язковість* страхування на випадок безробіття незалежно від волі й бажання роботодавців і застрахованих, що знаходить вираження в обов'язковому характері (за законом) виплати страхових внесків роботодавцями, працівниками і державою;

- *державне регулювання* — законодавче закріплення гарантій прав громадян на страхування у разі безробіття, контроль за рівнем виплат, якістю послуг і використання фінансових коштів за призначенням.

Характерними ознаками страхування у разі безробіття є такі:

- розгляд безробіття як закономірного та об'єктивного явища, яке зачіпає певні, досить значні соціально-демографічні і професійні групи, верстви населення, що потребує його соціального захисту в умовах нестабільності економіки;

- поширення соціального захисту від безробіття на найманих працівників, основним і часто єдиним джерелом засобів існування яких є заробітна плата, і на тих, хто починає свою трудову діяльність;

- визначення витрат на страхування робітників у разі безробіття шляхом включення їх у собівартість продукції.

Соціальний захист населення від безробіття нині здійснюється через систему заходів, а саме:

- захист від необґрунтованої відмови працевлаштування;

- безкоштовне сприяння в доборі підходящої роботи та працевлаштування відповідно до нахилів, здібностей, професійної підготовки, освіти з урахуванням суспільних потреб;

- виплата вихідної допомоги та збереження середньої зарплати на період працевлаштування працівникам, які втратили постійну роботу на підприємствах і організаціях;

- безплатне навчання безробітних новим професіям, перепідготовка у системі державної служби зайнятості;

- виплата безробітним допомоги по безробіттю. Держава сприяє незайнятим громадянам у поповненні їхньої трудової діяльності та забезпечує їм такі види компенсації:

а) надання особистих гарантів працівникам, звільненим з підприємств, установ та організацій;

б) виплата стипендій у період перепідготовки та включення її в безробітний стаж;

в) надання додаткової матеріальної допомоги безробітному громадянину та членам його сім'ї з урахуванням наявності осіб похилого віку і неповнолітніх дітей.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття створюється для управління страхуванням на випадок безробіття, провадження збору та акумуляції страхових внесків, контролю за використанням коштів, виплати забезпечення та надання соціальних послуг, здійснення інших функцій згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000р. і статутом Фонду.

Фонд є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом.

Джерелами формування коштів Фонду є:

- страхові внески страхувальників – роботодавців, застрахованих осіб, що сплачуються на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та іншими законодавчими актами;

- асигнування з державного бюджету;
- суми фінансових санкцій, застосованих відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» та Закону України "Про зайнятість населення", інших законів до підприємств, установ, організацій та фізичних осіб за порушення встановленого порядку сплати страхових внесків та використання коштів Фонду, недотримання законодавства про зайнятість населення, а також суми адміністративних штрафів, накладених відповідно до закону на посадових осіб та громадян за такі порушення;
- прибуток, одержаний від тимчасово вільних коштів Фонду, у тому числі резерву коштів Фонду на депозитному рахунку;
- благодійні внески підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;
- інші надходження відповідно до законодавства України.

Кошти Фонду використовуються на:

- виплату забезпечення та надання соціальних послуг, передбачених статтею 7 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»;
- відшкодування Пенсійному фонду України витрат, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію осіб, зазначених у частині другій статті 20 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»;
- фінансування витрат на утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів, управління Фондом, розвиток його матеріальної та інформаційної бази;
- створення резерву коштів Фонду.

Матеріальне забезпечення на випадок безробіття, наведене у додатку А.

Видами соціальних послуг за Законом «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (ст. 7) та Законом України «Про зайнятість населення» є:

- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;
- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Допомога по безробіттю виплачується залежно від тривалості безробіття у відсотках до визначеного розміру:

- перші 90 календарних днів – 100 %;
- протягом наступних 90 календарних днів – 80%;

- надалі – 70 %.

Допомога по безробіттю виплачується з восьмого дня після реєстрації застрахованої особи в установленому порядку в Державній службі зайнятості. Загальна тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 360 календарних днів протягом двох років.

Для осіб передпенсійного віку (за 2 роки до настання права на пенсію) тривалість виплати допомоги по безробіттю не може перевищувати 720 календарних днів.

Розмір та тривалість виплати допомоги по частковому безробіттю (ст. 26) встановлюється за кожну годину простою із розрахунку двох третин тарифної ставки (окладу), встановленого працівникові розряду і її розмір не може перевищувати прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Допомога по частковому безробіттю надається з першого дня простою, тривалість її виплати не може перевищувати 180 календарних днів протягом року. Виплата працівникам допомоги по частковому безробіттю здійснюється підприємством за рахунок коштів Фонду.

Безробітним, у яких закінчився строк виплати допомоги по безробіттю (ст. 28) надається одноразова матеріальна допомога по безробіттю за умови, що середньомісячний сукупний дохід на члена сім'ї не перевищує прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Згідно Закону України №2464 від 08 липня 2010 року «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» вводиться єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

Єдиний соціальний внесок — це єдиний платіж до Пенсійного фонду, який міститиме в собі кілька внесків на соціальне та пенсійне страхування. Нині роботодавець проводить відрахування до Пенсійного фонду та ще трьох соціальних фондів — страхування на випадок безробіття, із тимчасової втрати працездатності та від нещасних випадків на виробництві. Із введенням єдиного соціального внеску всі ці відрахування зводяться в один — єдиний соціальний внесок, який сплачується однією сумою. Замість звітування в чотири різні інстанції, воно буде потрібне лише до Пенсійного фонду.

Вираховуватись єдиний соціальний внесок буде за тим же механізмом, за яким сплачуються нині внески до Пенсійного фонду. Як відомо, тепер внески складаються з:

— відрахувань із зарплати самого найманого працівника;

— нарахувань на фонд оплати праці, які проводить і оплачує роботодавець.

Із зарплати та інших виплат, з яких утримується єдиний внесок, для осіб, які працюють на умовах трудового договору, буде відраховуватись 3,6%, для державних службовців — 6,1%, з грошового забезпечення військовослужбовців

— 2,6%, з осіб, які виконують роботу за договорами цивільно-правового характеру, — 2,6%

Для роботодавця розмір цього соціального внеску буде коливатись залежно від виду діяльності і визначатись так званими класами ризику, яких є 67. Перший, найменший клас має відрахування в сумі 36,76%, останній, найбільший — 49,7%. Якщо ви проводите діяльність за кількома напрямками, то клас професійного ризику буде визначатись за основним видом економічної діяльності. Згідно з цим класом буде визначено й відсоток нарахувань на фонд оплати праці, який повинен сплатити роботодавець.

Для бюджетних установ цей розмір становитиме 36,3%, для платників, які уклали з працівниками договори цивільно-правового характеру, — 34,7%, на грошове забезпечення військових — 34,7%, для фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності від чистого доходу – 34,7%, для підприємств за працюючих інвалідів – 8,41%.

6.4. Мінімальна заробітна плата та її індексація в умовах інфляції

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання.

Мінімальна заробітна плата, відповідно до Закону України «Про оплату праці» (ст. 3) — це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, годинну норму праці (обсяг робіт). До мінімальної заробітної плати не включаються доплати, надбавки, заохочувальні та компенсаційні виплати.

Розмір мінімальної заробітної плати згідно із Законом України «Про оплату праці» (ст. 9) визначається з урахуванням:

- вартісної величини мінімального споживчого бюджету з поступовим зближенням рівнів цих показників у міру стабілізації та розвитку економіки країни;
- загального рівня середньої заробітної плати;
- продуктивності праці, рівня зайнятості та інших економічних умов.

Мінімальна заробітна плата, як визначено частиною другою ст. 9, встановлюється у розмірі, не нижчому за вартісну величину межі малозабезпеченості в розрахунку на працездатну особу.

Розмір мінімальної заробітної плати переглядається залежно від зростання індексу цін на споживчі товари і тарифів на послуги за угодою сторін колективних переговорів.

До державних норм і гарантій відносять також норми оплати праці за роботу в надурочний час; у святкові, неробочі та вихідні дні; у нічний час; за час простою не з вини працівника; за продукцію, що виявилася браком не з

вини працівника. Держава регулює і гарантує доплати працівникам, які молодші 18 років, за скороченої тривалості робочого дня, оплату щорічних відпусток, за час виконання державних обов'язків та підвищення кваліфікації, обстеження в медичному закладі, при переведенні за станом здоров'я чи через вагітність на легшу нижчеоплачувану роботу, при різних формах виробничого навчання, перекваліфікації або навчання інших спеціальностей; для донорів; при переїзді на роботу до іншої місцевості, при службових відрядженнях тощо.

Мінімальна заробітна плата в Україні передбачається проектом держбюджету на 2013 рік, у наступних розмірах: з 1 січня 2013 р. – 1176 грн, з 1 квітня – 1190 грн, з 1 жовтня – 1 215 грн. та з 1 грудня – 1230 грн.

Індексація заробітної плати – це встановлений законом механізм підвищення грошових доходів громадян, який дає можливість частково або повністю відшкодувати їм подорожчання споживчих товарів та послуг. Вона практикується в усіх розвинутих країнах.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» та Постанови Кабінету Міністрів «Порядок проведення індексації грошових доходів населення» від 17 липня 2003 р. № 1078, індексації підлягають грошові доходи, які одержують громадяни в гривнях на території України і не мають разового характеру:

- пенсії (з урахуванням надбавок, доплат, підвищень до пенсій, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги на прожиття, щомісячної державної грошової допомоги та компенсаційних виплат);

- соціальна допомога (сім'ям з дітьми, по безробіттю, тимчасовій непрацездатності тощо);

- стипендії;

- оплата праці (грошове забезпечення);

- суми відшкодування шкоди, заподіяної працівникові каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також суми, що виплачуються особам, які мають право на відшкодування шкоди у разі втрати годувальника;

- грошова компенсація при поновленні на роботі;

- інші виплати, якщо відповідно до законодавства вони провадяться виходячи із середньої заробітної плати.

Індексації підлягають грошові доходи громадян у межах трикратної величини вартості межі малозабезпеченості. При цьому частина доходу, що не перевищує вартісну величину межі малозабезпеченості, індексується повністю. Дохід у частині, яка більше одного розміру вартісної величини межі малозабезпеченості, але не перевищує її подвійну величину, індексується в розмірі 80 %. Дохід у частині, яка більше подвійного розміру вартісної величини межі малозабезпеченості, але не більше трикратної її величини, індексується в розмірі 70 %. Частина грошового доходу, що перевищує трикратну величину вартості межі малозабезпеченості, індексації не підлягає.

Сума індексації грошових доходів громадян визначається як результат добутку доходу, що підлягає індексації, та величини приросту індексу споживчих цін, поділеного на 100 %.

Індекс споживчих цін обчислюється Держкомстатом і не пізніше 10 числа місяця, що настає за звітним, публікується в офіційних періодичних виданнях. Обчислення індексу споживчих цін для здійснення подальшої індексації грошових доходів громадян починається за місяцем, у якому індекс споживчих цін перевищив 105 %. Прогноз споживчої інфляції на 2013 рік затверджено на рівні 5,9% (в 2012 році — 7,9%), рівень безробіття — 7%.

6.5. Допомоги для безробітних у розвинутих країнах

У розвинутих країнах захист від безробіття здійснює спеціально організоване обов'язкове страхування від безробіття, за допомогою якого формуються спеціальні фонди. В їх формуванні беруть участь роботодавці і наймані працівники.

Розмір страхової виплати залежить:

- від тривалості періоду безробіття;
- від специфічних умов тієї чи іншої країни.

Згідно зі стандартами МОП, ті, хто бажає отримати статус безробітного, мають відповідати таким критеріям:

- мусять зареєструватися у державній службі зайнятості;
- повинні активно шукати роботу;
- періоду безробіття має передувати період роботи;
- безробіття не повинно починатися добровільно;
- безробітний не може відмовлятися від пропозицій «відповідної» («підходящої») роботи;
- період отримання допомоги по безробіттю може тривати певну кількість місяців, після чого розмір допомоги або скорочується, або виплата припиняється зовсім;
- безробітний не може мати інших джерел доходу.

Жорсткість перелічених критеріїв призводить до того, що допомогу по безробіттю отримують не всі дійсно безробітні. Так, допомогу по безробіттю фактично отримують: у США — 30 %, у Франції — 39 %, у ФРН — 55 %, у Швеції — 68 % дійсно безробітних [48].

Наприклад, у Німеччині є два види допомоги. Розмір однієї з них складає близько 60-85% від останнього заробітку і залежить також від загального

трудового стажу, віку та наявності дітей. Допомога виплачується 24 місяці. Якщо за цей час людина не змогла знайти роботу, держава продовжує її підтримувати, виплачуючи фіксовану допомогу в 364 євро. Крім цього, в Німеччині держава оплачує безробітному комунальні послуги та оренду житла, якщо він живе в орендованій квартирі. Невелику допомогу при цьому отримують навіть діти безробітних.

Але, якщо людина відмовляється від запропонованої роботи, не відвідує регулярно біржу праці, тоді виплата допомоги припиняється. Як і в Україні, безробітний в Німеччині не має права на допомогу, якщо у нього є якісь інші джерела доходів. Причому тут підхід суворіше – мова йде не тільки про неофіційні підробітки, а й наявність нерухомості понад норми.

Що стосується стимулів до пошуку роботи, в Україні досить відмовитися два рази від реального працевлаштування, щоб втратити фінансову підтримку держави. Безробітний має право відмовитися від запропонованої роботи за мотивами низького заробітку тільки одного разу. У разі другої такої відмови особа може втратити статус безробітного і, як наслідок, право на матеріальну допомогу.

У Німеччині тим часом підхід більш демократичний - з кожною відмовою допомоги не позбавляють, а урізують її розмір на 10%, 25%, 50%.

У Литві, на відміну від України, розмір допомоги по безробіттю розраховується на основі середнього заробітку за останні три роки. У нас же – за півроку. До того ж виплачується вона не протягом року, як у нас, а 6-9 місяців, залежно від загального трудового стажу. Середній розмір допомоги – 150 євро при мінімальній в 250 євро. Однак, при цьому безробітний в Литві отримує компенсацію переїзду на місце нової роботи і дзвінків з пошуку роботи. Що цікаво, якщо людина швидко знайшла роботу, то їй належить «бонус», розмір якого залежить від коштів, що залишилися від виплати допомоги [48].

У Бельгії та Данії до кола осіб, то не отримують допомогу з безробіття, належать деякі категорії високооплачуваних державних службовців, сезонні та тимчасові працівники, надомники, а також зайняті індивідуальною трудовою діяльністю. По-різному складається практика зарубіжних країн і щодо термінів виплати допомоги з безробіття. Приміром, її виплаті передують так звані «період очікування», який в Італії становить сім днів, у Франції, Великобританії та Ірландії – по три дні, а в Німеччині, Бельгії, Нідерландах, Данії, Люксембурзі допомога з безробіття сплачується з першого дня його настання [36].

Також існують розходження у рівні і тривалості її виплати. Так, у Данії розмір допомоги становить 90 % попередньої заробітної плати, якщо ця сума не перевищує певного максимального рівня, і сплачується протягом чотирьох років. У Нідерландах терміном на 2 роки в середньому 70 % заробітної плати за

останнім місцем роботи, проте конкретний розмір допомоги систематично уточнюється і залежить від віку безробітного, стажу його роботи, складу сім'ї. В деяких країнах розмір допомоги коливається від 30 до 60 % заробітної плати, в інших – встановлюється фіксований розмір допомоги. В більшості країн встановлено порядок, за яким навіть після закінчення чинного терміну виплати допомоги, згідно з програмами соціальної допомоги безробітним забезпечуються доходи, не нижчі від встановленої межі малозабезпеченості. При цьому діє система контролю і перевірки доходів усіх членів сім'ї безробітного [48].

Сьогодні практика зарубіжних країн з розвинутою економікою в питаннях визначення пайової участі роботодавців і працівників у формуванні страхових фондів на випадок безробіття (розміри відрахувань наводяться: з підприємств – у відсотках до фонду оплати праці, з працівників – у відсотках до заробітної плати), дані приведені у таблиці 6.1.

Третім учасником формування страхових фондів на випадок безробіття у зарубіжних країнах є держава, котра компенсує нестачу коштів для належної соціальної підтримки окремих верств безробітних. Так, уряд Японії фінансує 25 % витрат на виплату допомоги.

Таблиця 6.1

Розміри відрахувань у фонд соціального страхування на випадок безробіття (по підприємствах – у % від фонду оплати праці; по працівникам – у % до заробітної плати)

Країни	Загальний розмір відрахувань у фонд соціального страхування на випадок безробіття, %	У тому числі відрахування	
		роботодавців	працівників
Франція	8,43	5,13	3,30
Канада	7,03	4,13	2,9
Німеччина	6,50	3,25	3,25
США	6,20	6,20	–
Австрія	6,00	3,00	3,00
Нідерланди	7,25	5,05	2,20
Іспанія	7,80	6,20	1,60
Швеція	5,42	5,42	–
Італія	4,41	4,41	–
Японія	1,15	0,75	0,40
Україна	3,00	2,50	0,50

Досвід зарубіжних країн переконує, що саме тристороннє партнерство у фінансовому забезпеченні фонду соціального страхування на випадок безробіття (найманий працівник, роботодавець, держава) забезпечує найвищий ступінь соціального захисту працівників.

У даний час в розвинених країнах існують три основні моделі ринків праці та стимулювання зайнятості, а саме: американська, японська, шведська.

Для американської моделі ринку праці характерною ознакою є децентралізація робочої сили. Кожен штат США має свій закон про зайнятість населення, формування і використання фондів страхування на випадок безробіття. Якщо в економіці спостерігається падіння виробництва або темпів

його зростання, то наслідком цього є обов'язкове вивільнення надлишкової робочої сили. Розмір заробітної плати залежить, насамперед, від складності праці. Особливістю є також те, що підприємства (фірми) займаються питаннями підвищення кваліфікації лише для специфічних робіт і робочих місць. З метою зменшення безробіття дана модель припускає створення робочих місць з низькою продуктивністю для значної частини працездатних громадян, які мають, відповідно, і низькі доходи. Формально безробіття зменшується, але виникає великий клас «нових бідних» – працюючої бідноти.

В японській моделі можна виділити такі характерні особливості: створення профспілок безпосередньо на підприємствах, у компаніях, а не на рівні галузей; система довічного найму; визначення ставки заробітної плати залежно від стажу роботи, віку, складу родини. Так, зайнятість працівників від початку трудової діяльності до пенсійного віку базується, як правило, на трудових відносинах, заснованих на «довічному найманні». Це гарантує працівникам роботу протягом усього активного життєвого циклу. В той же час, в Японії існує порядок примусового звільнення персоналу за віком (система граничного віку перебування у фірмі). Більше 90 % японських фірм використовують такі системи. При цьому переважна більшість японських фірм установлює примусовий вік звільнення персоналу 60 років [46]. Для Японії характерні такі способи пошуків робочого місця, як використання особистих зв'язків і зв'язків свого колишнього роботодавця (у сукупності це від 15 до 27 % таких, що поступили на роботу – в залежності від розміру підприємства). У Японії працевлаштування безробітних і збір внесків, виплата допомоги з безробіття на низовому, практичному, рівні зосереджені в руках однієї й тієї ж служби, якою є PESO. Це істотно відрізняє японську практику від західної, яка концептуально стоїть на позиціях чіткого розмежування і поділу двох функцій державної трудової політики. У результаті в Японії політика зайнятості не протиставляється тій пасивній частині трудової політики в цілому, що має соціально-захисний характер [46].

Шведська модель, яку застосовують в основному скандинавські країни, відрізняється активною політикою в сфері зайнятості, зокрема перевага віддається професійному навчанню, перепідготовці та підвищенню кваліфікації. Дана модель орієнтується на забезпечення зайнятості практично для всієї робочої сили шляхом створення робочих місць у державному секторі із середніми, задовільними умовами праці й оплати. Недолік такої політики – розрахунок тільки на державні фінансові засоби, обмеження чи виснаження яких неминуче веде до спаду виробництва і різкого скорочення робочих місць.

Основні засади, на яких базується шведська політика зайнятості, такі:

- стримування зростання прибутку та заробітної плати, тобто обмежувальна фіскальна політика;
- здійснення політики «солідарності» в заробітній платі з метою забезпечення рівної оплати за рівну працю;
- компенсаційні виплати працівникам з найнижчою заробітною платою;
- систематичне створення нових робочих місць [48].

Література [2, 4, 9, 11, 13, 21, 22, 23, 35, 38, 45, 46, 47,48, 52]

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає необхідність соціального захисту економічно активного населення?
2. Які застосовуються заходи соціального захисту стосовно економічно активного населення?
3. Що гарантує мінімальна заробітна плата?
4. Розкрийте механізм індексації доходів населення в умовах інфляції.
5. Які особливості надання допомоги безробітним за різними моделями: японською, американською, шведською, українською?
6. Перелічить переваги та недоліки, прийнятого 05.07.2012 року Закону України «Про зайнятість населення», для недостатньо конкурентоспроможних на ринку праці груп населення.
7. Які джерела фінансування фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття?

ТЕМА 7. УРЕГУЛЮВАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ

- 7.1. Сутність соціально-трудового конфлікту, їх різновиди, причини і умови виникнення
- 7.2. Методи управління соціально-трудохими конфліктами
- 7.3. Стратегії переговорів у вирішенні соціально-трудових конфліктів
- 7.4. Соціальне партнерство як досягнення злагоди в колективному трудовому спорі (конфлікті)

7.1. Сутність соціально-трудового конфлікту, їх різновиди, причини і умови виникнення

Завжди у будь-якій сфері виникають протиріччя:

у духовному житті:

➤ між бажанням поліпшити життя та нехтуванням духовності;

у політичному житті:

➤ між державою і суспільством;

➤ між різними гілками влади (законодавчої, виконавчої і судової);

➤ між державою й окремими інститутами політичної системи;

➤ між державно-правовою системою та опозицією, що прагне цю систему змінити;

➤ між державою та особистістю;

у правовій сфері:

➤ між декларованим правом громадян на правосуддя і неможливістю для більшості реалізувати його;

в економічному житті:

➤ між інтересами суспільства і приватного капіталу щодо володіння засобами виробництва та прибутком;

- відсутність справедливого розподілу прибутку між власниками контрольного пакета акцій та дрібними акціонерами;
- відсутність справедливого розподілу прибутку між капіталом і найманою працею;
- між декларативною обов'язковістю сплати податку та існуванням законодавчо закріплених можливостей для ухиляння від цього обов'язку;
- між слабкістю національного капіталу та необхідністю конкурувати з транснаціональним капіталом на рівних;
- між декларованою підтримкою сільськогосподарського виробництва і його фактичним станом;
- у соціальній сфері:
 - між декларуванням повноцінного соціального захисту і реальною беззахисністю громадян;
- у зовнішній політиці:**
 - між потужними потенційними можливостями України та її низьким статусом на міжнародній арені.

Соціальні протиріччя проявляються у соціально-економічній сфері в наступних формах:

- прихованих (змагання, конкуренція);
- відкритих (соціальна боротьба, соціальні і соціально-трудова конфлікти).

Змагання — специфічне соціальне явище, джерелом виникнення і розвитку якого є об'єктивні протилежності, протиріччя між людьми, зумовлені їхніми потребами та інтересами і спричинені відхиленнями в результатах праці, пов'язаними з їхніми можливостями і хистом.

Конкуренція — різновид змагання, а саме економічне змагання, спрямоване на досягнення більш прибуткових умов виробництва і збуту товарів.

Соціальна боротьба — форма соціальних протиріч (суперництва), зумовлена існуючою в суспільстві соціальною диференціацією і спрямована на задоволення докорінних, найбільш істотних інтересів соціальних груп у різноманітних сферах життя суспільства.

Соціальний конфлікт — крайній випадок загострення соціальних протиріч, який виражається в зіткненні різних соціальних спільнот, обумовленому протилежністю чи суттєвою відмінністю їх інтересів, цілей, тенденцій розвитку.

Соціально-трудова конфлікт — це певний вид соціального конфлікту, який проявляється через зіткнення двох чи більш спрямованих сил, інтересів, поглядів з приводу соціально-трудова відносин і умов їх забезпечення.

Суб'єктами соціально-трудова конфлікту виступають працівники, роботодавці, органи державного управління і місцевого самоврядування.

Соціально-трудова конфлікт може відбуватися на макрорівні, тобто як великомасштабне протистояння різних соціальних сил, що мають протилежні економічні і політичні цілі; як менш масштабні зіткнення, при яких у протиріччя вступають інтереси працівників і роботодавців у межах галузі, регіону, підприємства; на міжособистісному рівні; працівник — роботодавець;

працівник — керівник; працівник — державний службовець; керівник — державний службовець та ін.

Існує кілька підходів до класифікації трудових конфліктів.

Перший підхід базується на виявленні сторін, що беруть участь у трудовому конфлікті. І в цьому зв'язку виділяються конфлікти:

- між працівниками(ом) й адміністрацією (адміністратором) підприємства, організації;
- між колективом працівників і профспілковим комітетом;
- між адміністрацією і профкомом;
- між трудовим колективом і керівництвом галузі;
- між трудовими колективами і органами державного управління чи місцевого самоврядування.

Другий підхід характеризується визначенням типів конфліктів на основі змістовно сутнісних критеріїв, відповідно до яких виявляються:

- конфлікти інтересів;
- конфлікти права;
- ілюзорні конфлікти;
- помилково співвіднесені конфлікти;
- заміщені конфлікти;
- вимушені конфлікти.

Колективний трудовий спір (конфлікт) – це розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудова відносин, щодо:

- а) встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту;
- б) укладення чи зміни колективного договору, угоди;
- в) виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень;
- г) невиконання вимог законодавства про працю».

Відповідно до ст. 44 Конституції України ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Порядок здійснення права на страйк встановлюється Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», ст. 18–21.

Виділяють наступні основні предмети трудового конфлікту:

- Умови праці: технологія, режим, нормування, безпека й ін.
- Система розподілу ресурсів: своєчасна виплата зарплати, витрата фінансових ресурсів, розподіл прибутку, участь працівників в управлінні капіталом і та ін.
- Виконання колективних договорів, угод, раніше прийнятих домовленостей, а саме: взаємних поставок, розрахунків, погашення боргів тощо.

Трудовим конфліктам притаманні такі найбільш *типові функції*:

- *інтегруюча* – впливає при конфлікті на встановлення оптимального співвідношення індивідуальних і групових інтересів;
- *дезінтегруюча* – сприяє соціальному розшаруванню груп, прошарків;

➤ *диференціююча* – сприяє процесу соціальної диференціації, створенню передумов нової єдності;

➤ *інформаційна* функція як показник актуалізації стану соціально-трудоових, суспільних відносин;

➤ інноваційна функція – визначає в процесі конфлікту перешкоди, що стоять на заваді перед новим;

➤ пізнавальна функція – передбачає вивчення і відкриття сторонами конфлікту одне одного;

➤ соціально-психологічна як показник корінних змін у поглядах, поведінці і відносинах між людьми;

➤ стабілізуюча – сприяє стабілізації і згуртованості трудового колективу.

Конфлікт як процес розвивається по стадіях у такій послідовності:

➤ спочатку в суб'єкта (особистості, групи, спільності) виникає почуття незадоволеності;

➤ почуття незадоволеності переростає в стан фрустрації, що відбивається на поведінці;

➤ власний стан усвідомлюється і починається пошук причин, умов і винуватців;

➤ формується внутрішня установка, мотивація до усунення фрустрації;

➤ залежно від вибору засобів її усунення вживають заходи щодо цивілізованого вирішення конфліктної ситуації або починається демонстрація конфліктної поведінки.

Індикаторами наявності протиріч у соціально-трудоовій сфері можуть служити: зниження продуктивності праці, якості продукції, різке зменшення кількості пропозицій по поліпшенню результатів праці й економії ресурсів, підвищення рівня плинності персоналу, зростання числа випадків травматизму тощо.

Джерелами напруженості в трудовому колективі, що може перерости в конфлікт, є проблеми, пов'язані з розмірами заробітку, його розподілом, низькою дисципліною працівників, несприятливими умовами праці, неритмічністю тощо.

За відсутності в сторін взаєморозуміння розвиток конфлікту йде звичайно наступним шляхом:

• мобілізація ресурсів у відстоюванні своїх інтересів;

• використання сили погрози (демонстрації) чи сили у відстоюванні своїх інтересів, поява жертв конфлікту;

• мобілізація контрресурсів, поширення конфлікту тощо. домінування конфлікту у свідомості сторін, подальше використання сили і зростання числа жертв;

• тупикова ситуація, припинення взаємодії, спільної діяльності, розпад системи.

7.2. Методи управління соціально-трудоовими конфліктами

Процес управління конфліктами залежить від багатьох факторів і пошуком рішень можуть займатися різні служби: керівництво організації, служба управління персоналом, відділ психолога, соціолога, профспілковий комітет, страйком та інші.

Вирішення конфлікту – це ліквідація причин, що призвели до конфлікту або зміна цілей учасників конфлікту.

Управління конфліктами – цілеспрямоване оперування заходами з усунення (мінімізації) причин, що породжують конфлікт, чи корекції поведінки учасників конфлікту.

Існує наступні методи управління конфліктами, які сприяють їх подоланню:

- *внутрішньоособистісні*, тобто методи впливу на окрему особистість;
- *міжособові* методи, або стилі поведінки в конфлікті;
- *структурні*, або методи усунення організаційних конфліктів;
- *переговори*;
- відповідні *агресивні дії* у відповідь.

Внутрішньоособистісні методи знаходять відображення в умінні вільно організувати свою власну поведінку, висловити свою точку зору, не викликаючи захисної реакції з боку іншої людини..

Структурні методи – це методи впливу переважно на організаційні конфлікти, що виникають через неправильний розподіл повноважень, організацію праці, прийняту систему стимулювання і т. ін. До таких методів відносять: роз'яснення вимог по роботі, координаційні й інтеграційні механізми, використання систем винагород.

Міжособові методи передбачають, що під час конфліктної ситуації її учасники обирають відповідний стиль своєї подальшої поведінки з тим, щоб це найменше відобразилось на їхніх інтересах.

К. Томас і Р. Кілменн виділили п'ять основних стилів поведінки в конфліктній ситуації:

- пристосування, поступливість;
- ухилення (уникнення);
- протиборство;
- співробітництво;
- компроміс.

Основу класифікації складають два незалежні параметри:

- 1) ступінь реалізації власних інтересів, досягнення своїх цілей,
- 2) рівень кооперування, врахування інтересів іншої сторони.

Ухилення, уникнення. Ця форма поведінки обирається тоді, коли індивід не хоче відстоювати свої права, співпрацювати для вироблення рішення, утримується від висловлення своєї позиції, ухиляється від спору і йому не вистачає влади для вирішення конфлікту на свою користь.

Протиборство (конкуренція) характеризується активною боротьбою індивіда за свої інтереси з використанням усіх доступних йому засобів для досягнення поставлених цілей: застосуванням влади, примусу, інших засобів тиску на опонентів, використанням залежності інших учасників від нього.

Пристосування, поступливість. Дії індивіда спрямовані на збереження чи відновлення сприятливих відносин з опонентом шляхом згладжування протиріч.

Співробітництво означає, що індивід бере активну участь у пошуках рішення, яке задовольнило б усіх учасників взаємодії, але не відкидаючи при цьому своїх інтересів.

Компроміс, спрямований на пошук рішення за рахунок взаємних поступок, на вироблення проміжного рішення, що задовольняє всіх і при якому особливо ніхто не виграє, але й не втрачає.

Переговори представляють широкий аспект спілкування, що охоплює багато сфер діяльності сторін. Як метод вирішення конфліктів переговори – це набір тактичних прийомів, спрямованих на пошук взаємовигідних рішень для конфліктуючих сторін.

Правильно організовані переговори проходять послідовно кілька стадій:

- підготовка до початку переговорів (до відкриття переговорів);
- попередній відбір позиції (початкові заяви учасників при їх позиції в переговорах);
- пошук взаємоприйняттого рішення (психологічна боротьба, встановлення реальної позиції опонентів);
- завершення (вихід з кризи, переговорного тупика).

Кожна стадія передбачає вирішення широкого кола послідовних питань, починаючи від з'ясування предмета конфлікту, вироблення спільних підходів до розв'язання проблеми тощо.

7.3. Стратегії переговорів у вирішенні соціально-трудова конфліктів

На думку Р. Фішера і У. Юрі, основними стратегіями, що застосовуються у переговорах, є:

- традиційна — позиційної боротьби;
- стратегія колаборативних (принципових) переговорів.

Прихильники **традиційної стратегії** борються за максимальне задоволення висунутих ними вимог, в досягненні спільної (колаборативної) перемоги.

Прихильники **позиційного підходу** схильні сприймати переговори як боротьбу з супротивником.

Позиційний підхід передбачає три основні тактичні лінії.

1. *Вихідна позиція* декларується на початку переговорів, а потім до неї вносять зміни.
2. *Вихідна позиція* захищається протягом переговорів, готовність до компромісу виявляється лише в «останню мить».
3. *Вихідна позиція залишається незмінною.*

Як у позиційних, так і в непозиційних переговорах використовуються такі поняття, як вихідна позиція, запасна позиція, пороговий рубіж, позиція відходу.

Вихідна позиція має на меті вплинути на опонента в бажаному напрямі і запропонувати шляхи вирішення спірних питань.

Позиція є *закритою*, коли, ухиляючись від обговорення інтересів, сторона чітко декларує свою позицію і вимоги з основних питань.

Позиція є *відкритою*, коли, певною мірою відкриваючи свої інтереси, сторона переговорів пропонує свій погляд на можливість залагодження конфлікту, визнаючи правомірність і доцільність якнайширшого обговорення інтересів усіх сторін і альтернативних варіантів вирішення конфлікту.

Запасна позиція не розкривається до того часу, поки опоненти не висловлять принципової згоди обговорити питання, які були запропоновані у вихідній позиції.

Пороговий рубіж включає в себе визначення того найменшого, що сторона згодна прийняти від опонента, і того найбільшого, що вона може запропонувати опоненту, не ставлячи під загрозу власні інтереси.

Позиція відходу попереджає учасника, що він наближається до свого порогового рубежу. На цьому етапі учасники переговорів можуть заявити, що переговори зайшли в глухий кут, перервати переговори або вдатися до допомоги посередника.

Альтернативою жорсткій і м'якій лініям на переговорах дослідниками Р. Фішером і У. Юрі була запропонована **стратегія принципів, або колаборативних, переговорів**, орієнтованих не на *протиборство*, а на *співробітництво* у вирішенні спірних питань.

В **колаборативному підході** принципове значення надається розмежуванню вимог і інтересів сторін, які беруть участь у переговорах.

Стратегія переговорів на основі інтересів передбачає партнерські стосунки з метою досягнення позитивного вирішення конфліктної ситуації.

На основі стратегій поведінки в конфліктах, вчені виділяють різні моделі поведінки сторін в конфліктних ситуаціях:

- переговори з орієнтацією на модель «виграш – програш» (як ситуацію при якій інтереси сторін повністю протилежні, виграш однієї сторони означає повний програш іншої сторони);
- переговори з орієнтацією на модель «програш – програш», «виграш – виграш» (коли обидві сторони розцінюють свої інтереси як схожі, тобто не протилежні);
- переговори з орієнтацією на модель «виграш – виграш» (коли обидві сторони взаємодіють на максимально вигідних для обох сторін умовах та, в результаті, як найкраще задовольняють свої потреби).

Під час вирішення трудових конфліктів професіонали залучаються як консультанти, посередники або арбітри. При цьому використовується «чисте посередництво», коли посередник зосереджується:

- а) на процедурних питаннях;

б) на підтриманні сприятливої для успіху переговорів атмосфери спілкування;

в) на допомозі сторонам у кращому розумінні власних інтересів, інтересів іншої сторони, на усвідомленні ними рамок можливої домовленості;

г) на допомозі в оформленні підсумкових елементів, але утримується від порад і пропозицій щодо вирішення спірних питань по суті.

Інший підхід — коли посередник одночасно виконує функцію експерта зі спірних питань, розробляє, висуває та узгоджує зі сторонами власні пропозиції щодо вирішення трудового спору, а в окремих випадках, за попередньою згодою сторін, приймає остаточне зважене рішення зі спірного питання (так званий посередницький арбітраж).

Цей варіант передбачає низький рівень вимог до переговорної кваліфікації сторін трудового спору та високі різносторонні вимоги до кваліфікації посередника, його неупередженості й авторитету.

Посередництво – це сприяння процесу досягнення домовленості між сторонами, яке здійснюється третьою стороною. Згідно зі ст. 10 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», *«незалежний посередник — визначена за спільним вибором особа, яка сприяє встановленню взаємодії між сторонами, проведенню переговорів, бере участь у виробленні примирною комісією взаємоприйняттого рішення»*.

Посередництво є творчим процесом, в якому велику роль відіграють інтуїція, досвід, що мають допомогти посереднику знайти таку тактику дій, що буде адекватна: 1) специфіці конфлікту; 2) стилям поведінки в конфлікті й на переговорах сторін конфлікту; 3) цілям посередництва.

За українським законодавством участь посередника у переговорах між сторонами трудового конфлікту починається після його залучення примирною комісією, тобто фактично з офіційного початку переговорів, а не з моменту, коли переговори зазнали невдачі і сторони переконалися у своїй неспроможності самостійно залагодити конфлікт. Права, роль і функції посередника в роботі примирної комісії на сьогодні законодавчо не регулюються, а визначаються за згодою сторін.

Посередник стимулює сторони до досягнення рішення найвищого рівня в межах можливого.

Виділяють чотири рівні вирішення конфлікту:

1) призупинення конфлікту, тобто досягнення угоди щодо припинення дій, які завдають шкоди іншій стороні;

2) домовленість із конкретних спірних питань;

3) виявлення і ліквідація причин, які породили конфлікт;

4) повне примирення сторін.

Відповідно до Закону колективні трудові спори розглядаються виробничою примирною комісією в п'ятиденний, галузевою і територіальною примирними комісіями — в десятиденний, примирною комісією на національному рівні — в п'ятнадцятиденний термін з моменту утворення комісій.

Страйк — це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту). Страйк застосовується як крайній засіб (коли всі інші можливості вичерпані) вирішення колективного трудового спору (конфлікту).

Виділяють такі типи страйків:

страйк звичайний – коли працівники припиняють виробництво і залишають свої робочі місця;

«страйк навпаки» – конфліктуючі виконують свої трудові обов'язки, але відмовляються отримувати заробітну плату. Такий страйк вимагає широкого залучення громадськості і створення страйкового фонду;

робота за правилами («італійський страйк») — працівники не припиняють роботу, а починають виконувати свої посадові обов'язки суворо за вимогами технологічних процесів, з урахуванням вимог охорони праці, екології і та інше;

окупаційний страйк означає припинення роботи і висування вимог, але працівники при цьому залишаються на своїх робочих місця;

пульсуючий страйк проходить шляхом часткового припинення роботи, наприклад на одну годину під час зміни;

страйк солідарності оголошують на підтримку колег, суміжників; умовою його припинення є вдоволення тих вимог, з якими солідаризувались страйкарі.

Гострими формами соціально-трудова конфліктів, крім страйків, виступають саботаж; бойкот; колективне голодування; масове добровільне звільнення працівників; пікетування підприємств; фізичне насилля з боку конфліктуючих, у т. ч. ламання обладнання і т. ін.; цькування, переслідування, репресії з боку адміністрації і деякі інші.

7.4. Соціальне партнерство як досягнення злагоди в соціально-трудова конфлікті

Соціальне партнерство – надійна основа для попередження, регулювання і вирішення трудових конфліктів цивілізованим, конструктивним шляхом у рамках відповідного правового поля, на основі договорів, угод, з використанням методів, процедур, сформульованих у законодавчих і нормативно-правових документах України.

Урегулювання соціально-трудова конфліктів у системі соціального партнерства відбувається переважно за такими напрямками:

а) досягнення згоди чи примирення зусиллями самих конфліктуючих сторін, підписання колективного договору, угоди чи соціального контракту;

б) шляхом примирно-посередницьких процедур, використання трудового арбітражу;

в) через судовий розгляд.

Найважливішим механізмом вирішення трудового конфлікту є колективний договір, угода, що містять права та обов'язки сторін, у тому числі і при виникненні конфлікту.

Найголовніша складова регулювання трудових конфліктів — примирно-посередницькі технології, що мають відповідно до законодавства своєрідні сутнісні характеристики і специфічне соціальне призначення.

По-перше, законодавством установлюється обов'язковість (примусовість) примирно-посередницьких процедур. За порушення зазначеного положення сторони притягаються до юридичної відповідальності. До представників роботодавця застосовують дисциплінарні стягнення, адміністративні штрафи, а у відношенні працівників використовується санкція визнання судом страйку незаконним, оголошеним без урахування термінів і примирних процедур. Крім того, профспілкова організація, що оголосила і не припинила страйк після визнання його незаконним, зобов'язана відшкодувати завдані збитки за рахунок своїх ресурсів у розмірі, визначеному судом (цивільно-правова відповідальність).

По-друге, примирно-посередницькі технології здійснюються відповідними комісіями, трудовим арбітражем, що формуються за участю конфліктуючих сторін Національною службою посередництва і примирення.

Соціальне партнерство ефективно сприяє попередженню, локалізації і регулюванню трудових конфліктів, недопущенню їх розростання і перенесення на загальнонаціональний рівень.

Література [10, 26, 27, 39]

Питання для самоконтролю

1. Яка сутність соціально-трудового конфлікту, його основні причини виникнення?
2. Які існують різновиди соціально-трудоових конфліктів?
3. Які застосовують методи управління соціально-трудоовими конфліктами?
4. Які застосовують стратегії переговорів у вирішенні соціально-трудоових конфліктів?
5. Які функції посередництва в переговорах при конфліктних ситуаціях?
6. Що є крайнім заходом вирішення колективних трудових суперечок?
7. Яка функція соціального партнерства при вирішенні соціально-трудоових конфліктів?
8. У чому полягає механізм регулювання колективних трудових суперечок і конфліктів?
9. Які методи розв'язання соціально-трудоових конфліктів, на ваш погляд, найбільш ефективні?

ТЕМА 8. ФОРМИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

- 8.1. Соціально вразливі категорії населення як пріоритетний напрям соціальної політики
- 8.2. Диференційований підхід щодо вибору форм і заходів підтримки соціально вразливих категорій населення
- 8.3. Державна молодіжна політика, її фінансування та гарантії соціального захисту молодих громадян
- 8.4. Центри соціальних служб та види соціальних послуг для молоді
- 8.5. Державна соціальна допомога сім'ям з дітьми та її види
- 8.6. Державна соціальна допомога інвалідам
- 8.7. Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року

8.1. Соціально вразливі категорії населення як пріоритетний напрям соціальної політики

Соціально вразливими верствами населення є представники вразливих верств населення, а саме: індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші, ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних факторів або дістати хвороби.

Синонімом цього поняття є «групи ризику», які є об'єктом постійної уваги представників соціальних служб. Серед них можна виділити такі категорії:

- бездомні;
- родини, в яких є проблеми дитячої занедбаності, сексуальних фізичних зловживань стосовно дитини або одного з партнерів;
- подружні пари, які мають серйозні подружні конфлікти;
- родини, в яких дитину виховує лише один із батьків та в яких мають місце серйозні конфлікти;
- ВІЛ-інфіковані люди та їхні родини;
- особи, які мають низькі доходи через безробіття, відсутність годувальника, фізичні вади, низький рівень професійної підготовки тощо;
- особи, які порушили закон і були за це покарані;
- особи, які мають соматичні (тілесні) чи психічні захворювання або інвалідність;

- особи, які залежні від алкоголю, наркотиків та їхні родини;
- іммігранти та меншини, що мають недостатні ресурси та можливості або ті, хто став жертвою расизму, сектизму або інших форм дискримінації;
- особи із затримками розвитку (інваліди розвитку) та їхні родини;
- особи похилого віку, які не можуть адекватно функціонувати;
- мігранти та біженці, які мають недостатні необхідні ресурси;

- діти, які мають проблеми, пов'язані з навчанням в школі, та їхні родини.

Соціальну роботу серед вищезазначених верств населення здійснюють як державні, так і громадські організації, а також церковні громади.

8.2. Диференційований підхід щодо вибору форм і заходів підтримки соціально вразливих категорій населення

Соціальний захист потрібен насамперед тим, хто нездатний сам захистити себе в ринковій економіці. Для непрацездатних і соціально незахищених членів суспільства головний акцент сконцентрований на гарантуванні переваги в користуванні суспільними фондами споживання, зниженні податків, розвитку соціального обслуговування, сильному правовому й економічному захисті особистих доходів.

Для економічно активних груп населення держава створює макроекономічні передумови для матеріального самозабезпечення (випадок втрати роботи, досягнення пенсійного віку, тимчасової втрати працездатності).

Для непрацездатних гарантується матеріальне забезпечення та соціальне обслуговування за рахунок соціального страхування, виплат державних та місцевих бюджетів. Економічна відповідальність за реалізацію основних гарантій розподіляється між державою, підприємствами, громадянами.

Диференційований підхід визначається на підставі соціальних нормативів, найважливіші з них це:

- рівень прожиткового мінімуму;
- мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальний розмір пенсії;
- мінімальний розмір соціальної допомоги.

Диференційований підхід включає також:

- соціальну допомогу непрацездатним;
- підтримку рівня життя в умовах зростання споживчих цін;
- компенсації, пільги громадянам, що потерпіли під час катастроф;
- надання допомоги малозабезпеченим громадянам (обіди, одяг), обслуговування пенсіонерів та одиноких громадян у будинках-інтернатах або вдома;
- виплата соціальних пенсій для осіб, які не мають права на трудову пенсію;
- бронювання робочих місць для осіб, які підпадають під 5-відсоткову квоту;
- працевлаштування осіб, які підпадають під 5-відсоткову квоту на заброньовані робочі місця;
- для іншої трудоактивної частини населення — матеріальне забезпечення шляхом соціального страхування у разі безробіття або тимчасової непрацездатності.

Таким чином диференційований підхід в організації соціального захисту в соціальній державі полягає в гарантуванні всім громадянам забезпечення певного соціального мінімуму, якщо в них дохід з певних причин нижче за прожитковий мінімум.

8.3. Державна молодіжна політика та гарантії соціального захисту молодих громадян

Молодь – це соціально-демографічна група, яка виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення і обумовлених ними соціально-психологічними характеристиками.

Класифікація вікових груп серед молоді:

- перша вікова група - 15-17 років,
- друга вікова група - 18-24 роки,
- третя вікова група - 25- 28 років.

До першого (до 18 років — вибір професії) вони відносять так званий період пошуку, коли молода людина сама для себе визначає і приймає рішення — ким бути, яким (який) бути, яку професію, спеціальність обрати, як і в якій сфері діяльності реалізувати свої знання, здібності, таланти.

До другого періоду (18—24 роки — здобуття освіти, професії і перші кроки самостійного життя) можна віднести той час, протягом якого молода людина інтегрується в суспільство. У даному випадку мова йде про перші роки роботи юнаків і дівчат на виробництві, у науці, культурі, інших сферах.

Третій період (25—28, 30 років — період самореалізації у виробничій та громадській діяльності) пов'язаний з інтенсивною, часто творчою, продуктивною діяльністю молодого громадянина, коли вже є освіта, професія, часто — родина, певні житлово-побутові умови.

Верховною Радою України у 1992 році була прийнята Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», якою визначено завдання, принципи, головні напрями, механізм формування та реалізації державної молодіжної політики.

Одним із головних шляхів реалізації державної молодіжної політики зазначена Декларація передбачає розробку та реалізацію цільових комплексних молодіжних програм, які фінансуються за рахунок цільових коштів, виділених у державному бюджеті. Згідно зі ст. 85 Конституції України затвердження зазначених програм належить до повноважень Верховної Ради України.

Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» визначено загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні щодо соціального становлення та розвитку молоді.

Молодіжна політика – це невід'ємна складова соціальної політики держави, інших суб'єктів суспільно-політичного життя і відносин, яка

спрямована на створення реальних умов, стимулів і конкретних механізмів реалізації інтересів і самореалізації молодих громадян країни, здійснення їхніх життєвих цілей і планів.

До основних напрямів молодіжної політики відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» слід віднести:

- соціальну адаптацію молоді до умов ринкової економіки (ст. 3—5);
- надання гарантій в отриманні освіти (ст. 11);
- надання гарантій в отриманні професійної підготовки та працевлаштування (ст. 7);
- уведення системи довгострокового кредитування підготовки кадрів (отримання освіти у приватних закладах) (ст. 11);
- розвиток студентського та молодіжного бізнесу (ст. 8);
- уведення системи довгострокового пільгового кредитування будівництва і придбання жилих будинків і квартир (ст. 10).

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», фінансування заходів щодо соціального становлення та розвитку молоді здійснюється за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством.

Верховна Рада України при затвердженні Державного бюджету України передбачає в ньому кошти на соціальне становлення та розвиток молоді.

Державна служба молоді та спорту України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки, молоді та спорту України та який входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у молодіжній сфері, сфері фізичної культури та спорту. Основні завдання цієї служби: реалізація державної політики з питань сім'ї, жінок, дітей та молоді; розроблення та контроль за виконанням цільових програм з питань поліпшення становища сім'ї, жінок, дітей та молоді; організація роботи спеціальних установ для неповнолітніх.

Фінансова підтримка діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій здійснюється через відповідні органи виконавчої влади, що працюють з молоддю, органи місцевого самоврядування та спілку всеукраїнських молодіжних громадських організацій.

Статтею 6 зазначеного Закону статус всеукраїнської спілки молодіжних та дитячих організацій надано Українському національному комітету молодіжних організацій (УНКМО), який є незалежною неурядовою організацією і координує молодіжний рух в Україні.

8.4. Центри соціальних служб для молоді та напрями їх діяльності

Згідно ст.13 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» були сформовані центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – спеціальні заклади, уповноважені державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики шляхом здійснення соціальної роботи з різними категоріями сімей, дітей та молоді.

Державний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді створюється спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань молодіжної політики та підпорядковується йому.

Основна мета, з якою створені центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – здійснення соціальної роботи з різними категоріями сімей, дітей та молоді. Основні види соціальної роботи, які використовують центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- соціальне обслуговування;
- соціальний супровід;
- соціальна профілактика;
- соціальна реабілітація.

Соціальний супровід передбачає здійснення: службами у справах неповнолітніх, центрами соціальних служб для молоді системного обліку та догляду дітей і молоді, які опинилися в складних життєвих ситуаціях; систематичних і комплексних заходів, спрямованих на подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу дітей та молоді; системи заходів, спрямованих на подолання різних видів залежностей, які завдають шкоди психічному і фізичному здоров'ю дітей та молоді; соціальної опіки щодо дітей з вадам фізичного та розумового розвитку.

Соціальне обслуговування дітей та молоді здійснюється у порядку, визначеному законодавством, шляхом надання соціальних послуг: гарантованих державою безкоштовних фізкультурно-оздоровчих послуг; у доборі роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, професійної орієнтації та перепідготовки; у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, спеціального медичного обслуговування, оздоровлення, відпочинку; добродійних послуг для задоволення духовних, культурних, естетичних, виховних, освітніх, оздоровчо-лікувальних, рекреаційних та інших потреб.

Соціальна профілактика — робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді та запобігання такому впливу. Соціальна профілактика ґрунтується на виявленні несприятливих психо-біологічних, психолого-педагогічних,

соціальних умов, що зумовлюють відхилення в психічному та соціальному розвитку молоді, в її поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності й дозвілля.

Соціальна реабілітація – робота, спрямована на відновлення морального, психічного та фізичного стану дітей і молоді, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність до загально визнаних суспільних правил і норм.

Послуги, що надаються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, є державними послугами і здійснюються на безоплатній основі. Перелік послуг, які надають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді:

- юридичні;
- психологічні;
- соціально-медичні;
- соціально-педагогічні;
- соціально-економічні;
- інформаційні.

8.5. Державна соціальна допомога сім'ям з дітьми та її види

Відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.92 р. і його останньої редакції від 22.03.2001р. ст. 3 встановлено, що в нашій країні призначаються такі п'ять видів державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми:

- допомога у зв'язку з вагітністю та пологами;
- одноразова допомога при народженні дитини;
- допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- допомога на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням;
- допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми.

1. У зв'язку з вагітністю та пологами - право на цей вид допомоги мають всі жінки, які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного страхування.

Розмір допомоги у 2012 році складає: з січня - **268,25 грн.**, з квітня - **273,5 грн.**, з липня – **275,5 грн.** з жовтня – **279,5 грн.**, з грудня – **283,5 грн.** (не менше **25%** від прожиткового мінімуму для працездатної особи із розрахунку на **місяць**).

2. Допомога при народженні дитини надається одному з батьків чи опікуну, які постійно проживають на території України разом з дитиною, з метою створення належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини. Допомога при народженні дитини, яка народилася після 8 квітня 2011 року надається у таких розмірах: на першу дитину у сумі кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму; на другу дитину – 60 розмірам прожиткового мінімуму; на третю і наступну дитину – 120 розмірам прожиткового мінімуму.

Виплата допомоги здійснюється одноразово у десятикратному розмірі прожиткового мінімуму при народженні, решта суми допомоги виплачується на першу дитину протягом наступних **24 місяців**; на другу дитину – **48 місяців**; на третю і наступну дитину – **72 місяців**.

Допомога при народженні дитини призначається за умов, якщо звернення за її призначенням надійшло не пізніше дванадцяти місяців з дня народження дитини.

3. По догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку — право на призначення такої допомоги має один з батьків дитини, усиновитель, опікун, дідусь, бабуся або інший родич, який фактично здійснює догляд.

4. На дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням. Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування надається у розмірі, що дорівнює різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та середньомісячним розміром одержуваних на дитину аліментів, пенсії, стипендії та державної допомоги за попередні шість календарних місяців.

Допомога на дітей одиноким матерям. На допомогу на дітей одиноким матерям мають одинокі матері, одинокі усиновителі (які не перебувають у шлюбі), якщо у свідоцтві про народження дитини відсутній запис про батька дитини або запис про батька проведено в установленому порядку за вказівкою матері, мати (батько) дітей у разі смерті одного з батьків, які не одержують на них пенсію в разі втрати годувальника або соціальну пенсію.

При усиновленні дитини. Допомога при усиновленні дитини призначається особам, які усиновили дитину після 1 січня 2009 року, незалежно від одержання на дитину інших видів допомоги. Допомога при усиновленні дитини призначається на кожну дитину у розмірі та в порядку, що встановлені для виплати допомоги при народженні першої дитини, на дату набрання законної сили рішенням про усиновлення.

Таблиця 8.1

Розміри допомоги на дітей одиноким матерям

Мінімальний розмір		
Категорія дітей	01.10.2012	01.12.2012
Діти віком до 6-ти років	279 грн.	288,3 грн.
Діти віком від 6 до 18 років	348,3	359,1
Діти віком від 18 років до 23 років	335,4	340,2
Максимальний розмір		
Діти віком до 6-ти років	465	480,5
Діти віком від 6 до 18 років	580,5	598,5
Діти віком від 18 років до 23 років	559,0	567,0

Державна допомога при народженні дитини у 2012 році, наведені у додатку Б.

Допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми

З 2011 року рівень забезпечення прожиткового мінімуму (гарантований мінімум) для призначення допомоги відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" у відсотковому співвідношенні до прожиткового мінімуму для основних соціальних і демографічних груп населення становить: для працездатних осіб – 21 %, для дітей – 50 %, для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів – 80 % відповідного прожиткового мінімуму.

Розмір державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям не може бути більше ніж 75 % від рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї.

Розмір державної соціальної допомоги (в тому числі і максимальний), визначений відповідно до статті 5 Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям", збільшується у 2012 році на кожну дитину віком від 3 до 13 років на 120 гривень, а на кожну дитину віком від 13 до 18 років – на 230 гривень.

8.6. Державна соціальна допомога інвалідам

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям інвалідам» Законом України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям – інвалідам» визначено право на матеріальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей – інвалідів шляхом встановлення державної соціальної допомоги у відсотках від прожиткового мінімуму. Розмір державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям – інвалідам у 2013 році буде розраховуватися з урахуванням норм вищезазначеного Закону та статтею 12 проекту Закону України «Про державний бюджет на 2013 рік» з урахуванням норм постанови Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 № 265 «Деякі питання пенсійного забезпечення громад».

Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам» державна соціальна допомога особам надається виходячи із прожиткового мінімуму для непрацездатних, у розмірах:

- 100% - інвалідам 1 групи, жінкам, яким присвоєно звання « Мати - героїня»;
- 80% - інвалідам 2 групи;
- 60% - інвалідам 3 групи;
- 50% - священнослужителям;
- 30% - чоловікам, які досягли віку 63 років, жінкам – 58 років, але виплачується не менше прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб.

На догляд – 15% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

На догляд інваліду 1 групи підгрупи А – 30% прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Законодавство України передбачає ряд пільг і гарантій, спрямованих на захист трудових інтересів працівників-інвалідів. На їх прохання власник або уповноважений ним орган зобов'язаний встановити неповний робочий час, разом з тим власник не вправі без їх згоди залучати до наднормових робіт, робіт у нічний час. Для інвалідів встановлено щорічні основні відпустки подовженої тривалості залежно від групи інвалідності, додаткові обов'язкові відпустки без збереження заробітної плати, встановлюються пільги щодо часу надання щорічних відпусток. Законодавством встановлена обов'язкова квота робочих місць для інвалідів на рівні 4 %.

8.7. Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року

У 2011 році затверджена Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року, якою передбачено зменшення кількості бідного населення серед працюючих, сімей з дітьми, особливо багатодітних, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, безпритульних дітей, безробітних, інвалідів, пенсіонерів, бездомних осіб, в сільській місцевості та запобігання хронічній бідності.

Оптимальним варіантом розв'язання цієї проблеми є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення.

Розв'язання проблеми передбачається за такими напрямками:

- відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання;
- сприяння зайнятості населення та розвитку ринку праці;
- удосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці;
- розвиток системи соціального страхування;
- удосконалення пенсійної системи;
- реформування системи соціального захисту;
- соціальна підтримка сімей, дітей та молоді;
- поліпшення медичного обслуговування населення;
- удосконалення методологічних підходів до оцінки бідності та проведення моніторингу ефективності виконання Програми.

З метою вдосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці передбачається:

- удосконалення механізму визначення прожиткового мінімуму та його підвищення;
- підвищення мінімальної заробітної плати;
- вжиття заходів з легалізації заробітної плати;
- удосконалення умов оплати праці працівників бюджетної сфери, державної служби та підвищення рівня їх оплати праці;
- забезпечення зростання реальної заробітної плати;
- забезпечення своєчасної виплати заробітної плати та недопущення виникнення заборгованості з її виплати;
- ліквідація заборгованості із заробітної плати на підприємствах державної форми власності та активізації дій щодо її зменшення на підприємствах інших форм власності;
- посилення ролі колективно-договірного регулювання оплати праці;
- забезпечення захисту прав працівників;
- залучення всеукраїнських професійних спілок та їх об'єднань і всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців до формування соціальної та економічної політики держави;
- зміцнення інститутів соціального діалогу;
- сприяння укладенню колективних договорів і угод на національному, галузевому, територіальному і локальному рівні.

З метою розвитку системи соціального страхування необхідно:

- підвищити ефективність роботи фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування шляхом удосконалення єдиної системи збору страхових внесків, їх обліку та контролю за повнотою і своєчасністю сплати, а також єдиної інформаційної системи платників страхових внесків та застрахованих осіб;
- оптимізувати витрати фондів та спрямувати їх кошти переважно на відшкодування виплат за страховими випадками, уникнути виплат нестрахового характеру, що сприятиме запобіганню бідності серед населення;
- забезпечити підготовку до запровадження загальнообов'язкового державного медичного страхування, що сприятиме підвищенню якості медичного обслуговування населення та забезпеченню надання кваліфікованої медичної допомоги;
- забезпечити поступове підвищення розмірів мінімальних виплат в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування до встановленого законом розміру прожиткового мінімуму.

З метою вдосконалення пенсійної системи необхідно:

- покращити матеріальне забезпечення у разі виходу на пенсію працівників освіти, культури, охорони здоров'я;
- удосконалити порядок призначення та індексації пенсій;
- забезпечити розвиток накопичувальної системи пенсійного страхування.

З метою реформування системи соціального захисту передбачається:

- перехід до принципу адресності під час надання соціальних допомог і пільг;
- розроблення та впровадження системи моніторингу та оцінки програм соціальної допомоги;
- удосконалення системи соціальної допомоги з урахуванням результатів оцінювання ефективності виконання її окремих програм;
- запровадження єдиного критерію оцінки майнового стану сім'ї під час визначення її права на призначення соціальної допомоги;
- наближення рівня забезпечення прожиткового мінімуму під час призначення соціальної допомоги відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям" до прожиткового мінімуму;
- підготовка пропозицій щодо внесення змін до законодавчих актів з питань надання пільг незахищеним верствам населення та особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною;
- забезпечення функціонування інформаційно-аналітичної системи соціального захисту та єдиної бази даних одержувачів соціальної допомоги;
- забезпечення прийому громадян, які звертаються за призначенням соціальної допомоги, в органах праці та соціального захисту населення за принципом "єдиного вікна";
- підвищення розміру державної допомоги сім'ям з дітьми відповідно до Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" з урахуванням збільшення прожиткового мінімуму;
- удосконалення системи соціального обслуговування осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, зокрема:
 - забезпечення безперешкодного доступу таких осіб до соціальних послуг;
 - створення умов для залучення до сфери надання соціальних послуг недержавних суб'єктів;
 - підвищення якості соціальних послуг;
- забезпечення соціального захисту інвалідів, зокрема:
 - першочергове забезпечення протезно-ортопедичними виробами дітей-інвалідів з урахуванням їх індивідуальних потреб;
- збільшення розмірів державної соціальної допомоги відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам" з урахуванням підвищення рівня прожиткового

мінімуму для осіб, які втратили працездатність, та дітей відповідного віку;

- комплексна реабілітація інвалідів та дітей-інвалідів на базі діючих реабілітаційних установ;
- створення умов для впровадження і розвитку інклюзивного та інтегрованого навчання для інвалідів у професійно-технічних та вищих навчальних закладах;
- розв'язання проблем бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, зокрема:
- функціонування закладів для бездомних осіб та установ для осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- - надання бездомним особам та особам, звільненим з місць позбавлення волі, соціальних та освітніх послуг, медичної допомоги, допомоги у працевлаштуванні, відновленні документів та реєстрації їх місця проживання з урахуванням індивідуальних потреб таких осіб;
- - здійснення соціального патронажу осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- сприяння благодійництву;
- збільшення видатків державного бюджету на забезпечення житлом соціально незахищених верств населення та молоді.
- З метою соціальної підтримки сімей, дітей та молоді необхідно забезпечити:
- підвищення конкурентоспроможності на ринку праці шляхом професійної орієнтації молоді, її підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації;
- запобігання можливим негативним проявам у молодіжному середовищі шляхом розвитку молодіжних ініціатив у сфері праці;
- формування цілісної системи оздоровлення та відпочинку дітей, зокрема дітей-інвалідів, підвищення якості та доступності послуг з оздоровлення та відпочинку;
- доступність дошкільної освіти незалежно від місця проживання шляхом оптимізації мережі дошкільних навчальних закладів на якісно новій основі та стимулювання батьків до здобуття дітьми обов'язкової дошкільної освіти;
- надання кредитів молоді для здобуття вищої освіти;
- реалізацію та захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, запобігання та подолання дитячої безпритульності;
- якість та доступність соціальних послуг, раннє виявлення, облік та соціальний супровід осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- створення правових, економічних та соціальних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, утвердження

соціального партнерства сім'ї та держави, формування відповідального ставлення батьків до забезпечення всебічного розвитку та виховання дітей, запобігання насильству в сім'ї.

З метою поліпшення медичного обслуговування населення передбачається:

- збільшення обсягу фінансування державних програм і заходів, спрямованих на підвищення якості надання медичної допомоги;
- запровадження стандартів лікування;
- посилення державного контролю за якістю медичної допомоги, лікарських засобів і виробів медичного призначення, їх ціноутворенням;
- пропаганда здорового способу життя;
- здійснення заходів щодо поліпшення стану здоров'я матері та дитини.

Для оцінки бідності застосовуються такі критерії:

- межа бідності, визначена за відносним критерієм 75 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат;
- межа крайньої бідності, визначена за відносним критерієм 60 відсотків медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат та адаптована до критерію Європейського Союзу;
- межа абсолютної бідності, визначена за критерієм прожиткового мінімуму;
- межа абсолютної бідності, визначена за критерієм вартості добового споживання на рівні 5 доларів США відповідно до паритету купівельної спроможності з метою порівняння її з міжнародними показниками.

Для проведення оцінки бідності за зазначеними критеріями передбачається:

- використання даних комплексного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств;
- розроблення методики комплексної оцінки бідності на національному та регіональному рівні;
- розроблення та здійснення заходів, спрямованих на підвищення надійності показників бідності на регіональному рівні.

Для оцінки ефективності виконання Програми передбачається проведення моніторингу показників бідності та заходів, спрямованих на подолання бідності, дослідження ефективності заходів щодо соціальної підтримки окремих категорій громадян і експериментальних досліджень динаміки стану бідності населення за умовами життя на початку та після її виконання.

З метою забезпечення прозорого системного аналізу стану виконання завдань за окремими напрямками Програми проводитиметься моніторинг таких основних показників соціально-економічного розвитку:

- індекс реального валового внутрішнього продукту;
- валовий внутрішній продукт на душу населення;
- динаміка створення робочих місць (темп зростання кількості новостворених робочих місць);
- рівень зайнятості населення віком 15—70 років;
- рівень безробіття населення віком 15—70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці;
- співвідношення державних соціальних гарантій та прожиткового мінімуму;
- рівень середньомісячної заробітної плати;
- індекс реальної заробітної плати;
- питома вага працівників, яким нарахована заробітна плата в розмірі мінімальної заробітної плати і нижче;
- питома вага працівників, заробітна плата яких є вищою ніж середній рівень у державі;
- співвідношення середньомісячної заробітної плати і фактичного розміру прожиткового мінімуму;
- динаміка виплати заробітної плати (загальний обсяг заборгованості у відсотках порівняно з відповідною датою минулого року та до 1 січня поточного року);
- співвідношення мінімального та середнього розміру пенсії;
- співвідношення середнього розміру пенсії та середнього розміру заробітної плати;
- розміри державних соціальних допомог (за видами);
- співвідношення кількості бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, які потребують реінтеграції в суспільство та соціальної адаптації, в регіоні та кількості ліжко-місць у закладах для бездомних осіб та установах для осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- кількість бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі, яким була надана допомога з реінтеграції в суспільство та соціальної адаптації, за щорічною оцінкою;
- рівень бідності за відносним критерієм;
- рівень бідності за відносним критерієм крайньої бідності;
- рівень бідності за абсолютним критерієм;
- рівень бідності за абсолютним критерієм для порівняння з міжнародними показниками.

Література [1, 2, 3, 6,7, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 25]

Питання для самоконтролю

1. Хто відноситься до соціально вразливої категорії населення?
2. У чому полягає диференційований підхід щодо вибору форм і заходів соціального захисту соціально вразливих категорій населення?
3. Які напрями діяльності центрів соціальних служб для молоді в Україні?
4. Які соціальні послуги надаються у центрах соціальних служб для молоді?
5. Які існують види державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми?
6. Якими законодавчо-правовими актами регламентується надання державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми та інвалідам?
7. Які пільги передбачені для інвалідів у трудовому законодавстві?
8. Поясніть поняття «бідність». Чому людина вважається бідною?
9. Які існують напрями розв'язання проблеми бідності?
10. Які критерії застосовують для оцінки бідності?

ТЕМА 9. СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

- 9.1. Пенсія як соціально-політична категорія
- 9.2. Види пенсій та критерії їх призначення
- 9.3. Сучасний стан і проблеми пенсійної системи України
- 9.4. Мета, напрями і завдання пенсійної реформи

9.1. Пенсія як соціально-політична категорія

Пенсійне забезпечення громадян — це одне з ключових завдань в соціальній політиці сучасної держави.

Пенсія — це державна виплата, яку надають із пенсійного фонду для матеріального забезпечення непрацездатних громадян у зв'язку із їхньою минулою трудовою чи іншою суспільно корисною діяльністю в розмірах, як правило, зіставних з минулим заробітком пенсіонера.

Пенсія (переклад з латинської «pensio» означає *платіж*) — це найбільш значущий як за кількістю забезпечуваних, так і за обсягом витрачених на це коштів вид соціального забезпечення. Такий платіж здійснює держава через спеціально призначені для цього органи, його провадять із визначеної частини фондів для непрацездатних — так званих **пенсійних фондів**.

Суб'єктом цього виду забезпечення є особа, визнана непрацездатною, а саме:

- за віком;
- за медичними показниками (інвалідність);
- у зв'язку з виконанням інших, крім роботи, соціальних функцій (догляд за інвалідом I групи, дитиною-інвалідом, престарілими).

Іншою важливою рисою пенсії є її зв'язок з минулою суспільно корисною діяльністю самого пенсіонера чи годувальника (у випадку надання пенсій у разі

втрати годувальника). Ще однією ознакою пенсії є детальне регулювання на державному чи міжрегіональному рівнях усіх умов забезпечення цього виду виплат.

У цілому пенсійне забезпечення України регулюють понад два десятки законодавчих актів. Проте більшу частину пенсій призначають відповідно до Закону України від 5 листопада 1991 р. «Про пенсійне забезпечення».

9.2. Види пенсій та критерії їх призначення

Види пенсій, що їх отримують громадяни України в існуючій на сьогодні солідарній системі, визначаються Законом України «Про пенсійне забезпечення».

Пенсії, що виплачуються державою громадянам України відповідно до Закону, підрозділяються на трудові (за віком, за вислугу років або професійні, по інвалідності, в разі втрати годувальника або страхові) і соціальні.

Пенсії за віком призначаються довічно, незалежно від стану здоров'я. З 1 жовтня 2011 року набрали чинності окремі положення Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 №3668.

Пенсія за віком призначається за двох умов:

- досягнення конкретного віку;
- наявності на цей час необхідного стажу.

Право на таку пенсію мають: особа, якщо вона досягла 60 років та має в своєму арсеналі 15 років страхового стажу.

Згідно зі статтею 40 Закону України від 09.07.2003 № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» для обчислення пенсії враховується заробітна плата (дохід) за весь період страхового стажу починаючи з 1 липня 2000 року і до виходу на пенсію. За бажанням пенсіонера та за умови підтвердження довідки про зарплату первинними документами в період до 01.07.2016 для обчислення пенсії також враховується зарплата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхстажу поспіль до 01.07.2000 незалежно від перерв.

Якщо страхстаж починаючи з 01.07.2000 р. становить менше 60 місяців, для обчислення пенсії обов'язково враховується також зарплата (дохід) за будь-які 60 календарних місяців страхстажу поспіль до 01.07.2000 р. незалежно від перерв. У разі якщо страхстаж становить менший період, ніж зазначено вище, враховується зарплата (дохід) за фактичний страховий стаж.

У даному випадку враховується зарплата за періоди роботи з 01.07.2000 р. до 31.03.2012 р. (за 141 міс.) за даними персоніфікованого обліку страхвнесків, який здійснюється органами Пенсійного фонду. Якщо вигідно, то за бажанням можна додатково для обчислення пенсії взяти ще зарплату за будь-які 60

календарних місяців страхстажу поспіль до 01.07.2000 р. незалежно від перерв (якщо видана довідка про зарплату підтверджується первинними документами).

При обчисленні пенсії враховуються суми зарплати, з яких були сплачені внески на пенсійне страхування.

Величина заробітку для обчислення розміру пенсії визначається в такому порядку.

1. Обчислюються індивідуальні коефіцієнти заробітку (число з п'ятьма знаками після коми) шляхом ділення заробітної плати особи на середню зарплату в Україні за кожний місяць періоду, який подано для обчислення пенсії. Приміром, зарплата працівника – 400 грн, а середня зарплата по Україні за цей же місяць – 210 грн. Коефіцієнт заробітку буде становити 1,90476 (400:210).

2. Обчислені щомісячні коефіцієнти заробітку підсумовуються та шляхом ділення одержаної суми на їх кількість визначається середній (середньоарифметичний) коефіцієнт заробітку особи.

3. Визначений середній коефіцієнт заробітку множиться на величину середньої зарплати в середньому на одну застраховану особу в цілому в Україні, з якої сплачено страхвнески, за три календарні роки, що передують року звернення за призначенням пенсії.

При призначенні пенсій у 2012 році застосовується величина середньої зарплати в середньому на одну застраховану особу в цілому в Україні в розмірі 2001,20 грн (визначена за 2009–2011 рр.). Припустімо, в зазначеному випадку враховується зарплата за період роботи з 01.07.2000 до 31.03.2012, за який середній коефіцієнт заробітку склав 2,56342. Для обчислення пенсії визначається коефіцієнт страхстажу за встановленою формулою:

$$K_c = (C_m \times B_c) : (100\% \times 12), \quad (11.1)$$

де K_c – коефіцієнт страхового стажу;

C_m – сума місяців страхового стажу;

B_c – величина оцінки одного року страхового стажу, яка становить 1,35%.

Пенсії за віком є довічними пенсіями. Після досягнення пенсійного віку працівники можуть продовжувати трудову діяльність і при цьому отримувати пенсію. У випадку збільшення заробітку працюючого пенсіонера розмір пенсії можна перераховувати кожні два роки, виходячи з нового, вищого заробітку. На цих же умовах здійснюють перерахунок пенсії з урахуванням трудового стажу. Однак, якщо пенсія була призначена при неповному стажі роботи і, продовжуючи працювати, пенсіонер набув стажу, достатнього для призначення

повної пенсії, перерахунок провадять незалежно від того, скільки часу минуло після призначення пенсії при неповному стажі (ст. 69, 70).

Пільгові пенсії за новими умовами. З ухваленням Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» (№ 3668 від 08.07.2011р.) збережено умови визначення права на пенсію за віком на пільгових умовах та на пенсію за вислугу років. Тобто вимоги щодо віку та стажу залишаються незмінними для категорії осіб, які мають право на пенсію за віком на пільгових умовах, визначені статтею 13 (Список № 1, № 2, трактористи-машиністи, доярки, робітниці текстильного виробництва, водії міського транспорту), 14 Закону України «Про пенсійне забезпечення» (працівники, зайняті на підземних і відкритих гірничих роботах) та пункту 3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також для осіб, які мають право на пенсію за вислугу років відповідно до статті 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення».

Відповідно до пункту 3 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» зберігається право на призначення дострокової пенсії за віком:

- після досягнення 50 років (за наявності не менше 15 років страхового стажу) за жінками, які народили п'ятеро або більше дітей і виховали їх до шестирічного віку, і матерями інвалідів з дитинства, які виховали їх до цього віку;

- за вибором матері або в разі її відсутності, якщо виховання п'ятеро або більше дітей чи дитини-інваліда здійснювалося батьком, йому призначається дострокова пенсія за віком після досягнення 55 років та за наявності не менше 20 років страхового стажу;

- після досягнення чоловіками 55 років, жінками - 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок із числа військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях, а також ті, що стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті чи виконанням інтернаціонального обов'язку;

- дружинам (чоловікам), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батькам військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли (загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення із служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи

виконанням інтернаціонального обов'язку після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок ;

- окремим категоріям громадян – хворим на гіпофізарний нанізм (ліліпутам) і диспропорційним карликам після досягнення чоловіками 45 років, жінками - 40 років та за наявності в чоловіків не менше 20 років страхового стажу, а в жінок не менше 15 років страхового стажу;

- інвалідам по зору I групи – сліпим та інвалідам з дитинства I групи після досягнення чоловіками 50 років, жінками – 40 років та за наявності не менше 15 років страхового стажу в чоловіків і не менше 10 років страхового стажу в жінок.

Слід зауважити, що незмінними залишаються норми щодо призначення пенсії за вислугу років незалежно від віку працівникам закладів освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, артистам і спортсменам, а саме: зазначені особи мають право на призначення пенсії по вислугі років при наявності спеціального стажу роботи від 25 до 30 років.

При цьому, розмір пенсії визначається відповідно до статті 27, з урахуванням статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а саме:

- мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність;

- за кожний повний рік страхового стажу понад 35 років чоловікам і 30 років жінкам пенсія за віком збільшується на 1 відсоток розміру пенсії, обчисленої відповідно до статті 27 цього Закону, але не більш як на 1 відсоток мінімального розміру пенсії за віком;

- за наявності страхового стажу меншої тривалості (у чоловіків 35 років, у жінок 30 років), пенсія за віком встановлюється в розмірі, пропорційному наявному страховому стажу, виходячи з мінімального розміру пенсії за віком.

Для обчислення розміру пенсії з 01 жовтня 2011 року буде враховуватися лише заробітна плата (дохід) за весь період страхового стажу починаючи з 01.07.2000 року (за цей період індивідуальні відомості про застраховану особу надаються відділом персоналізованого обліку, тобто пенсіонеру не потрібно подавати довідку про заробітну плату з підприємства, установи, організації, де він працював).

Що стосується взяття заробітної плати (окрім даних відділу персоналізованого обліку до 01.07.2000 року) за будь-які 60 календарних

місяців страхового стажу підряд до 01.07.2000 року незалежно від перерв, то така заробітна плата буде враховуватися під час обчислення пенсії за таких умов:

- в період до 01.01.2016 року на бажання пенсіонера та за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами;

- у разі, якщо страховий стаж з 01.07.2000 р. становить менш як 60 місяців.

Також змінено показник середньої заробітної плати, з урахуванням якого визначатиметься заробіток для призначення пенсії. А саме, передбачено, що Зс – середня заробітна плата (дохід) у середньому на одну особу в цілому в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарних роки, що передують року звернення за призначенням пенсії.

Відповідно до пункту 4 Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», затвердженого постановою Правління Пенсійного фонду України 25.11.2005 № 22-1 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 27.12.2005 за № 1566/1184, звернення за призначенням пенсії може здійснюватися в будь-якій час після виникнення права на пенсію, але не раніше, ніж за місяць до досягнення пенсійного віку.

Порядок перерахунку пенсії, передбачений пунктом 4 статті 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (тобто з урахуванням стажу, набутого після призначення пенсії (попереднього перерахунку), не поширюватиметься на пенсіонерів, яким призначено пенсію за вислугу років та які не досягли віку, встановленого статті 26 Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Крім цього, внесеними змінами до Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначено, що особам, які на день досягнення пенсійного віку, передбаченого статтею 26 цього Закону, працювали в закладах та установах державної або комунальної форми власності на посадах, робота на яких дає право на призначення пенсії за вислугу років відповідно до пунктів «е» – «ж» статті 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення», і мають страховий стаж (для чоловіків – 35 років, для жінок – 30 років) на таких посадах, а також якщо вони до цього не отримували будь-яку пенсію, при призначенні пенсії за віком виплачується грошова допомога, яка не підлягає оподаткуванню, у розмірі їх десяти місячних пенсій станом на день її призначення.

Якщо основний розмір пенсії за віком (при розрахунку) менше ніж прожитковий мінімум, а наявний страховий стаж менше за встановлений

статтею 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (30 років для жінок), тому розмір пенсії обчислюватиметься пропорційно наявному страховому стажу, виходячи з мінімального розміру пенсії за віком. Оскільки обчислений розмір пенсії менше за встановлений прожитковий мінімум, то здійснюється доплата відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 року № 265.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначено порядок та умови обчислення пенсій по інвалідності внаслідок загального захворювання.

Пенсії по інвалідності. Залежно від ступеня втрати працездатності визначено три групи інвалідності. Причина, група, час настання інвалідності, строк, на який устанавлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством. Пенсія по інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи. Для того, щоб пенсія по інвалідності була призначена з дня встановлення інвалідності, заяву на призначення пенсії слід подати до територіального управління Пенсійного фонду не пізніше ніж упродовж трьох місяців з дня встановлення інвалідності.

Обов'язковою умовою для призначення таких пенсій за нормами цього Закону є наявність страхового стажу від одного до 15 років — залежно від віку інваліда та групи інвалідності.

Згідно з ч. 1 ст. 33 Закону пенсія по інвалідності залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах:

- інвалідам I групи — 100% пенсії за віком;
- інвалідам II групи — 90% пенсії за віком;
- інвалідам III групи — 50% пенсії за віком, обчисленої відповідно до ст.27 і 28 Закону.

Пенсії в разі втрати годувальника — це така пенсія, яку встановлюють непрацездатним членам сім'ї в разі смерті їхнього годувальника. Такій пенсії властиві загальні риси, характерні для інших видів пенсій, однак вона має і свої особливості. Головна з них полягає в тому, що можливість пенсійного забезпечення непрацездатних членів сім'ї здебільшого залежить від того, чи мав сам годувальник право на пенсію з інвалідності, остання є похідною від права на пенсію в разі втрати годувальника.

Під терміном «**втрати годувальника**» розуміють смерть годувальника, його безвісну відсутність чи пропажу безвісти. Закон передбачає вимоги, характерні тільки для цього виду пенсії, а саме — кожен, хто претендує на пенсію повинен:

- бути членом сім'ї годувальника;

- бути непрацездатним;
- бути утриманцем годувальника за його життя.

У більшості випадків необхідні всі перелічені умови, однак закон зазначає, коли відсутність тієї чи тієї умови не позбавляє члена сім'ї права на пенсійне забезпечення (ч. 1 і 2 ст. 37 Закону України «Про пенсійне забезпечення»).

Пенсійному забезпеченню підлягають непрацездатні члени сім'ї, які втратили годувальника. Існують чотири підстави для визнання членів сім'ї непрацездатними:

- 1) інвалідність;
- 2) вік до 18 чи від 18 до 23 років;
- 3) вік старше 60;
- 4) догляд за дитиною, якій не виповнилося вісім років.

Утриманцем вважається член сім'ї, який перебував за життя померлого на його повному утриманні або одержував від годувальника допомогу, що була для нього постійним і основним джерелом засобів до існування.

Закон визначає коло членів сім'ї, які мають право на пенсію в разі втрати годувальника:

- а) особи, які перебувають у шлюбі (чоловік або жінка);
- б) близькі родичі (батьки, діти, онуки, дід, бабуся, брати й сестри);
- в) особи, прирівняні до близьких родичів (усиновителі, усиновлені);
- г) дехто зі свояків (пасинки, падчерки, вітчим і мачуха).

Суб'єктами пенсійних правовідносин у разі втрати годувальника виступають сім'я в цілому та кожен член сім'ї зокрема.

Сім'ї годувальника, який помер унаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також сім'ї померлого пенсіонера пенсію призначають незалежно від стажу роботи годувальника.

Пенсію в разі втрати годувальника, який помер унаслідок загального захворювання чи каліцтва, не пов'язаного з роботою, призначають, якщо годувальник на день смерті мав стаж, який був би необхідний йому для призначення пенсії з інвалідності.

Пенсії в разі втрати годувальника призначають на кожного непрацездатного члена сім'ї в розмірі 30 % заробітку годувальника, але не менше соціальної пенсії, встановленої для відповідної категорії непрацездатних.

На дітей, які втратили обох батьків (круглих сиріт), а також на дітей померлої одинокої матері пенсія на кожну дитину не може бути меншою від двократного розміру соціальної пенсії. Сім'ям, до складу яких входять діти, які втратили обох батьків (круглі сироти), пенсію обчислюють із загальної суми заробітку обох батьків.

Членам сім'ї, яка втратила годувальника, котрий помер унаслідок загального захворювання і не мав стажу, достатнього для призначення повної пенсії з інвалідності, призначають пенсію при неповному стажі в розмірі, пропорційному наявному стажу роботи годувальника.

Пенсію в разі втрати годувальника встановлюють на весь період, упродовж якого члена сім'ї померлого вважають непрацездатним згідно зі ст. 37 Закону України «Про пенсійне забезпечення». Пенсія в разі втрати годувальника, призначена в результаті смерті одного з подружжя, зберігається і при новому одруженні пенсіонера (ст. 42). На всіх членів сім'ї, які мають право на пенсію, призначають одну спільну пенсію, на вимогу члена сім'ї його частку пенсії виплачують окремо. Сім'я, яка має право на пенсію в разі втрати годувальника, може звертатися за призначенням пенсії в будь-який час після смерті або встановлення безвісної відсутності годувальника без обмеження будь-яким строком (ст. 46).

Пенсія за вислугою років – це пенсія, яку призначають довічно за наявності певного спеціального стажу (вслуги років), як правило, незалежно від віку і фактичного стану здоров'я.

Підставою пенсійного забезпечення за вислугу років є зайнятість окремих категорій громадян на роботах, виконання яких призводить до втрати професійної працездатності або придатності до праці раніше настання відповідного віку, що дає право на пенсію за віком (ст. 51 Закону України «Про пенсійне забезпечення»). За своїми ознаками і цілями такі пенсії схожі з пенсіями за віком: призначають довічно; передбачають наявність певного стажу, а в деяких випадках і віку.

На відміну від пенсій за віком, пенсії за вислугу років призначають обмеженій кількості громадян і виплачують тільки після припинення діяльності, яка дає право на таку пенсію.

Коло осіб, що мають право на пенсію за вислугу років, достатньо широке і виходить за рамки дії Закону України «Про пенсійне забезпечення». Ще кілька законів, окрім зазначеного, регулюють порядок призначення пенсій за вислугу років, а саме:

«Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького й рядового складу органів внутрішніх справ» № 3946-ХІІ від 04.02.1994 р.;

«Про державну службу» № 4050-VI від 17.11.2011р.;

«Про статус народного депутата України» № 2790-ХІІ від 21.11.94 р.;

«Про судоустрій і статус суддів» №2453-VI від 07.07.2010 р.;

«Про прокуратуру» № 1789-ХІ від 25.03.92 р.;

Митний кодекс України тощо.

Призначення додаткової пенсії для чорнобильців здійснюється відповідно до ст. 49, 50, 51 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» №796-ХІІ від 28.02.1991 року надається особам, віднесеним до категорій 1, 2, 3, 4 потерпілих від аварії на Чорнобильській АЕС та призначається після виникнення права у особи на державну пенсію та виплачується кожного місяця.

Соціальна пенсія — це пенсія, яку призначають громадянам у разі відсутності трудового стажу, тобто вона не пов'язана з трудовою діяльністю людини.

Соціальні пенсії призначають і виплачують непрацюючим громадянам, окрім інвалідів з дитинства, при відсутності права на трудову пенсію.

Соціальні пенсії призначають у таких розмірах:

- 30 % *мінімального розміру пенсії за віком* особам, які досягли відповідного віку (чоловіки — 60 років, жінки — 55 років) і не набули права на трудову пенсію без поважних причин;
- 50 % *мінімального розміру пенсії за віком* особам, які досягли відповідного віку (чоловіки — 60 років, жінки — 55 років) і не набули права на трудову пенсію з поважних причин, а також інвалідам III групи;
- 100 % *мінімального розміру пенсії за віком* інвалідам II групи, дітям-інвалідам віком до 16 років, дітям (п. «а» ст. 37), а також одній із осіб, зазначених у п. «в» ст. 37 у разі втрати годувальника;
- 200 % *мінімального розміру пенсії за віком* інвалідам I групи, матерям, яким присвоєно звання «Мати-героїня».

Мінімальна пенсія станом на 01.10.2012 року становить 856 грн., а максимальна – 13 527,10 грн.

Пенсія науково-педагогічним працівникам. Пенсійний вік для жінок – 60 років, чоловіків – до 62 років для виходу на наукову пенсію. Встановлення наукової пенсії в розмірі 80% від заробітної плати.

Для обчислення пенсії враховується заробітна плата за основним місцем роботи за весь період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 року.

За бажанням пенсіонера для обчислення пенсії також враховується заробітна плата за основним місцем роботи за будь-які 60 календарних місяців страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника підряд до 1 липня 2000 року незалежно від перерв. Це положення застосовується за умови підтвердження довідки про заробітну плату первинними документами у період до 1 січня 2016 року або в разі якщо період страхового стажу на посадах наукового (науково-педагогічного) працівника, починаючи з 1 липня 2000 року, становить менш як 60 календарних місяців.

9.3. Сучасний стан і проблеми пенсійної системи України

Сучасний демографічний стан України не дає пенсійній системі нормально функціонувати, тому для поліпшення роботи потрібно вжити таких заходів як: підвищення пенсійного віку громадян, поліпшення фінансового стану Пенсійного Фонду України, впровадження накопичувальних систем. Однак необхідно врахувати, що запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення перебуває на початковому етапі, до того ж це дозволить розв'язати тільки проблему старіння населення.

Принцип солідарності вимагає від працюючих відповідальності за фінансове забезпечення виплат тим, хто втратив працездатність і здобув право на отримання пенсії.

Види пенсій, що їх отримують громадяни України в солідарній системі, визначаються Законом України «Про пенсійне забезпечення». При цьому передбачається, що цей Закон відповідно до Конституції України гарантує соціальну захищеність пенсіонерів шляхом установлення розмірів пенсій на рівні, орієнтованому на прожитковий мінімум, а також за рахунок регулярного перегляду (індексації) розмірів у зв'язку зі збільшенням розмірів мінімального споживчого бюджету і підвищенням ефективності економіки країни.

В основі пенсійної системи існує таке правило: **загальна сума виплат пенсіонерам дорівнює сумі пенсійних внесків роботодавців і працівників.**

Тобто кількість грошей, що залишаються в розпорядженні Пенсійного фонду, не дозволяє створити резерв (фонд) для наступних виплат. Гроші, що надійшли до Фонду, повинні бути негайно виплачені пенсіонерам, інакше виникне заборгованість перед ними. Якщо сума пенсійних внесків роботодавців і працівників виявиться меншою від загальної суми пенсійних зобов'язань Фонду, тоді також виникне заборгованість перед пенсіонерами як це було в 90-ті роки. Отже, солідарна система змушена практично всі кошти, що надходять в її розпорядження, одразу спрямовувати на виплати пенсій, щоб уникнути заборгованостей перед пенсіонерами.

Простіше кажучи, *система цілком залежить від співвідношення кількості платників внесків і одержувачів пенсій, а головне — розмірів цих внесків.*

Діюча солідарна пенсійна система дуже залежна від демографічних ризиків, її фінансова стабільність визначається головним чином співвідношенням між чисельністю пенсіонерів і платників пенсійних внесків, яке, у свою чергу, залежить від загальної економічної ситуації (зайнятості, рівня оплати праці тощо).

Пенсійна система в Україні переживає глибоку кризу. Це характеризується низьким рівнем пенсій, звуженням диференціації розмірів пенсій, що зумовлює знецінення трудового вкладу, великою кількістю пілг та переваг як у зниженні пенсійного віку, так і в розмірах тощо.

Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 р. №3668-VI, якою вносяться зміни, зокрема, до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. №1058-IV. Цим законодавчим актом підвищено пенсійний вік для жінок, які отримують пенсію відповідно до загального закону, з 55 до 60 років, починаючи з 1 жовтня 2011 року, поступово збільшуючи його на 6 місяців щороку протягом 10 років.

Вік для жінок для отримання державної соціальної допомоги підвищено з 58 до 63 років. Мінімально необхідний страховий стаж для отримання пенсії за віком підвищено з 5 до 15 років. Для новопризначених пенсій підвищена

нормативна тривалість страхового стажу для призначення пенсії за віком у мінімальному розмірі для жінок з 20 до 30 років і для чоловіків з 25 до 35 років.

Також пропонується перерахування страхових внесків до Накопичувального пенсійного фонду та впровадження обов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування (II рівень пенсійної системи), починаючи з року, в якому буде забезпечена бездефіцитність бюджету Пенсійного фонду. Передбачається ввести II рівень пенсійної системи при таких параметрах:

- учасниками цієї системи будуть особи, яким на дату введення системи виповнилося не більше 35 років;
- розмір страхового внеску на дату впровадження системи встановлюється в розмірі 2% з наступним його щорічним підвищенням на 1% до досягнення 7%.

9.4. Мета, напрями і завдання пенсійної реформи

Для України з урахуванням світового досвіду найбільш прийнятною є **трирівнева пенсійна система**. Відповідно до цього пенсійну реформу буде проведено за трьома напрямами:

- реформування солідарної системи;
- створення обов'язкової накопичувальної системи;
- розвиток добровільної накопичувальної системи.

Таке поєднання забезпечить соціальні гарантії та фінансову стабільність пенсійної системи. Адже солідарна і накопичувальна системи підвладні впливу різних ризиків: перша вразлива щодо демографічних ризиків і досить стійка до інфляційних, а друга — навпаки.

Солідарна система має запобігати бідності серед осіб похилого віку через перерозподіл частини коштів Пенсійного фонду в інтересах громадян, які одержували низькі доходи.

Метою запровадження *накопичувальної пенсійної системи* є підвищення розміру пенсій за рахунок доходу, отриманого від інвестування частини пенсійних внесків громадян. При цьому пенсійні кошти мають накопичуватись як шляхом обов'язкового пенсійного страхування, так і створенням додаткових пенсійних заощаджень.

Реформування солідарної системи полягає у забезпеченні, з одного боку, базових принципів соціальної рівності, однакового для всіх захисту від бідності у похилому віці, поступового підвищення розмірів пенсій відповідно до державних соціальних гарантій, а з іншого — у ліквідації соціальних відмінностей, пільг та привілеїв.

Запровадження *обов'язкової накопичувальної системи* вимагає запровадження накопичувальної її складової (другий рівень). Це означає, що всі

працівники зобов'язані відкладати частину зароблених коштів на старість і вносити її в Накопичувальний пенсійний фонд.

Запровадження *додаткової накопичувальної системи* передбачає:

- формування законодавчої та нормативної бази для створення і функціонування недержавних пенсійних фондів;
- залучення до створення пенсійних фондів банків та небанківських фінансових установ;
- сприяння накопиченню добровільних пенсійних заощаджень громадян у банках та небанківських фінансових установах;
- створення професійних та корпоративних пенсійних фондів, які акумулювали б кошти для виплати пільгових пенсій;
- запровадження обов'язкової сплати додаткових пенсійних внесків за рахунок коштів роботодавців на підприємствах зі шкідливими умовами праці;
- визначення пенсій залежно від накопиченої суми пенсійних внесків та інвестиційного доходу;
- чітке визначення вимог та критеріїв, пов'язаних із заснуванням недержавних пенсійних фондів, управлінням ними та їх активами;
- розмежування пенсійних коштів та інших активів банків і небанківських фінансових установ, які обслуговують пенсійні програми;
- заборону виконання однією юридичною особою функцій накопичення та зберігання пенсійних активів і управління ними;
- забезпечення інформаційної відкритості для вкладників пенсійних коштів діяльності недержавних пенсійних фондів, банків та небанківських фінансових установ, які обслуговують пенсійні програми.

Література [1, 6, 7, 30]

Питання для самоконтролю

1. Що таке солідарна пенсійна система?
2. Які види пенсій ви знаєте?
3. Які критерії призначення пенсій?
4. Які існують проблеми пенсійної системи в Україні?
5. Навіщо створюють трирівневу систему пенсійного забезпечення?
6. Що таке обов'язкова накопичувальна система?
7. Чим обґрунтовані зміни до пенсійного законодавства, а саме: підвищення пенсійного віку для жінок?
8. З чим пов'язане поняття «соціальна пенсія», яким категоріям населення вона нараховується?

ГЛОСАРІЙ

Економічно активне населення (ЕАН) – це населення певного віку (звичайно 16 або 18 років), яке бере активну участь у трудовій діяльності або прагне реалізувати свою працездатність за винагороду.

Індексація заробітної плати — це встановлений законом механізм підвищення грошових доходів громадян, який дає можливість частково або повністю відшкодувати їм подорожчання споживчих товарів та послуг.

Культура і мистецтво – галузь, що забезпечує поширення культурних традицій, підвищення духовної культури населення, розвиток творчого потенціалу і культурної активності громадян.

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання.

Мінімальна заробітна плата, відповідно до Закону України «Про оплату праці» (ст. 3) — це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, годинну норму праці (обсяг робіт).

Мінімальний споживчий бюджет – набір продуктових та не продуктових товарів і послуг у натуральному та вартісному вираженні, який забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культур. потреб людини та розробляється згідно із Законом України «Про мінімальний споживчий бюджет» (1991).

Молодіжна політика – це невід'ємна складова соціальної політики держави, інших суб'єктів суспільно-політичного життя і відносин, яка спрямована на створення реальних умов, стимулів і конкретних механізмів реалізації інтересів і самореалізації молодих громадян країни, здійснення їхніх життєвих цілей і планів.

Нормативно-методичне забезпечення системи управління соціально-політичними процесами — це сукупність документів організаційного, організаційно-методичного, організаційно-розпорядчого, технічного, нормативного, техніко-економічного та економічного характеру, які встановлюють норми, правила, вимоги, характеристики, методи, що використовуються при вирішенні завдань щодо соціального управління, соціального захисту і затверджені в установленому порядку компетентними відповідними органами.

Освіта – галузь, що забезпечує найважливішу соціальну гарантію розвитку суспільства.

Охорона здоров'я – галузь, метою якого є підтримка здоров'я нації, збереження і розвиток людського потенціалу суспільства.

Посередництво – це сприяння процесу досягнення домовленості між сторонами, яке здійснюється третьою стороною.

Соціальна допомога – це система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, що надаються окремим особам чи групам населення

соціальною службою для подолання життєвих труднощів, повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві.

Соціальне забезпечення – це поліпшення умов життя тих груп населення, котрі з різних причин перебувають у гіршому становищі, ніж переважна більшість суспільства.

Соціальне забезпечення — це створення умов для захисту населення у класичних випадках небезпеки для його життя (хвороби, інвалідність, старість, смерть близьких).

Соціальний захист – це система законодавчих, економічних, соціально-психологічних гарантій, яка надає працездатним громадянам рівні умови для покращання свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу в конкретних економічних умовах, а непрацездатним та соціально вразливим верстам населення — перевагу в користуванні суспільними фондами споживання, пряму матеріальну підтримку, зниження податків.

Соціальний захист населення – галузь соціальної сфери, що зараз активно розвивається, її метою є соціальна підтримка і захист непрацездатних і малозабезпечених прошарків населення.

Соціальний захист населення – це комплексна система соціально-економічних відносин, призначена для надання різнобічної допомоги непрацездатним чи обмежено працездатним особам, а також родинам, доходи працездатних членів яких не забезпечують суспільно необхідного рівня життя.

Соціальний конфлікт – крайній випадок загострення соціальних протиріч, який виражається в зіткненні різних соціальних спільнот, обумовленому протилежністю чи суттєвою відмінністю їх інтересів, цілей, тенденцій розвитку.

Соціально-трудоий конфлікт — це певний вид соціального конфлікту, який проявляється через зіткнення двох чи більш спрямованих сил, інтересів, поглядів з приводу соціально-трудоих відносин і умов їх забезпечення.

Соціальні нормативи – це регламентовані соціальні показники, що виражають систему типових вимог соціальних суб'єктів до соціальних об'єктів з метою забезпечення відтворення і розвитку суспільства як цілого, та вирішення його соціальних проблем.

Соціальне партнерство – це механізм регулювання соціально-трудоих відносин, тобто ключових суспільних відносин, включає державу, підприємців і профспілки.

Соціальна підтримка – це система заходів щодо надання допомоги певним категоріям громадян, які тимчасово опинились у важкому економічному становищі (частково або повністю безробітні, молодь, що навчається, та ін.), шляхом надання їм необхідної інформації, фінансових коштів, кредитів, навчання, права захисту і запровадження інших пільг.

Соціальна політика – це важлива складова внутрішньої політики держави, яка втілюється в життя через соціальні програми і на практиці реалізує відносини в суспільстві в інтересах і через інтереси основних соціальних груп населення.

Соціальна профілактика – робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки дітей та молоді, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я дітей та молоді та запобігання такому впливу. Соціальна профілактика ґрунтується на виявленні несприятливих психо-біологічних, психолого-педагогічних, соціальних умов, що зумовлюють відхилення в психічному та соціальному розвитку молоді, в її поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності й дозвілля.

Соціальна реабілітація – робота, спрямована на відновлення морального, психічного та фізичного стану дітей і молоді, їх соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність до загальноновизнаних суспільних правил і норм.

Соціальний супровід передбачає здійснення службами у справах неповнолітніх, центрами соціальних служб для молоді системного обліку та догляду дітей і молоді, які опинилися в складних життєвих ситуаціях; систематичних і комплексних заходів, спрямованих на подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення соціального статусу дітей та молоді; системи заходів, спрямованих на подолання різних видів залежностей, які завдають шкоди психічному і фізичному здоров'ю дітей та молоді; соціальної опіки щодо дітей з вадам фізичного та розумового розвитку.

Соціальна справедливість – це соціально-психологічне сприйняття принципів і форм організації суспільства, що відповідає інтересам людей і соціальних груп, тобто узагальнена моральна оцінка суспільних відносин.

Страйк – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту).

Страхування у разі безробіття – це система правових, економічних та організаційних заходів щодо компенсації ризику безробіття.

Єдиний соціальний внесок — це єдиний платіж до Пенсійного фонду, який міститиме в собі кілька внесків на соціальне (страхування на випадок безробіття, із тимчасової втрати працездатності та від нещасних випадків на виробництві) та пенсійне страхування.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – спеціальні заклади, уповноважені державою брати участь у реалізації державної молодіжної політики шляхом здійснення соціальної роботи з різними категоріями сімей, дітей та молоді.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Закон України* «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії // ВВР України (із змінами, внесеними згідно Законк уУкраїни 1107-V від 28.12.2007. – 2008. – № 5–6, № 7–8.
2. *Закон України* «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI //Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
3. *Закон України* «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. № 1533-III //Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>
4. *Закон України* «Про оплату праці» від 24.03.1995р. № 108/95-ВР // Режим доступу // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-ВР>
5. *Закон України* "Про освіту" №1060-XII, із змінами від 11 червня 2008 // Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua>
6. *Закон України* «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003р. № 1058-IV //Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
7. *Закон України* «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991р. № 1788-XII //Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>
8. *Закон України* «Про мінімальний споживчий бюджет» N 1284-XII від 03.07.1991 р. // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
9. *Закон України* «Про індексацію грошових доходів населення» № 1282-XII від 03.07.1991р. // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1282-12>
10. *Закон України* «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» №137/98-ВР від 03.03.1998 р. // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/137/98>
11. *Закон України* «Про внесення змін до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» у редакції від 06.02.2003 р. № 491-IV. // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/491-15>
12. *Закон України* «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 № 2998-XII// Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>
13. *Закон України* «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» №2464 від 08 липня 2010 року //Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2464-17
14. *Закон України* «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р. № 2558-III // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558>
15. *Закон України* “Про державну допомогу сім'ям з дітьми” від 21.11.1992 р. № 2811-XII // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2811-12>

16. Закон України “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” від 01.06.2000 № 1768-III//Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1768
17. Закон України “Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам” від 16.11.2000 р. № 2109-III // Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14
18. Конституція України //Закони України: ВПт, — К.: Ін-т законодавства, 1997. — ТЮ, — С.3–41.
19. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» № 2859-ХІІ від 15.12.1992р. // Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>
20. Господарський кодекс України №436-ІУ від 16 січня 2003 р. — К.: Велес, 2006. — 160 с.
21. Закон України «Про колективні договори та угоди» №3356-ХІІ від 1 липня 1993 р.// ВВРУ. — 1993. — № 36.
22. Постанова Кабінету Міністрів від 14 лютого 2007 р. N 219 «Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації та ведення обліку громадян, які шукають роботу, і безробітних»// Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/219>
23. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку проведення індексації грошових доходів населення» від 13.06.2012 р. № 526 // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/526-2012>
24. Положення про Державну службу молоді та спорту України, затвердженого Указом Президента України від 31 травня 2011 року N 636/2011//Режим доступу: <http://www.msms.gov.ua/sport/control/uk/publis>
25. Постанова Кабінету міністрів України про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року від 31 серпня 2011 р. № 1057 // Режим доступу: <http://msp.ark.gov.ua>

Основна література

26. Балтачєєва Н.А. Теорія та практика формування і реалізації соціальної політики в Україні [Текст] : (монографія) / Балтачєєва Н.А. ; Донец. нац. ун-т. - Донецьк : ДонНУ, 2010. - 433 с.
27. Іщенко А.О. Соціальна і гуманітарна політика [Текст] : навч.-метод. посіб. / М.П. Іщенко, А.О. Овчаренко, Я.В. Подолян ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси : [Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького], 2011. – 400 с.
28. Корецька С.О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації [Текст] : монографія / С.О. Корецька ; Донец. держ. ун-т управління. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 445 с.

29. *Модернізація України – наш стратегічний вибір* : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416с.
30. *Лопушняк Г.С.* Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України [Текст] : монографія / Г. С. Лопушняк ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Л. : [ЛРІДУ НАДУ], 2011.– 372 с.
31. *Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія)* / [Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін.]; за ред. Е.М.Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
32. *Національна доповідь про людський розвиток 2011 “Україна: на шляху до соціального залучення”* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf.
33. *Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь* / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
34. *Програма економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»*, С. 33 – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf
35. *Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні: реальний стан та перспективи реформування*. – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 112 с.
36. *Шевчук П.І.* Порівняльна соціальна політика у країнах Європейського Союзу. /П.І. Шевчук / М. Бойцун (ред.). — Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2009. — 172 с.
37. *Ярова Л.В.* Соціальна політика України в контексті європейської інтеграції [Текст] : монографія / Л.В. Ярова. – Держ. заклад "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського". – О. : Фенікс, 2011. – 320 с.

Додаткова література

38. *Безусий В.В.* До вивчення закордонного досвіду в сфері забезпечення зайнятості населення / В.В. Безусий. // 2010. – №4. С.54–57.
39. *Гірман А.П.* Формування нової соціальної політики підприємства // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки. – 2010. – № 2(24). – С. 22-25.
40. *Висновок щодо виконання Державного бюджету України за перше півріччя 2011 року*. – К.: Рахункова палата, 2011. – 57 с.
41. *Висновки за результатами аналізу та експертизи проекту Закону України “Про Державний бюджет України на 2012 рік”*. – К.: Рахункова палата, 2011. – 45 с.
42. *Декларація МОТ о соціальной справедливости в целях справедливой глобализации* [Електронний документ] (97-я сессия Международной

- конференції труда 10.06.2008, Женева) – Режим доступу: <http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@cabinet/documents/publicati>
43. *Звонар В.П.* Міжсекторне партнерство як механізм реалізації регіональної соціальної політики: концепція для України [Текст] : монографія / В.П. Звонар ; Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки. - Луцьк : [Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки], 2009. - 292 с.
44. *Корнієнко О.В.* Проблеми бюджетного фінансування соціальної сфери та шляхи вирішення / О.В. Корнієнко // Економічний простір : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 46. – С.172-179.
45. *Кочемировська О.А., Пищуліна О.М.* Основні напрями оптимізації системи соціального захисту в Україні. К., НІСД, 2012.- 54 с.
46. *Матрусова Т. Н.* Трудовая политика государства в отношении лиц старших возрастов в Японии / Т.Н. Матрусова// Труд за рубежом. – 2003. – № 2. – С. 23–48.
47. *Осокіна В.* Страхування від безробіття як чинник регулювання зайнятості населення /В. Осокіна //Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка. – 2006. – №. – С.106 – 108.
48. *Павловська О.* Зарубіжний досвід фінансового забезпечення ринку праці / О. Павловська // Справочник кадровика. – 2003. – № 5. – С. 62–69.
49. *Чутчева О.Г.* «Дія соціально-забезпечувального законодавства: проблеми теорії та практики» [Електронний документ] // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2010. – N 47. – С. 323–330. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/DiP/2010_47/5-4.pdf
50. *Шульга Н.В.* Співвідношення понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист» [Електронний документ] // Митна справа. – Ч.2. – 2011. - № 4 (76). – С.24-28. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua /portal/soc_gum
51. *Україна: на шляху до соціального залучення. Національна доповідь про людський розвиток – 2011* [Електр.докум.] / Під ред. Ру Гріффітс – К.: ПРООН, 2011 – 125 с. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua_95644NHDR_2011)
52. *Устинов С.О.* Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України // Юридична наука і практика – 2011. - №2. – С.90- 95 с. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc/2011_2
53. *Яценко В.* Страхування від безробіття як чинник стабілізації зайнятості в Україні / В. Яценко // Україна: аспекти праці. – 1998. – № 3. – С. 9–14.
54. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики // Режим доступу: www.mlsp.gov.ua
55. Офіційний сайт Державної служби зайнятості // Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>

Розміри соціальних виплат на випадок безробіття

Особи, які мають право на страхове забезпечення		Примітки/чим регулюється порядок надання
Вид забезпечення	Розмір виплати	
1	<p>а) застраховані особи, визнані безробітними в установленому порядку, які працювали на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) не менше 26 календарних тижнів протягом 12 місяців, що передували безробіттю, та сплачували при цьому страхові внески;</p> <p>б) застраховані особи, у яких була перерва страхового стажу з поважних причин (навчання у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, клінічній ординатурі, аспірантурі, докторантурі з денною формою навчання), якщо особа протягом місяця після закінчення цієї перерви зареєструвалася у службі зайнятості як безробітна.</p>	
	Допомога по безробіттю	<p>Залежить від страхового стажу* (у відсотках до середньої заробітної плати**):</p> <p>- до 2 років – 50%;</p> <p>- від 2 до 6 років – 55%;</p> <p>- від 6 до 10 років – 60%;</p> <p>- понад 10 років – 70%</p> <p>Залежно від тривалості безробіття виплачується:</p> <p>- протягом перших 90 календарних днів 100% розрахованої суми допомоги,</p> <p>- протягом наступних 90 календарних днів – 80%;</p> <p>- а надалі – 70%</p>
	<p><i>З 1 січня 2012 року мінімальний розмір допомоги по безробіттю для застрахованих осіб становить 825 грн., але не більше розміру середньої заробітної плати, що склалася по всіх видах економічної діяльності у відповідній області за минулий місяць.</i></p>	
2	<p>а) застраховані особи, визнані безробітними в установленому порядку, які протягом 12 місяців, що передували початку безробіття, працювали менше 26 календарних тижнів;</p> <p>б) застраховані особи, які бажають відновити трудову діяльність після перерви, що тривала більше 6 місяців;</p> <p>в) застраховані особи, які були звільнені з останнього місця роботи на підставах, передбачених статтею 37, п.п.3,4,7,8 статті 40, статтями 41 та 45 КЗпПУ</p>	
	Допомога по безробіттю без урахування страхового стажу	<p><i>З 1 січня 2012 року мінімальний розмір допомоги по безробіттю для незастрахованих осіб становить 544 грн., але не більше розміру середньої заробітної плати, що склалася по всіх</i></p>

Статті 22 , 23, 33
Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»
- далі Закон.

		<i>видах економічної діяльності у відповідній області за минулий місяць.</i>	
3	Особам, які в установленому порядку визнані безробітними та звільнилися: а) за власним бажанням без поважних причин; б) на підставах, передбачених статтею 37, п.п.3,4,7,8 статті 40, статтями 41 та 45 КЗпПУ		Виплата починається з 91-го календарного дня. Стаття 31 Закону.
4	Матеріальна допомога у період професійного навчання	Див. рядок 1 або 2 таблиці залежно від категорії, до якої віднесено таку особу.	Виплачують із першого дня навчання. Тривалість виплати зараховується до загальної тривалості виплати допомоги по безробіттю і не може її перевищувати. Стаття 27 Закону.
	<i>Якщо безробітний навчається не за постійним місцем проживання, то, крім виплати матеріальної допомоги у період професійного навчання, йому компенсують фактичні витрати на проїзд до місця навчання та назад транспортом загального користування (крім таксі)</i>		
<i>Розмір матеріальної допомоги у період професійного навчання (установлений на його початок) не зменшується залежно від тривалості безробіття і залишається однаковим на весь період навчання.</i>			
5	Особа, які шукають роботу вперше, та інші незастраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними	<i>З 1 січня 2012 року мінімальний розмір допомоги по безробіттю для незастрахованих осіб становить 544 грн., але не більше розміру середньої заробітної плати, що склалася по всіх видах економічної діяльності у відповідній області за минулий місяць.</i>	Виплачують з 8-го дня після реєстрації у службі зайнятості. Тривалість виплати не перевищує 180 календарних днів. Стаття 33 Закону
6	За бажанням безробітних, яким виповнилося 18 років, за умови, що вони не можуть бути працевлаштовані, оскільки на ринку праці немає підходящої роботи		Безробітний подає до центру зайнятості заяву про надання допомоги та бізнес-план. Статті 22, 23 Закону.
	Одноразова виплата допомоги по безробіттю для організації безробітним підприємницької діяльності	<i>Річна сума допомоги по безробіттю, визначеної на конкретну особу. Якщо безробітний уже одержав частину допомоги по безробіттю, то виплачують її залишок</i>	
Протягом 10 днів після подання названих документів директор центру зайнятості, керуючись висновком комісії, приймає рішення про надання або ненадання допомоги. У першому випадку безробітному протягом 10 днів необхідно зареєструватися суб'єктом підприємницької діяльності, а у разі створення юридичної особи – подати до центру зайнятості копії установчих документів. Причому, якщо безробітний протягом двох років по тому знов стає на облік у центрі зайнятості, допомогу по безробіттю йому не виплачують.			
Таку допомогу не надають безробітним:			

<p>1) яким скорочувалась тривалість виплати допомоги по безробіттю, у разі:</p> <ul style="list-style-type: none"> - звільнення з останнього місця роботи за статтею 37, пунктами 3,4,7,8, статті 40, статтями 41 і 45 КЗпПУ; - відмови від двох пропозицій підходящої роботи; - відмови безробітного, який не має професії, спеціальності або займав робоче місце, яке не потребує спеціальної підготовки, від професійної підготовки; - приховування відомостей про працевлаштування на тимчасову роботу в період одержання допомоги по безробіттю; <p>2) яким виплата допомоги по безробіттю припинялась у зв'язку з її призначенням на підставі документів, що містять неправдиві відомості.</p>		
7	<p>а) особа, яка здійснила поховання безробітного;</p> <p>б) безробітний, який поховав особу, яка перебувала на його утриманні</p>	<p>Суми матеріального забезпечення на випадок безробіття, що належать безробітному і залишилися неодержаними через його смерть, виплачують непрацевдатним особам, які перебували на утриманні померлого або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання.</p> <p>Стаття 29 Закону</p>
	<p>Допомога на поховання</p>	

Додаток Б

Державна допомога при народженні дитини у 2012 році

Розміри виплати допомоги при народженні дитини у 2012 році

	з січня	з квітня	з липня	з жовтня	з грудня
на першу дитину	26 790	27 330	27 510	27 900	28 830
на другу дитину	53 580	54 660	55 020	55 800	57 660
на третю і кожну наступну дитину	107 160	109 320	110 040	111 600	115 320
одноразова виплата	8 930	9 110	9 170	9 300	9 610
щомісячна виплата					
на першу дитину	744,17	759,17	764,17	775	800,83
на другу дитину	930,21	948,96	955,21	968,75	1001,04

на третю і кожен наступну дитину	1364,3	1391,8	1400,97	1420,83	1468,19
----------------------------------	--------	--------	---------	---------	---------

Середньомісячний сукупний дохід сім'ї визначається згідно з Методикою обчислення сукупного доходу сім'ї для всіх видів соціальної допомоги, що затверджується наказом Мінпраці, Мінекономіки, Мінфіном, Мінмолодьспортом та Держкомстатом.

Мінімальний розмір

Категорія дітей	01.01.2012	01.04.2012	01.07.2012	01.10.2012	01.12.2012
Діти віком до 6-ти років	267,9 грн.	273,3 грн	275,1 грн.	279 грн.	288,3 грн.
Діти віком від 6 до 18 років	333,6	340,2	343,2	348,3	359,1
Діти віком від 18 років до 23 років	321,9	328,2	330,6	335,4	340,2

Максимальний розмір

Діти віком до 6-ти років	446,5	455,5	458,5	465	480,5
Діти віком від 6 до 18 років	556,0	567,0	572,0	580,5	598,5
Діти віком від 18 років до 23 років	536,5	547,0	551,0	559,0	567,0

Рівні забезпечення прожиткового мінімуму для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у 2012 році становитимуть:

для працездатних осіб	з січня - 225,33
	з квітня - 229,74
	з липня - 231,42
	з жовтня - 234,78
	з грудня - 238,14
для осіб, які втратили працездатність, та інвалідів	з січня - 657,60
	з квітня - 670,40
	з липня - 675,20
	з жовтня - 684,80
	з грудня - 707,20
для дітей: віком до 6 років	з січня - 446,50
	з квітня - 455,50
	з липня - 458,50
	з жовтня - 465,00
	з грудня - 480,50
віком від 6 до 18 років	з січня - 556,00
	з квітня - 567,00
	з липня - 572,00
	з жовтня - 580,50
	з грудня - 598,50
віком від 18 до 23 років (за умови навчання)	з січня - 536,50
	з квітня - 547,00
	з липня - 551,00
	з жовтня - 559,00
	з грудня - 567,00

Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам встановлюється у новому розмірі з дня набрання чинності законом про збільшення розміру прожиткового мінімуму.

Державна соціальна допомога	з січня	з квітня	з липня	з жовтня	з грудня
інвалідам з дитинства I групи підгрупи А з надбавкою на догляд	1438,5	1466,5	1477,0	1498,0	1547,0
інвалідам з дитинства I групи підгрупи Б з надбавкою на догляд	1233,0	1257,0	1266,0	1284,0	1326,0
інвалідам з дитинства II групи	822	838	844	856	884
одиноким інвалідам з дитинства II групи, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд	822	838	844	856	884
інвалідам з дитинства III групи	822	838	844	856	884
одиноким інвалідам з дитинства III групи, які за висновком медико-соціальної експертної комісії потребують постійного стороннього догляду з надбавкою на догляд	822	838	844	856	884
на дітей-інвалідів	822	838	844	856	884
на дітей-інвалідів до 6 років з надбавкою на догляд	1021,9	1042,1	1049,3	1064,2	1099,3
на дітей-інвалідів від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	1131,4	1153,6	1162,8	1179,7	1217,3
на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою	863,1	879,9	886,2	898,8	928,2
на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою до 6 років з надбавкою на догляд	1309,6	1335,4	1344,7	1363,8	1408,7
на дітей-інвалідів, захворювання яких пов'язане з Чорнобильською катастрофою від 6 до 18 років з надбавкою на догляд	1419,1	1446,9	1458,2	1479,3	1526,7

ЗМІСТ

ТЕМА 1. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	5
1.1. Об'єкт, предмет, методи і завдання соціальної політики.....	5
1.2. Держава та її роль в реалізації соціальної політики.....	6
1.3. Соціальна політика і соціальна справедливість.....	7
1.4. Соціальне партнерство, його роль у вирішенні соціальних проблем.....	9
ТЕМА 2. МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РІЗНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ.....	10
2.1. Соціальна політика у ринковій системі.....	10
2.2. Характеристика моделей соціальної політики в країнах з розвинутою ринковою економікою.....	11
2.3. Досвід Японії, США, Швеції в формуванні соціального забезпечення.....	14
2.4. Проблема вибору моделі соціальної політики в Україні.....	20
2.5. Стратегії, цілі й пріоритети в соціальній політиці України в ринковій економіці.....	20
ТЕМА 3. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	23
3.1. Соціальні нормативи як відправна точка соціальної політики.....	23
3.2. Державні соціальні стандарти — основа нормативно-правового забезпечення соціальної політики.....	24
3.3. Базовий державний мінімальний соціальний стандарт.....	26
3.4. Принципи, цілі й завдання соціальної стандартизації.....	26
3.5. Система державних соціальних стандартів і нормативів в Україні.....	27
3.6. Основні та додаткові види державних соціальних гарантій.....	30
3.7. Правове і нормативно-методичне забезпечення соціальної політики.....	30
3.8. Міністерство соціальної політики як суб'єкт реалізації соціально-політичних завдань країни.....	32
ТЕМА 4. ПЛАНУВАННЯ І ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	34
4.1. Поняття соціальної сфери та її галузі.....	34
4.2. Рівні управління соціальною сферою.....	35
4.3. Джерела фінансування соціальної сфери.....	36
4.4. Напрямки покращення фінансування соціальної сфери в Україні.....	37
ТЕМА 5. СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДИНИ.....	44
5.1. Сутність категорій «соціальний захист», «соціальне забезпечення».....	44
5.2. Принципи побудови системи соціального захисту в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки.....	46
5.3. Соціальний захист як система.....	47

5.4.Пріоритетні напрямки розвитку соціального захисту в Україні.....	49
ТЕМА 6. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ.....	51
6.1.Характеристика категорії «економічно активне населення».....	51
6.2.Система соціального захисту економічно активного населення.....	52
6.3.Захист населення від безробіття та захист безробітних.....	55
6.4.Мінімальна заробітна плата та її індексація в умовах інфляції.....	59
6.5. Досвід надання допомоги для безробітних у розвинутих країнах.....	61
ТЕМА 7. УРЕГУЛЮВАННЯ ТА ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ КОНФЛІКТІВ.....	65
7.1. Сутність соціально-трудового конфлікту, їх різновиди, причини і умови виникнення.....	65
7.2. Методи управління соціально-трудовами конфліктами.....	68
7.3. Стратегії переговорів у вирішенні соціально-трудових конфліктів.....	70
7.4. Соціальне партнерство як досягнення злагоди в колективному трудовому спорі (конфлікті).....	73
ТЕМА 8. ФОРМИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ.....	75
8.1.Соціально вразливі категорії населення як пріоритетний напрям соціальної політики	75
8.2.Диференційований підхід щодо вибору форм і заходів підтримки соціально вразливих категорій населення.....	76
8.3.Державна молодіжна політика, її фінансування та гарантії соціального захисту молодих громадян.....	77
8.4.Центри соціальних служб та види соціальних послуг для молоді.....	79
8.5.Державна соціальна допомога сім'ям з дітьми та її види.....	80
8.6. Державна соціальна допомога інвалідам.....	82
8.7. Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року.....	83
ТЕМА 9. СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	89
9.1. Пенсія як соціально-політична категорія.....	89
9.2. Види пенсій та критерії їх призначення.....	90
9.3. Сучасний стан і проблеми пенсійної системи України.....	98
9.4. Мета, напрями і завдання пенсійної реформи.....	100
Глосарій.....	102
Перелік використаної літератури.....	105
Додатки.....	109

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

**О.І. ДРАГАН
Л.Г. ЦИМБАЛЮК**

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

для студентів спеціальності «Управління персоналом та економіка
праці» галузі знань «Економіка і підприємництво»
денної форми навчання

Київ НУХТ 2012